

Demokratický střed

Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě

3. číslo / ročník IX. / říjen 2020 / cena 30 Kč

ORBÁNOVA VLÁDA VE JMÉNU NÁRODA. NE VŠICHNI DO NĚJ PATŘÍ

■ Úvodník	
Sedm let v Palermu (<i>Tomáš Fošum</i>)	3
■ Téma: Maďarsko za vlády Viktora Orbána	
Když vlast nemůže být v opozici (<i>Evžen Gál</i>)	4
Návrat Svobodné Evropy a samizdatu do Maďarska (<i>Jan Blažek</i>)	6
■ Česko	
Krajské volby: důležitější, než si myslíte (<i>Antonín Berdych</i>)	8
■ Střední Evropa	
Dobrá i špatná zpráva z Varšavy (<i>Michal Lebduska</i>)	10
Kdo přijde po Kaczyńském? Hlásí se Zbigniew Ziobro (<i>Wojciech Hofmański</i>)	13
Končí státník a politik, který jako první porazil Roberta Fica (<i>Marián Balázs</i>)	15
Vypískaný diktátor se zbraní v ruce (<i>Michal Lebduska</i>)	17
Proč Češi nehrají v Bruselu první housle (<i>Karel Barták</i>)	19
■ Rozhovor	
Babiše Němci moc neznají. Orbána ano (<i>Helena Truchlá</i>)	22
■ Kultura	
Ve stínu se skrývá spořádaný občan (<i>Jan Gregor</i>)	24
Brigitte Schwaiger a její španělské vesnice (<i>Julia Miesenböck</i>)	25
Proč se z hvězdy stal kruh (<i>Lucie Zakopalová</i>)	27
Světové dědictví UNESCO aneb Česko jako středoevropský lídr (<i>Jan Holovský</i>)	29
■ Historie	
Tragédie v Horním Slezsku: když se z oběti či osvoboditele stane utlačovatel (<i>Táňa Matelová</i>)	31
Svatý Bonifác jako jeden z porodníků střední Evropy (<i>Marek Lis</i>)	35
■ Zraněná města	
Trochu jiné Vánoce ve Východním Prusku (<i>Wojciech Bełch</i>)	37
■ Vzdělávání	
Jak skloňovat maďarská jména v češtině (<i>Jiří Januška</i>)	41

Vybrané články z tohoto čísla (Demokratický střed 3/2020) byly podpořeny z prostředků Česko-polského fóra Ministerstva zahraničních věcí ČR.

Ministerstvo zahraničních věcí
České republiky

AMO.CZ

Demokratický střed

3/2020, vydáno v říjnu 2020, ročník IX.

adresa: Demokratický střed, Jirečkova 1012/9, 170 00 Praha 7,

e-mail: redakce@demokratickystred.cz, web: www.demokratickystred.cz

šéfredaktor: Tomáš Fošum

zástupce šéfredaktora: Petr Zenkner

redakční rada: Tomáš Chlum, Marie Bydžovská, Marie Jüptner Medková, Jan Jüptner, Pavel Cechl,

Tomáš Orlík, Jan Holovský, Anna Plasová

grafická úprava: Jiří Kaufner, fotomontáž na úvodní straně: Demokratický střed, logo: LUSEL

vydavatel: Demokratický střed, z. s.

č. účtu: 2400332468/2010

registrační číslo MK ČR E 20906, ISSN 1805-6202, vychází 4 x ročně

Dosud úspěšná kariéra Andreje Babiše se ocitla na rozcestí. Jeho vláda totiž na začátku druhé vlny koronaviru selhala, když nezačala jednat včas. Svědčí o tom četná fakta a porovnání s okolními státy. Hlavní odpovědnost v této záležitosti nese právě český premiér. Jeho selhání spočívá především v tom, že během srpna a prvních zářijových týdnů – evidentně s ohledem na blížící se senátní a krajské volby – cynicky popíral realitu. Ještě ve chvíli, kdy se u nás počet nakažených začal počítat už na tisíce denně, vyprávěl, jak jsme na jaře nákazu skvěle zvládli a abychom se nestrášili. Když se podobný přístup stal neudržitelným, vyměnil ministra zdravotnictví a vyslovil něco, co se podobalo omluvě. A zároveň vše svedl na ostatní včetně běžných občanů, kteří přece nechtěli nosit roušky.

Ke konci září některé průzkumy ukázaly, že podpora Babišova hnutí ANO i jeho osobně klesá. Nijak dramaticky, ale znatelně. Těžko si to nedat do souvislosti s koronakrizí. Andrej Babiš v minulosti bez větších problémů politicky přežil kauzy, které se zdály být s funkcí ministra financí nebo později premiéra neslučitelné. Nyní ale svým vystupováním vážně zpochybňuje některé deklarované cíle, s nimiž před sedmi lety vstupoval do vysoké politiky. V roce 2013 hlavní poselství hnutí ANO voličům spočívalo na třech základních bodech. Za prvé šlo o boj proti korupci. Za druhé o vzkaz vyjádřený billboardovým heslem „Nejsme jako politici, makáme“. A konečně za třetí Babiš sliboval, že bude stát řídit jako firmu.

První položku si rovnou můžeme odškrtnout jako nesplněnou. Upřímně řečeno, trochu informovanější občan musel už v roce 2013 tušit, kdo je Andrej Babiš, a že tedy jeho hnutí nemůže být z podstaty věci protikorupční. V médiích se již tehdy daly dohledat podivné okolnosti provázející jeho podnikání. Je ovšem pravda, že Babiš během posledních sedmi let dokázal nejspíš nepříjemně zaskočit i ty, kteří si o něm nedělali žádné iluze. Člověk, který éru svých předchůdců u moci přirovnával k mafiánskému Palermu, zřejmě posvětil únos vlastního syna na Ruskem okupovaný Krym, aby nemluvil o své roli v otcově kauze Čapí hnízdo. Kouzlem nechtěného to v médiích prasklo ve chvíli, kdy byl Babiš služebně v Palermu.

Jak známo, Babišovo voličské jádro se během relativně krátké doby obměnilo. Zatímco v roce 2013 pro něj hlasovali především středopravicoví voliči, o čtyři roky později se hnutí ANO opíralo hlavně o někdejší příznivce levicových stran. Ani jedna skupina si ho ovšem nevybra-

la proto, že by od něj očekávala boj s korupcí. Rozčarování „přeběhlíci“ od ODS a TOP 09 v roce 2013 nejspíše pragmaticky usoudili, že nové košty dobře mete a že se miliardář Babiš coby majitel holdingu Agrofert bude v ekonomické i rozpočtové politice chovat jako pravičák. Naopak bývalí voliči ČSSD a KSČM si na podzim 2017 Babiše na základě jeho chování na postu ministra financí pravděpodobně vyhodnotili jako toho, kdo jim pomocí rozpočtových transferů zajistí vyšší životní úroveň. Navíc jim možná bylo sympatické Babišovo neustálé vymezování se vůči polistopadovým politickým elitám.

Tím se dostáváme k heslu „Nejsme jako politici, makáme“. Patří k bontonu čistokrevného populisty tvrdit, že

není politikem. Tedy tím, kdo jen pletičkář, žvaní, nic neumí a užívá si za peníze svých spoluobčanů. Pokud vezme me za bernou minci obraz klasického politika, jak ho líčila kampaň ANO, také u druhého bodu si můžeme poznamenat, že ho Babiš nesplnil. Je totiž právě takovým prospěchářským politikem.

Řeší si ve vládě své byznysové zájmy

a názory mění na základě průzkumů veřejného mínění či ohlasů na Facebooku. Jeho slovo nic neváží. Jeden den přeje Bělorusům, aby si prožili svou sametovou revoluci, druhý den zablokuje pozvání představitelky běloruské opozice na schůzku visegrádských premiérů. Každopádně ani tento nesplněný slib Babiše zjevně neohrožuje, neboť takto jedná po celou dobu.

Jeho Achillova pata spočívá ve třetím bodě, a sice že bude řídit stát jako firmu. Většina lidí to tehdy chápala tak, že se bude chovat jako řádný hospodář s vizí i jako krizový manažer. Tato představa je v troskách. Rozumné hospodaření vzdal už ve chvíli, kdy zjistil, že jeho voličské jádro od něj očekává spíše vyšší důchody než penzijní reformu. Zbývala mu ještě šance být krizovým manažerem. Letošní pandemie ukázala, že jím není. Na začátku první vlny se utápěl v chaotickém mikromanagementu. Bylo ho všude plno a bránil standardním procedurám, než se vyčerpaně stáhl do pozadí. Pak se zase objevil a označil se za vítěze. O následujícím chování již byla řeč na začátku tohoto textu. Do řádného termínu sněmovních voleb zbývá rok. Babiš bude mít ještě dost šancí povstat z popela. Nicméně lze předpokládat, že v posledních týdnech ubylo lidí, kteří jsou přesvědčeni, že se současným premiérem bude líp, jak ANO dodnes hlásá ve svém logu.

Tomáš Fošum

Demokratický střed
Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě

Předplaťte si Demokratický střed. Roční předplatné (4 čísla) činí i s poštovným 230 Kč.
Objednávejte na e-mailu: redakce@demokratickystred.cz.

Když vlast nemůže být v opozici

Politika Viktora Orbána vyvolává ostré polemiky prakticky všude ve světě. V poslední dekádě se maďarský premiér sice prezentuje jako konzervativce a vášnivý zastánce křesťanských a národních zájmů, avšak málokterý politik využívá tak obrátě v praxi možnosti, které přinesla doba postmoderní či post-postmoderní: moc médií a moc slova. Stojí za pozornost, že v jeho vystoupeních lze zaslechnout ozvěny z tak odlišných období, jako byly éry regenta Miklóse Horthyho a komunistického vůdce Jánose Kádára.

Po první Orbánově vládě v letech 1998 až 2002 následovala nečekaná volební prohra jeho strany Fidesz. Tehdy Viktor Orbán pochopil, že v maďarských podmínkách vede cesta k moci jedině s dobře vybudovanou stranickou sítí a s podporou vlastních médií. V roce 2003 vytvořil jeho přítel Lajos Simicska, podnikatel a tehdejší šedá eminence Fideszu, zpravodajskou televizi *Hír TV*. Patřil mu i deník *Magyar Nemzet* a rozhlasová stanice *Lánchíd Rádió*. Tato média se stala komunikačním zázemím strany hlásící se ke konzervativní pravici a vyznačovala se do té doby nevídaně radikálním a ostrým slovníkem. Pravda, v tom čase se tento radikalismus ještě mísil s hlasem mírného konzervatismu. Nicméně velká míra ostrosti tónu, kterou tato média zvolila, bohatě stačila k tomu, aby Fidesz a jeho mediální kanály postupně stále zřetelněji nastolovaly společenský diskurs.

Orbán je znamenitý rétor, který své představy sděluje jednoduchým, srozumitelným způsobem prošípaným anekdotickou tradicí maďarské kultury. Foto: Vlada.cz

Zpočátku to byla ještě spíše jen témata, kterými se strana v čele s Viktorem Orbánem snažila navázat na pravicové dědictví z doby meziválečného, tedy horthyovského Maďarska. Jednalo se například o zdůrazňování nespravedlivosti Trianonské smlouvy, poukazování na bolševické tradice maďarské levice nebo o velmi rafinovaně maskovaný antisemitismus. Již tehdy se ale objevil v jejím postupu osvědčený model.

A sice neustálé opakování jistých signifikantních slov, která ve svých parlamentních projevech či mediálních vystoupeních omílali do omrzení nejdříve všichni poslanci Fideszu a po nich pak i stranická média. Těmto projevům a jejich aktérům říkal liberální poslanec Gábor Kuncze „komando papoušků“.

Osvědčené metody

Když pak Fidesz během opozičních let 2002–2010 postupně pohltil všechny menší pravicové a částečně i levicové subjekty, a politicky se tak do široka rozkročil coby „lidová strana“, převzal i jejich slovník. Svůj arzenál stranické propagandy postupně „obohatil“ o další osvědčené metody (například vytvoření nepřítele, proti kterému je třeba bojovat nebo se proti němu bránit, či denunciování protivníka a „nepřítele“). Po jasném volebním vítězství v roce 2010 (získal dvě třetiny poslaneckých mandátů), po němž následovaly i triumfy v letech 2014 a 2018, rozjel mohutnou ofenzívu. Nejdříve postupně zprivatizoval do rukou svých příznivců a kamarádů soukromá média, aby z nich nakonec na podzim 2018 vytvořil mohutný mediální konglomerát. Ten dnes spolu s glajchšaltovanými veřejnoprávními kanály, v nichž najdeme i prominenty původního *Hír TV*, ovládá přes osmdesát procent mediálního trhu. Fidesz samozřejmě dává od vytvoření tohoto konglomerátu ruce pryč s tím, že nešlo o jeho rozhodnutí, ale o vůli majitelů daných titulů.

Politicky by tyto kroky zřejmě ani Fidesz neustál, kdyby k médiím nepřidal patřičné finanční krytí a hlavně kdyby nevytvořil dobře promyšlený koncept koho a jak oslovit. Pochopitelně je třeba se zaměřit hlavně na vlastní voliče. To znamená především na méně vzdělanou a/nebo frustrovanou část venkovské populace, která pomýlenou horthyovskou politiku dodnes interpretuje jako počínání správné a úctyhodné či alespoň

vlastenecké, a celé „komunistické“ poválečné období Maďarska naopak vnímá jako zrádné a cizácky nepřátelské. Na druhé straně však je nutné získat na svou stranu i „malého“, „obyčejného“ Maďara, jenž se socializoval za vlády Jánose Kádára, ke kterému v jeho pozdní éře pociťoval jakousi náklonnost. K onomu „obyčejnému“ Kádárovi, který si v osmdesátých letech minulého století už troufнул cestovat – byť jedinkrát – v „obyčejné“ tramvaji, a o němž někteří sociologové a politologové tvrdili, že v tu dobu by si ho maďarský lid zvolil i ve svobodných volbách.

Kvadratura kruhu

Tuto kvadraturu kruhu řeší Fidesz a jeho think-tank Századvég vhodně volenými tématy i jazykovými prostředky. Například heroizovaná minulost zděděná odkudsi z období romantizujícího obrození byla vlastní jak horthyovské, tak kádárovské éře. Maďaři byli – tvrdí dnes značná část z nich – obranným valem před Tatary i Turky, bránili křesťanskou Evropu a ve druhé světové válce bojovali proti bolševismu (tento boj se ovšem pochopitelně v socialistické historiografii neobjevil). Tuto heroičnost znovu a znovu připomíná samotný premiér, jenž válčí tu s Bruselem, tu s migranty (pochopitelně za záchranu „pravé“ Evropy), a nejnověji „v plné zbroji očekává útok covidu“. Vojenská terminologie je jedním z klíčových jazykových prostředků, kterými velící generál, jak Orbána jeho příznivci často oslovují, připomíná – a tak znovu utváří – revoluční národu „svobodmilovného“ maďarského národa.

K horthyovskému Maďarsku se váže i problematika Trianonské dohody, která byla při letošním stém výročí obzvláště silně akcentována, a to nejen verbálně, ale i v politice paměti, tedy v komunikaci a utváření historické paměti v širším slova smyslu. Jedním z prvních kroků maďarského parlamentu v roce 2010 bylo uzákonění Dne národní soudružnosti. Připomíná se čtvrtého června, tedy v den podepsání zmíněné dohody ve Versailles. V srpnu letošního roku byl předán veřejnosti památník sto metrů dlouhého „Trianonského příkopu“, který se nachází před budovou parlamentu na Kossuthově náměstí.

Výčet menších památníků, soch či ulic pojmenovaných po různých konzervativních kulturních či politických představitelích z časů vlády Miklóse Horthyho je nekonečný. Poněkud sofistikovanější, nicméně stejně příznačná, je dvojice slov křesťanský a maďarský (nebo křesťan a Maďar), která koresponduje s používáním stejného slovního spojení v meziválečném období ve významu „Nežid“, tedy jako antisemitský výraz. Naposledy ho letos v září použil ředitel maďarského Národního divadla Attila Vidnyánszky, jenž má v úmyslu koncepčně a mocensky přebudovat Filmovou a divadelní univerzitu v „křesťanském a maďarském“ duchu. A vůbec, je až k nevíře, do jaké míry koresponduje tón maďarského pravicového tisku před sto lety s dikcí tamních současných médií.

Zároveň je ovšem třeba dodat, že tyto a podobné reminiscence či odkazy se zakládají na více či méně pochopitelných traumatech maďarského národa, na polopravdách či jednostranně vnímaných pravdách. A také na velmi často mlhavě či zastřeně formulovaných větách,

aby na případné námitky bylo možné odvětit, že to nebylo tak míněno.

Spíše „kádárovského“ člověka oslovují spojení typu „tvrdě pracující malý člověk“ nebo „nikoho nenecháme v příkopu“, která odkazují na „starostlivého tatíčka“ a jež dodnes znějí v uších voličů Fideszu. Stejného typu je výraz „snížení režijních nákladů“, což je donekonečna omílaná fráze pro státem garantované ceny různých položek režijních nákladů, které před lety zavedla Orbánova vláda. Dodnes musí být uvedena na složenkách přesná suma, kolik spotřebitel „ušetřil“, třebaže dnešní tržní ceny těchto položek už dávno nejsou stejné, jako byly v době uzákonění jejich snížení. Pro dohled nad dodržováním tohoto zákona byl dokonce jmenován pověřenec. „Obyčejného“ člověka oslovil premiér Orbán i ve svém prvním vystoupení v parlamentu v roce 2010, když jako důležitý programový bod své vlády uvedl také skutečnost, že po dlouhých desetiletích nyní mohou Maďaři legálně pálit domácí kořalky, tedy chráněnou tuzemskou značku pálinku.

Newspeak

Velmi důležitým jazykovým prvkem propagandy jsou novotvary (neologismy) nebo jen novým obsahem naplněné staré výrazy či slova. Pro své druhé období vládnutí, které nabyt v roce 2010 v „revoluci za plentou“, jak tyto volby Fidesz pojmenoval, vytvořil Orbán takzvaný systém národní spolupráce. Ten na první pohled otevírá vrata pro široké vrstvy toužící po budování nové společnosti a opravdové změně společenského systému. Ve skutečnosti se však vrací do doby ještě před Kádárem, v níž převládalo bolševické heslo „kdo není s námi, je proti nám“ (které János Kádár významným způsobem modifikoval na „kdo není proti nám, je s námi“). Systém národní spolupráce je sice otevřený masám, ale kdo není jeho součástí, ocitne se na druhé straně barikády jako nepřítel.

Zdání budování nového systému má navodit i rozbití dřívějších klasických resortů (obdobných jako například v Česku), jejich slučování, které se v některých případech objevilo i v neobvyklém názvu instituce, jako je Ministerstvo lidských zdrojů. To zahrnuje kulturu, školství, zdravotnictví i sociální záležitosti. Je sice pravda, že se tak počet ministrů snížil, na druhé straně jsou resorty uvnitř tohoto kolosu řízeny státními tajemníky, jejichž celkové množství rozhodně přesahuje počet dřívějších ministrů. Zcela nově vzniklo Ministerstvo inovace a technologie, které má přiblížit moderní technologické výdobytky potřebám společnosti. Prvním jeho počinem však bylo rozbití zavedeného systému Maďarské akademie věd, aniž by nabídlo skutečně lepší, alternativní struktury. A pochopitelně došlo na výměnu řídících pracovníků.

Velkou diskusi vyvolal, a to nejen v Maďarsku, Orbánův výraz iliberální demokracie. Iliberalismus sice původně není jeho slovo, nicméně mu – jako bývalému místopředsedovi evropské liberální frakce – dobře posloužilo nejen k tomu, aby mohl vést svůj boj proti jednotlivým parlamentním frakcím doma i na evropské scéně. Vytvořil si tak totiž i hlavního ideového nepřítele v podobě liberalismu. Iliberální (neliberální) demokracii posléze nahradil křesťanskou demokracií, kterou sice evropská kultura samozřejmě zná coby politickou ideologii, ale nikoliv jako

státní formu. Vládnout jazykem a jazyku, dát mu vlastní význam je skutečně totéž jako uplatnit svou politickou moc. A Orbán je navíc znamenitý rétor, který své představy sděluje jednoduchým, srozumitelným způsobem prošíkovaným anekdotickou tradicí maďarské kultury.

My a oni

Po pokojné změně režimu, jak se v Maďarsku společenské proměně na konci osmdesátých let běžně říkalo, mnozí Maďaři očekávali, že demokracie odstraní ve společnosti tradiční a velmi hluboké rozpory mezi venkovským a městským obyvatelstvem a mezi komunisty či socialisty a konzervativci. Ty byly příznačné – pochopitelně v různé míře a intenzitě – pro horthyovskou i kádárovskou éru. Viktor Orbán při svém náhlém obratu k deklarovaným konzervativním hodnotám pochopil právě to, že dělení společnosti na my a oni je z hlediska politika výhodné a praktické. Jako klíčový se ukázal boj o pojem národ, který započal Orbán ve volební kampani ještě před svou první vládou v roce 1998, když k nošení tradiční maďarské trikolóry vyzval své příznivce ještě před 15. březnem. Tedy před tradičním maďarským svátkem, kdy všichni Maďaři trikolóru nosí, ať už smýšlejí politicky jakkoli. Byl to nejen užitečný tah, když se najednou díky tomu před volbami

stali více viditelnými jeho příznivci – a tím i nabyli dojmu síly –, ale i významný mezník v „boji o národ“.

Když pak v roce 2002 další volby Orbán prohrál, pronesl svou slavnou větu „Vlast nemůže být v opozici“. V následujících osmi letech pak vybudoval svou stranickou síť na venkově a započal budování vlastních médií. Tyto roky se staly průpravou na skutečný boj, který vyvrcholil ve volbách v roce 2010, kdy maďarský společenský diskurs neobyčejně zhrubl. Socialisté a liberálové se stali pro Fidesz úhlavními nepřáteli a byli napadáni nevybíravými slovy. Jejich kroky byly spojovány se zahraničními mocenskými silami, Györgyem Sorosem, občanskými hnutími domácími i zahraničními, intelektuály z centra Budapešti (obdoba „pražské kavárny“) a podobně. Útoky byly a jsou vedeny ad personam, vždy podle toho, kdo se na politické scéně jeví být nebezpečným protivníkem, ať už je to Ferenc Gyurcsány nebo třeba Gordon Bajnai.

Orbán jednou prohlásil, že se naučil, že když je nepřítel v politice poražen, člověk se nemá štítit ho dorazit. To, co se od roku 2010 v Maďarsku děje – kupříkladu likvidace opozičních médií, institucionální reorganizace kultury, univerzit i vědy či takzvaný Kulturkampf – je důkazem toho, že to myslel vážně.

Evžen Gál

Návrat Svobodné Evropy a samizdatu do Maďarska

Letošní léto přineslo na maďarské mediální scéně dva důležité posuny. Návrat *Rádia Svobodná Evropa/Rádia Svoboda (RFE/RL)* do země a hromadnou výpověď novinářů nezávislého informačního serveru *Index*. Jsou obě události smutným potvrzením vývoje maďarské politiky a společnosti v posledních deseti letech, nebo předzvěstí budoucího obratu?

Předě dvěma lety jsem měl tu čest sedět na kávě s dnes již zesnulou maďarskou filosofkou a někdejší disidentkou Ágnes Hellerovou a povídat si s ní o aktuální situaci v Maďarsku. Došlo i na média a paní Ágnes byla neúprosná: „Společnost prostě není dobře informovaná, respektive je informovaná jen z jedné strany, to je dnes horší než za Kádára.“ Horší než za komunismu? Co mohlo být tehdy lepší? „Tehdy jsme přece měli alespoň Rádio Svobodná Evropa!“

Se zkušenou pamětnicí nacistické i komunistické totality jsem se přit nechtěl, o neblahém stavu maďarské mediální scény už tehdy nebylo nutno diskutovat. Přesto se mi zdálo, že opravdu do tuhého půjde teprve ve chvíli, kdy *RFE/RL* shledá, že jeho působení v dané zemi je potřeba. Tato stanice totiž své poslání definuje jako „prosazování demokratických hodnot a lidských práv podáváním informací v zemích, kde jsou svobodná média vládou zakázána nebo neúplně zavedena“. Letos počátkem září *RFE/RL* v Maďarsku po sedmadvaceti letech obnovilo svou činnost, byť zatím ne jako rozhlasová stanice, ale jako webová služba. Co to znamená? Jde teprve teď opravdu do tuhého? Nebo měla Ágnes Hellerová pravdu a jen přestalo být hůře než za komunistického vůdce Jánose Kádára a začalo být stejně?

Když *RFE/RL* Maďarsko v roce 1993 opouštělo, byl středoevropský premiant podle hodnocení Reportérů bez hranic co do svobody médií třetí na světě. Bylo to jen krátkou dobu poté, co si v posttotalitním Maďarsku (stejně jako v dalších zemích střední a východní Evropy, a tedy i u nás) podávali kliku ostřílení novináři, přední západní mediální analytici a odborníci všeho druhu. Naším novinářům a politikům, kterým z nově nabyté svobody přecházel zrak, vysvětlovali, v čem spočívá role médií, onoho čtvrtého pilíře demokratické společnosti, a jak umožnit její naplnění. Naslouchal jim tehdy mladičká liberál Viktor Orbán i řada jeho dnešních obhájců mezi českými politiky. Co si z těch dob odnesli?

Hlásné trouby vlády

„Ano, ta státní jsou hlásnou troubou vládní politiky,“ pronesl letos v únoru na konto maďarských médií chartista a někdejší spolupracovník Václava Havla Alexandr Vondra. „Ale podobně jsou hlásnou troubou establishmentu veřejná média v Německu. Naopak soukromá média v Maďarsku buší do vlády tak, že se nám o tom může jenom zdát.“ Tento výrok je zajímavý tím, že konstatuje důležitá fakta okořeněná nepřesnostmi, které umožňují jeho autorovi zůstat Orbánovým apologetou. Proto si ho dovoluji vypůjčit jako výchozí bod své polemiky o médiích v dnešním Maďarsku.

V první řadě je třeba uznat, že Alexandr Vondra správně chápe rozdíl mezi státními médii a médii veřejné služby. Druhý typ skutečně známe z Německa a zatím ještě i od nás. Tato média musí ze zákona dodržovat jistá pravidla

a kodexy novinářské objektivit, zároveň jsou zákonem chráněna před zvůlí a tlakem politické moci. Dohlíží nad nimi mediální rady složené z nezávislých odborníků, jejichž nominace je výsledkem kompromisu a shody mezi politickými stranami a aktéry v zemi. Mohou si tedy dovolit kritizovat jak politickou opozici, tak vládu, a plnit tak funkci hlídacího psa demokracie.

I v Maďarsku mají hlavní média, tedy televize, rozhlas a tisková agentura (na rozdíl od naší situace ale sjednocená do personálně propojeného molochu *MTVA*) veřejnoprávní statut, funkčně ale médií veřejné služby nejsou. Alexandr Vondra má zcela pravdu, když je označuje za státní. Když totiž Viktor Orbán vyhrál v roce 2010 v Maďarsku volby a získal ústavní většinu, v rámci dalekosáhlých změn mimo jiné zcela obměnil národní mediální radu a vedení médií financovaných z veřejných rozpočtů, z nichž v několika vlnách odešly dobrovolně či nedobrovolně stovky novinářů a dalších zaměstnanců. *MTVA* nyní informuje veřejnost zcela v souladu s názorem a potřebami vlády, termín hlášená trouba je přesný. Kdo si pamatuje na sérii demonstrací z přelomu let 2018 a 2019 a na to, jak si jejich opoziční vůdci marně snažili zajistit prostor ve státních médiích, může si udělat obrázek sám. Aby na své požadavky upozornili, museli tehdy někteří z opozičníků fyzicky vniknout do budovy televize a přenocovat tam. A za co že to vlastně demonstrovali? Mimo jiné za svobodu médií.

Europoslanec Vondra ovšem vidí jistou paralelu, dokonce podobu, mezi rolí veřejně financovaných médií v dnešním Maďarsku a Německu, což je ošidné. Netvrdí, že ty role jsou stejné, pouze podobné, a pohybuje se proto v rovině osobního názoru, který mu samozřejmě nikdo nemůže brát. Koneckonců i flegmatická dojnice a rozzuřený býk vykazují řadu podobností. Ale přehlížet či marginalizovat rozdíl mezi státními médii v podmínkách vlády jedné strany a pečlivé veřejné kontrole podléhajících médií v podmínkách politicky i názorově pluralitního „establishmentu“, je chybné či zkreslující. A zaznívá-li podobná paralela z úst českého politika, je to dokonce nebezpečné. Bude schopen a ochoten zajistit nezávislost a objektivitu veřejnoprávních médií, aby tak mohla hlídat, zda nám vláda dává mléko a nenabírá nás na rohy?

Bušení, o kterém se nám nezdá

Alexandr Vondra také navozuje dojem, že v Maďarsku existuje jednolitá skupina soukromých médií, která stojí

Šéfredaktorkou nového zpravodajského portálu *Telex* se stala Veronika Munk. Foto: Facebook/munkveronika

v opozici ke státním. To je slabina jeho argumentace, většina privátních médií v zemi totiž zastává provládní postoje. Ale dejme mu za pravdu tam, kde ji má. Maďarské opoziční tituly mají skutečně nepěkný zvyk „bušit“ do vlády za každou cenu, často na úkor objektivit. Bylo tomu tak i před rokem 2010, kdy byl naopak v opozici Orbánův *Fidesz*. Již tehdy se (nezávisle na tom, kdo zrovna vládl) vládní a opoziční média co do názoru rozdělila na dva nesmiřitelné tábory, a to v atmosféře, kterou novinář Márton Gergely (zpětně a kriticky) charakterizoval slovy „je válka a ve válce je všechno dovoleno“. Zaujatost opozičních médií patří nakonec k argumentům, kterými *RFE/RL* opodstatňuje svůj návrat. Nic to ale nemění na faktu, že „válka“ se nyní vede v podmínkách, kdy má jedna armáda tanky a druhá luky a šípy.

Jaká že soukromá média to tedy dnes „buší“ do vlády a na-

kolik to vládu musí bolet? Druhdy nejčtenější maďarský deník, levicově liberální *Népszabadság*, od roku 2016 neexistuje. Od původních majitelů, německého nakladatelského domu a maďarské levicové politická nadace, list koupil nový vlastník, který ho vzápětí nechal zavřít. Spekulace o dohodě majitele s vládou přizívoval i nezvyklý způsob, jakým se tak stalo. Zaměstnanci se o konci deníku dozvěděli ve chvíli, kdy už kanceláře a redakci opustili pod záminkou stěhování do nových prostor, k němuž nikdy nedošlo.

Tradičně konzervativně pravicový deník *Magyar Nemzet* to s jistotou také není. Dlouhá léta patřil Orbánovu blízkému příteli ze studií, podnikateli Lajosi Simicskovi, a „válčil“ tedy na Orbánově straně. Mocný mediální magnát se ale s předsedou vlády v roce 2015 rozkmotřil a jeho deník začal vládu kritizovat. Vzápětí přišel o reklamu a příjmy ze strany státních a vládě spřízněných podniků, a na jaře 2018 proto zkrachoval. Od loňska pod názvem *Magyar Nemzet* vychází jiný deník, ke kabinetu *Fidesz* zcela nekritický. „Bušit“ do vlády se v maďarských podmínkách ekonomicky jednoznačně nevyplácí.

V podobném výčtu můžeme pokračovat, ale nebude to příliš zábavné čtení. Vzorec fungování maďarských médií je stále stejný. Kdo do vlády rozhodně „nebuší“, jsou ta média, jež jejich soukromí majitelé dobrovolně odevzdali do „nadace“ *KESMA* (Středoevropská nadace pro tisk a média), která dnes ovládá rozhodující podíl maďarských soukromých (přesněji tedy původně soukromých) médií. Ano, takto se v dnešním Maďarsku zachází

s privátním vlastnictvím, zlatým teletem konzervativců všude jinde na světě. Orbánovi blízcí byznysmeni nejprve postupně skupili rozhodující podíl soukromých médií v miliardových hodnotách, aby je pak na sklonku roku 2018 bez mrknutí oka bezplatně převedli do olbřímího mediálního impéria se statusem nevládní neziskové organizace. Doufám, že o něčem takovém se nám opravdu „může jenom zdát“. Ptáte se, co na to antimonopolní úřad? Nic, maďarská vláda si totiž celou transakci pojistila tím, že ji klasifikovala jako záležitost strategického národního významu, a antimonopolní úřad se proto necítil být ve věci kompetentní.

Cesta zpět k samizdatu

Do letošního léta ale v Maďarsku navzdory všemu opravdu bylo médium, které nešlo na ruku vládě a zároveň mělo reálný dopad na informovanost veřejnosti. Informační server *Index*, donedávna čtvrtá nejnavštěvovanější webová stránka v Maďarsku (po *Googlu*, *Facebooku* a *YouTube*, o svou pozici se dělil s *Instagramem*, což je opravdu impozantní výsledek). I do tohoto zpravodajského portálu letos vstoupil vládě blízký investor. Mezi kolegy respektovaný šéfredaktor poté „ztratil důvěru“ vedení a ze solidarity s ním podala výpověď drtivá většina ostatních novinářů. Co bude s *Indexem* dál, je ve hvězdách, lze ale očekávat, že se buď zařadí mezi „nadační“ média KE-SMA, nebo zcela zanikne.

Důležitější otázka je, co bude s nezaměstnanými novináři, kteří pro server pracovali. Nabídka zkušených a po nezávislosti prahnoucích žurnalistů na dnešním maďarském pracovním trhu očividně převyšuje poptávku v po-

době volných míst ve zbytcích soukromých, na vládě nezávislých, ovšem právě proto živořících médií.

Protože ale popularita a sledovanost někdejšího *Indexu* svědčí o zájmu veřejnosti, rozhodla se značná část jeho bývalých zaměstnanců pokračovat ve společné práci a založit si vlastní informační portál. Naráží ale na dosavadní neblahou zkušenost soukromých titulů v Maďarsku, tedy alespoň těch, které si chtěly tu a tam „zabušit“ mimo jiné i do vlády. Za každým takovým médiem totiž doposud stál investor, který dříve či později začal čelit tlaku, aby svůj majetek prodal někomu, kdo má k vládnoucí moci kladnější vztah. A následně se několikrát opakoval výše popsany scénář.

Nově vznikající zpravodajský web *Telex* proto už na soukromý kapitál sázet nechce. Prvotní investici si hodlá zajistit pomocí crowdfundingové kampaně, která odstartovala letos v září a v době uzávěrky tohoto textu byla poměrně úspěšná. Nezávislí novináři v Maďarsku prostě musejí hledat nové cesty jak fungovat. Ta současná velí vydávat si svá média sami pouze za pomoci drobných přispěvatelů a individuálních plátců. Podobný přístup koneckonců znali i nezávislí publicisté za již zmiňovaného Jánose Kádára, tehdy se tomu říkalo samizdat. Samizdat, přirozený souputník *Rádia Svobodná Evropa*. Podaří se jim společně dosáhnout toho, že maďarská veřejnost už nebude „informována pouze z jedné strany“? Asi ne hned, ale může jít o zárodek budoucích pozitivních změn v zemi, kterou aktuálně mezinárodní nevládní organizace Reportéři bez hranic řadí co do svobody tisku na 89. pozici ze sto osmdesáti sledovaných zemí.

Jan Blažek

Krajské volby: důležitější, než si myslíte

Pandemie nemoci covid-19 a její důsledky zůstávají hlavním tématem světové a samozřejmě i české politiky. Vláda Andreje Babiše na jaře první nápor koronaviru ustála, protože navzdory chaotickému přístupu měla na své straně strach většiny občanů z neznámé choroby a všudypřítomnou mentalitu krize. A nakonec dosáhla i dobrých výsledků, kterými se Česko mohlo oproti jiným zemím pyšnit. V září však u nás nákaza udeřila s mnohonásobnou intenzitou a vůle dodržovat všechna opatření se u části lidí vytratila. V takové situaci vláda pokračuje v chaotickém přístupu, ale už se nemá o co opřít ani za co schovat. Jaké to může mít pro českou politiku důsledky?

S příchodem podzimu vsadil premiér Andrej Babiš vše na jednoduchý přístup: neobnovovat restriktivní opatření a nechat zemi fungovat v domnění, že je epidemie covid-19 zažehnána. Šlo z jeho strany o systematický přístup, lze tedy předpokládat, že se jednalo o promyšlenou PR strategii. Jeho tým pravděpodobně předpokládal, že se vše podaří udržet až do krajských a senátních voleb na počátku října. Jakkoliv jsou pro Babiše a jeho hnutí ANO tyto volby obvykle druhořadou záležitostí, ani u nich nechtěl nic ponechat náhodě.

Vláda má na letošní rok schválený deficit státního rozpočtu v astronomické výši 500 miliard korun. Absurdita

této sumy je tak patrná, že se paradoxně nestala ani předmětem zásadního politického odporu ze strany opozice. Poslanecká sněmovna uvolnila premiérovi ruce k tomu, aby nejen zakryl dosavadní problémy s vlastním hospodařením, ale aby ještě zesílil snahu zavděčit se svým voličským skupinám. Vláda proto neomezila žádný z kontroverzních výdajů. Namísto toho se ještě rozhodla vyplatit jednorázový příplatek pět tisíc korun všem starobním důchodcům. Jasnější ukázkou toho, jak se před volbami zavděčit vlastnímu voličskému jádru bez ohledu na budoucnost, tento kabinet doposud nepředvedl.

Nevěrohodný slib

Druhým problematickým rozhodnutím byl úmysl zrušit takzvanou superhrubou mzdu. Prakticky by to znamenalo výrazné snížení daně z příjmů u všech zaměstnanců. Zároveň by to ovšem přineslo trvalý výpadek přibližně 74 miliard korun ročně. Při očekávaných deficitech příštích rozpočtů v řádu stovek miliard jde o nereálný nápad. Při obhajobě vládní velkorysosti spolu obě koaliční strany – ANO i ČSSD – aktivně soutěžily. Pečlivě vyladěné PR

Po skončení první vlny šíření nemoci covid-19 se Andrej Babiš začal tvářit, že je epidemie zažehnána. Foto: Vlada.cz

mechanismy Babišova týmu ale celou věc zvládaly lépe než kampaň sociální demokracie vedená bývalým jiho-moravským hejtmanem Michalem Haškem.

Naplánované vládní kroky se ale zdržely. Podle očekávání zastavila opozice v parlamentu zrychlené projednávání vládního daru důchodcům, takže je zřejmé, že se ho do Vánoc senioři nedočkají. To pro kabinet nepředstavovalo zásadní problém, neboť obratem své protivníky obvinil z toho, že tyto prostředky penzistům nepřejí. Opoziční strany ale alespoň dostaly příležitost získat sympatie jiné části voličů – těch, kteří budou vypůjčené prostředky další léta splácet. V otázce sociálních transferů jednoduše nelze očekávat přízeň obou skupin, jež návrh staví proti sobě.

Daleko rozpačitěji dopadlo navržené zrušení superhrubé mzdy. Myšlenku ostře kritizoval guvernér ČNB (a bývalý premiér) Jiří Rusnok, své výhrady měl i prezident Miloš Zeman. Zásadní ránu této předvolební akci přinesla záhy ministryně financí Alena Schillerová, když zveřejnila návrh rozpočtu na rok 2021. S koncem superhrubé mzdy v něm totiž nepočítá. Vládnímu slibu, že k jejímu zrušení určitě dojde, bylo v takové situaci jen velmi obtížné věřit. Kladný předvolební efekt pro hnutí ANO se tak z velké části zničil.

Největší škodu na pozitivním obrazu vlády ale udělala koronavirová epidemie. Od konce srpna začal systematicky narůstat počet nakažených a v září dosáhl rekordní výše. Česká republika se propadla z pozice premianta do postavení malomocného. Okolní státy omezily českým

občanům možnost cestování a veškerá původní image dobrých krizových manažerů se vytratila. Chaos při rozhodování o restriktivních opatřeních nebo například během distribuce roušek poštou byl exemplární.

Jak dopadnou volby?

V pondělí 21. září odstoupil ministr zdravotnictví Adam Vojtěch (za ANO), kterého k tomuto kroku zjevně motivoval premiér. Ale ani tato oběť nemůže obraz Babišova kabinetu zachránit. Je zřejmé, že problém má svou podstatu jinde. Vládu totiž na podzim už nechrání to, co pomáhalo na jaře během první vlny šíření koronaviru: společný pocit ohrožení a obava z neznámého znovu nevzniknou. Většinový přístup tak bude pravděpodobně jiný – za výbuch epidemie ponese odpovědnost vláda. To vše se děje v situaci, kdy lidé začínají vnímat blížící se volby a stávají se citlivější na politická témata. Vnější faktory tedy hrají v neprospěch ANO i ČSSD.

Odhadovat výsledek říjnových voleb je nesmírně obtížné. Nejsou dostupné kvalitní průzkumy a situace se v různých regionech výrazně liší. Lze však jednoznačně očekávat oslabení stran vládní koalice. I kdyby hnutí ANO dokázalo lidi přesvědčit a volby vyhrálo, bude mít zásadní problém se sestavováním koalic. Oproti minulému hlasování v roce 2016 je ČSSD v tragické kondici a jejím cílem je překonat pětiprocentní hranici; sama tuší, že to ve všech krajích nezvládne. Podobně jsou na tom komunisté, o jejichž podporu se Babišův kabinet v Poslanecké sněmovně opírá.

Oproti tomu opozice sílí. ODS a STAN jsou v předvolební boji dobře vidět a v několika krajích pomýšlejí

na vítězství. Navíc se opozičním subjektům podařilo uzavřít napříč republikou různé koalice, které díky metodě přepočtu hlasů zajistí postup menších stran do zastupitelstev a v celku zvýší počet jimi dosažených mandátů. Černým koněm voleb je Česká pirátská strana. I když její krajská reprezentace ani zdaleka nedosahuje kvalit celostátních lídrů, voliči mohou zůstat věrni značce. Piráti tak mají šanci na zásadní průlom v dosud neobsazeném terénu.

U senátních voleb, které se konají společně s krajskými, se velké překvapení nečeká. ČSSD obhájí deset křesel a je zřejmé, že o většinu z nich přijde. Hnutí ANO pak už ani nepředstírá snahu, že usiluje o vítězství. Sedmadvacet mandátů si proto z velké části rozdělí opozice. Jedinou neznámou tak zůstane poměr sil, který určí i nového předsedu Senátu. Ten současný, Miloš Vystrčil, zvládl svou roli velmi dobře. Jeho cesta na Tchaj-wan byla mimořádně úspěšná, a to hlavně proto, že do vyprázdněné české politiky dokázal vrátit otázku hodnot. Tímto krokem se stal velmi viditelnou osobností a je zřejmé, že si získaný politický prostor bude chtít udržet.

Všichni hrají o hodně

Volební výsledky jsou netrpělivě očekávány i z mnoha jiných důvodů, ne jenom kvůli dění v jednotlivých krajích. Dají totiž přesnou výpověď jak o preferencích, tak i o chování a přístupu voličů. Pro ANO jsou nadcházející volby velmi podstatné – Andrej Babiš potřebuje vyhrát, aby udržel image úspěšného hnutí. A v říjnu si otestuje, co jeho voliči snesou. Jejich verdikt po tragických výsledcích vládnutí Jaroslavy Jermanové ve Středočeském kraji ukáže, nakolik jsou Babišovi sympatizanti loajální k němu osobně i ke značce ANO bez ohledu na osobu hejtmanky a její kauzy.

ČSSD balancuje na kraji propasti. Zatímco ve volbách 2008 i 2012 triumfovala a v roce 2016 část pozic udržela, nyní čelí katastrofě. Reálně hrozí, že se ve více než polovině ze třinácti krajů vůbec nedostane do jejich zastupitelstva. Neznamenalo by to sice pád předsedy Jana Hamáčka, neboť na to už jsou sociální demokraté příliš umrtveni. Vyvolalo by to ale paniku a chaos, který straně doposud v konečném důsledku vždy více ublížil, než pomohl.

Opoziční strany čekají na říjnové hlasování netrpělivě z více důvodů. Kromě logické vůle uspět a kraje řídit je volební výsledek důležitý i na celostátní úrovni. Už déle než rok se mluví o předvolební spolupráci stran, jejichž podpora se nachází okolo pěti procent – a je to logické. Stejně jako u krajů se tím strany vyhnou riziku opuštění Poslanecké sněmovny a mohou i překonat mechanismy přepočtu mandátů. Ty menším stranám ubližují a snižují počet získaných křesel. Na odhady, kdo a s kým v příštím roce uzavře spojení, je zatím brzo. Nicméně letošní předehra ukáže, jaká je reálná podpora jednotlivých stran nejen v různých krajích, ale i z celostátního hlediska. Budou-li chtít některé subjekty napřesrok postupovat společně, usnadní se jim dohody o poměru na kandidátkách.

Na případný vznik a podobu protibabišovských koalic v klání o poslanecké posty si tedy budeme muset ještě nějaký čas počkat. Letošní volby však mohou být zatím největší hrozbou pro mocenský monopol Babišovy politické firmy. Hrozí jí nejen ztráta kontroly v mnoha krajích, ale též podstatné poškození značky úspěšného projektu. Každý nový hejtman, který nebude napojen na vládní koalici, se může stát nepříjemným politickým soupeřem. Proto na těchto krajských volbách záleží všem aktérům více, než se nyní může zdát.

Antonín Berdych

Dobrá i špatná zpráva z Varšavy

Polská veřejnoprávní televize nesplňuje základní standardy a okatě nadržuje vládní moci. Přesto situace nad Vislou není tak zlá, jak by se mohlo zdát. Opozičně laděná soukromá média jsou poměrně silná, takže zatím nehrozí, že by se Polsko vydalo maďarskou cestou.

Jedním z vůbec prvních kroků polské vlády strany Právo a spravedlnost (PiS) po vyhraných volbách na podzim 2015 byla novelizace mediálního zákona. Především veřejnoprávní televize TVP (*Telewizja Polska*) se tím de facto proměnila v jednostranně propagandistickou „TVPiS“. Smysl oné novely z prosince 2015 spočíval ve změně systému jmenování managementu veřejnoprávních médií. Zatímco dříve se konala otevřená soutěž, ve které vedení vybírala dozorčí rada daného média, po schválení zmíněné legislativní úpravy výběr přešel na ministra pro státní aktiva a ještě později na nově vzniklou Radu národních médií. V ní sice zasedají dva členové, které prezident vybírá z nominantů opozice, ale protože další tři členy volí Sejm, je v současnosti rada zcela pod kontrolou strany Právo a spravedlnost.

Vedle toho také došlo k velké obměně reportérů, které postupně nahradili lidé blízcí současné vládě. Jen v březnu 2016 tak například bylo propuštěno šest novinářů, protože nechtěli akceptovat rozhodnutí, že televize nebude informovat o demonstraci občanské iniciativy Výbor na ochranu demokracie (KOD), na které se ve Varšavě shromáždily desítky tisíc lidí.

Návrat na místo činu

Hlavní tváří veřejnoprávní TVP ovládané PiS se stal její ředitel Jacek Kurski, jenž řídí televizi s malou přestávkou od ledna 2016. Jedná se o člověka dlouhodobě spojeného s polskou pravicí, byť za dobu svého politického angažmá vystřídal několik politických stran včetně populistické Ligy polských rodin, která byla v letech 2005–2007 v koaliční vládě s PiS. Právě Kurski jako první před prezidentskými volbami v roce 2005, v nichž Lech Kaczyński porazil Donalda Tuska, vytáhl proslulé téma Tuskova „dědy z Wehrmachtu“ (podle Kurského se Józef Tusk do Wehrmachtu dobrovolně přihlásil, což nebyla pravda), jež ovládlo

kampaň a mělo pomoci Kaczyńskému ve výhře. Není proto náhoda, že se Kurskému přezdívá Kaczyńského bulteriér. Jistým paradoxem přitom je, že Kurského bratr Jarosław dlouhodobě působí jako zástupce šéfredaktora slavného opozičního deníku *Gazeta Wyborcza*.

Osobnost Kurského je také do značné míry symbolem toho, že současný prezident Andrzej Duda není samostatným politickým hráčem, který si dokáže prosadit svou vizi. Už delší dobu panuje mezi Dudou a Kurským konflikt. Prezident požadoval odvolání šéfa TVP, protože se mu prý televize vysmívala a nebránila jeho ženu před různými útoky. Pád Kurského byl Dudovou podmínkou pro podepsání kontroverzního zákona, na základě kterého měla televize dostat téměř dvě miliardy zlotých (necelestých 12 miliard Kč) jako kompenzaci za nezaplacené koncesionářské poplatky. Opozice přitom navrhovala, aby tyto peníze putovaly na léčení onkologických onemocnění, čehož pak v kampani před prezidentskými volbami náležitě využila.

Ačkoliv k odvolání Kurského skutečně letos v březnu došlo a prezident zmíněný zákon podepsal, už po pár dnech se Kurski do televize vrátil jako poradce vedení. V květnu se pak stal členem představenstva a v červenci po prezidentských volbách byl opět jmenován ředitelem, čímž předseda PiS a neformální vládce země Jarosław Kaczyński zcela ponížil znovuzvoleného prezidenta Dudu. Vzájemné spory Kurského s prezidentem se ovšem během zmíněných voleb ve vysílání neprojevovaly, protože v životním zájmu celého vládnoucího tábora bylo Dudovo vítězství.

Severokorejský styl

Právě v kampani před prezidentskými volbami, ve kterých Andrzej Duda vyhrál jen těsnou většinou, se názorně ukázalo, jak „veřejnoprávní“ televize funguje. Podle Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE) TVP ovlivnila výsledek voleb ve prospěch kandidáta PiS. Vedle toho, že televize zcela jednoznačně agitovala za Dudu a vedla velmi ostrou kampaň proti opozici, OBSE též konstatovala, že některé reportáže měly značně xenofobní a antisemitské vyznění. Podle monitoringu polských zpravodajských relací provedeného v týden před prvním kolem voleb bylo předvolební kampani v hlavním zpravodajství TVP věno-

váno 82 procent času, přičemž 64 procent materiálů se týkalo Andrzeje Dudy, jenž byl kromě jednoho neutrálního příspěvku vykreslován vždy pozitivně. Naopak Dudův hlavní protikandidát Rafał Trzaskowski měl v TVP méně času a všechny zprávy o něm vyznívaly negativně.

Vrcholem všeho byla více než čtyřminutová „reportáž“ z kampaně odvysíláná ve hlavní zpravodajské relaci jen čtyři dny před volbami, ve které byly za doprovodu patetické hudby zobrazeny jásající davy na setkáních s Andrzejem Dudou. Dále se v ní objevil malý chlapec děkující prezidentovi za finanční příspěvek na děti či důchodkyně mluvící o tom, že za vlády PiS má co jíst. Není divu, že se po odvysílání tohoto materiálu objevila řada hlasů porovnávajících TVP se severokorejskou propagandou.

Silně tendenční byla i debata všech kandidátů před prvním kolem, ve které se moderátor ptal na věci z Dudova programu a kandidáti odpovídali na ožehavé otázky týkající se přijímání uprchlíků, výuky náboženství ve školách či zavedení stejnopohlavních manželství. I kvůli odporu proti neobjektivnímu zpravodajství a podobě první debaty se proto před druhým kolem voleb v rozporu se zákonem další debata neodehrála a oba

Jedna z budov polské veřejnoprávní televize TVP.

Foto: Wikimedia Commons/Adrian Gryczuk

kandidáti vystupovali samostatně, což ale zřejmě spíše poškodilo opozičního kandidáta Trzaskowského.

Mediální žumpa

Ostré útoky na opozici a manipulace ale pochopitelně neskončily s prezidentskými volbami. Například v době uzávěrky tohoto textu se TVP vyžívala v útocích na

bývalého prezidentského kandidáta a primátora Varšavy Trzaskowského. Dělo se tak v souvislosti s havárií potrubí přivádějícího odpadní vody z hlavního města do čističky Czajka, kvůli čemuž docházelo ke znečištění Visly. Televize se tím snažila v zárodku zdiskreditovat nově vznikající hnutí, které zakládá právě Rafał Trzaskowski (je zároveň místopředsedou Občanské platformy).

TVP přitom například zveřejnila fotografii z místa, kde se řeka Narew vlévá do Visly. Ta má na snímku výrazně hnědou barvu, která prý měla být podle televize způsobena havárií. Jak se ale brzy ukázalo, jednalo se o pět let starou fotku a zcela přirozený jev způsobený pylem a jílem ve vodě. K podobné havárii a manipulaci mimochodem došlo už v roce 2019, kdy TVP ukazovala satelitní snímek ústí Visly do Baltského moře, na němž měly být vidět splašky z Varšavy. Šlo přitom o vodu z tehdejší povodňové vlny.

Po roce 2015 také TVP velmi aktivně útočila na loni v lednu zavražděného primátora Gdaňsku Pawła Adamowicze, čímž měla podle Adamowiczovy ženy přispět k jeho smrti (vrah, jenž bodl primátora na pódiu při slavnostní akci, podle některých svědectví během svého předchozího věznění TVP sledoval). Nechvalně proslulé jsou také informační pruhy v TVP, které podle loňské analýzy Rady polského jazyka při Polské akademii věd v letech 2016 až 2017 ze 75 procent neplnily zpravodajskou funkci a velmi často útočily na opozici. Diváci se na těchto informačních páscích v analyzovaném období mohli dočíst takové perly jako „Zoufalý útok zkompromitované Platformy“, „Totální opozice a Německo chtějí potrestat Polsko“ nebo „V Berlíně panuje spokojenost s volbou Tuska“. Jediné, co nyní lehce rozbíjí monopol PiS v TVP, je osoba opozičního předsedy Senátu Tomasze Grodzkého, jehož projevy televize chtít nechtít musí pouštět do vysílání.

Konec legendy

Velkou pozornost vyvolává rovněž situace kolem třetího programu *Polského rozhlasu* (*Polskie Radio*) známého jednoduše jako *Trójka* (*Trojka*), jež se stal určitým symbolem toho, jak vláda PiS nakládá s médii. *Trójka* byla totiž dlouhodobě – dokonce už za časů komunismu, kdy například ve velkém rozsahu vysílala západní hudbu – fenoménem známým pro své kvalitní vysílání vyhledávané polskými intelektuály.

Letos v květnu se ale ukázalo, že se v hitparádě *Trójki* dostala na první místo píseň *Tvá bolest je lepší než má* (*Twój ból jest lepszy niż mój*) zpěváka Kazika Staszewského, která kriticky narážela na fakt, že předseda PiS Jarosław Kaczyński 10. dubna na výročí letecké katastrofy ve Smolensku navštívil varšavský hřbitov s pomníkem neštěstí, zatímco pro všechny „běžné smrtelníky“ byly hřbitovy v tuto dobu kvůli pandemii covid-19 zavřené. Píseň rychle zmizela z internetových stránek *Trójki* a následně vedení rozhlasu celou hitparádu anulovalo, protože prý došlo k manipulaci při sčítání hlasů. Na protest proti tomu z rozhlasu odešla celá řada známých tváří třetího programu, které si založily nové rádio, a legendární stanice se fakticky rozpadla. Není tedy divu, že *Trójka* v současnosti zažívá vůbec nejnižší úroveň poslechovosti v celé historii měření.

Vzhledem k tomu, jak nyní vypadají polská veřejnoprávní média, je klíčovou otázkou, jaký mají vliv na Poláky. V tomto směru je současná situace v Polsku lepší, než by se na první pohled mohlo zdát. Soukromá a opoziční média totiž mají celkově větší dosah než ta státní či ta podporovaná vládnoucí stranou. V případě televize sice v poslední době skutečně je nejsledovanější zpravodajskou relací ta v TVP, ale jen těsně za ní se nachází opozičně orientovaná TVN a relativně velký dosah má i soukromý *Polsat*. Mezi rádii je zase nejposlouchanější soukromá stanice *RMF FM* a z deníků se nejvíce čtou bulvární noviny *Fakt* a *Super Express*, za nimiž následuje již zmíněná *Gazeta Wyborcza*. Významnou roli hrají i soukromé zpravodajské portály *onet.pl*, *interia.pl* a *Wirtualna Polska*, které na jednu stranu nejsou tak ostře opoziční jako televize TVN či *Gazeta Wyborcza*, ale rozhodně nejsou provládní a PiS velmi často kritizují.

Polsko není Maďarsko

Právě bulvární *Fakt* se při letošních prezidentských volbách dostal do konfliktu s Andrzejem Dudou, protože před jejich druhým kolem publikoval sérii článků na téma jarní prezidentské milosti pro člověka odsouzeného za sexuální zneužívání dcery. V reakci na to si Duda naprosto absurdně stěžoval, že skrze *Fakt* patřící do skupiny Axel Springer Německo zasahuje do polských voleb. I proto PiS již poněkolkáté otevřelo téma „repolonizace“ a „dekoncentrace“ polských médií, což by mohlo vést k marginalizaci vládě nepříznivých titulů. Tato snaha ale nemá příliš mnoho šancí na úspěch mimo jiné kvůli tomu, že se proti ní velmi rychle a ostře vyjádřila velvyslankyně USA Georgette Mosbacher. Američanům totiž vadí především to, že jedním z hlavních cílů v hledáčku PiS je největší privátní televize TVN, která patří americké společnosti Discovery, a Spojené státy pochopitelně mají zájem na ochraně svých investic v Polsku.

Situace nevypadá tak špatně ani vzhledem k průzkumům veřejného mínění. Podle nich považují Poláci zpravodajství TVP za nejméně seriózní a důvěryhodné ze všech velkých stanic, s čímž se ztotožňuje dokonce i řada voličů vládnoucí pravice. TVP navíc podle měření sledovanosti výrazně ztrácí na úkor soukromých televizí ve skupině diváků od 16 do 49 let, a má tak vliv hlavně na starší generace Poláků. I přesto, že si PiS bezprecedentně podmanilo všechna veřejnoprávní média (ale i část soukromých, která financuje z reklam státních společností), je ale polská mediální scéna poměrně pestrá.

Ačkoliv se Právo a spravedlnost dlouhodobě snaží na opoziční a kritická soukromá média útočit, nezdá se, že by přinejmenším v nejbližší době nad Vislou hrozilo opakování maďarského scénáře, kde jsou vládě kritická média zcela marginalizována. PiS není a nikdy nebude v polské politice tak dominantním hráčem jako Fidesz v Maďarsku a polská opozice je mnohem silnější než maďarská, o čemž ostatně svědčí i velmi těsný výsledek prezidentských voleb. Formálně veřejnoprávní média řízená PiS tak zatím především přispívají k další polarizaci již tak dramaticky rozdělené polské společnosti.

Michal Lebduška

Kdo přijde po Kaczyńském? Hlásí se Zbigniew Ziobro

Polská vláda strany Právo a spravedlnost (PiS) bývá často v zahraničí vnímána jako monolit. De facto se však jedná o tříčlennou koalici, neboť se na volebních kandidátkách PiS do parlamentu dostali též zástupci stran Dohoda a Solidární Polsko. Posledně jmenovanému uskupení šéfuje ministr spravedlnosti Zbigniew Ziobro, z nějž se v posledních měsících stává hlavní hráč ve vládním táboře.

Dohoda středu (Porozumienie Centrum) korunným princům a samozvaným následníkům trůnu příliš nedaří. Ziobrovi tehdy nepomohla ani známá tvář bývalého ministra spravedlnosti (2005–2007) a dokonce ani dřívější partajní úspěchy (od roku 2008 byl místopředsedou strany). Trest měl být přísný – a byl. Bez podpory PiS se mu nepodařilo ani obhájit mandát europoslance. Volby v květnu 2014, kdy už kandidoval za svou novou stranu Solidární Polsko, prohrál na celé čáře.

Předseda Práva a spravedlnosti (PiS) Jarosław Kaczyński nikdy nebyl mediální hvězdou. Předvádí se viditelně nerad, prestiž reprezentovat svou zemi v cizině ho nijak neláká. Neovládá cizí jazyky a zahraniční politiku vnímá čistě instrumentálně, proto raději zadává formální úkoly ostatním a sám zaujímá pozici vrchního стратега a vůdce. Zvolená taktika – s výjimkou krátké epizody v křesle premiéra v letech 2006–2007 – byla dlouho účinná. Postupem času však Kaczyński slabne a v médiích se neobjevuje tolik jako dříve. Volební kampaně vyžadující železnou kondici jedenasedmdesátiletého politika už také unavují. Současné rostou ambice jeho exponovaných spojenců ve vládním táboře.

Brzy se nad ním navíc začala stahovat temná mračna, neboť mu v souvislosti s některými kroky ve funkci ministra spravedlnosti hrozilo v roce 2015 vydání ke Státnímu

Boj o Kaczyńského nástupnictví je tak stále obtížnější zamést pod koberec. Viditelně se do něj zapojil i jeden ze dvou menších koaličních partnerů PiS. Zatímco strana Dohoda (Porozumienie) vedená Jarosławem Gowinem se orientuje spíše na středovou konzervativní inteligenci a příliš neví, co si se sebou počít, Solidární Polsko (Solidarna Polska) již svoji strategii evidentně realizuje. Jeho šéf Zbigniew Ziobro se totiž ve vedlejší roli nikdy necítil dobře, akceptoval ji vždy jen s velkými obtížemi.

Tvrký pád

Ukázalo se to již v listopadu 2011, kdy byl spolu s dalšími dvěma europoslanci (mimo jiné s Jackem Kurským, který dnes ve službách PiS řídí extrémně zpolitizovanou veřejnoprávní televizi) z Práva a spravedlnosti vyloučen. Oficiálním důvodem měly být jeho tehdejší výroky v médiích, které veřejně zpochybňovaly kvality Jaroslawa Kaczyńského coby lídra strany. Ziobro volal po větší demokratizaci PiS (sic!) a širší spolupráci s různými částmi společnosti. Pozadí těchto událostí tvořily prohrané parlamentní volby z října 2011 a pokus posílit vlastní pozici v rámci účtování po kampani.

Předseda Kaczyński bývá ovšem v podobných případech nelítostný – v Právu a spravedlnosti se stejně jako v jeho předchozí straně

Dvojnásobný ministr spravedlnosti Zbigniew Ziobro.

Foto: Wikimedia Commons/Adrian Gryczuk

tribunálu, který v Polsku rozhoduje o porušení Ústavy a dalších právních předpisů nejvyššími představiteli země. Obvinění se v jeho případech týkala mimo jiné stíhání lidí vytípaných na základě jejich politického přesvědčení nebo svolení k neoprávněnému sledování osob Ústředním protikorupčním úřadem. I kvůli neúčasti některých poslanců tehdy vládnoucí středopravicové Občanské platformy však k Ziobrovu vydání scházelo pět hlasů.

Druhý pokus

Jarosław Kaczyński neměl v úmyslu někdejšímu korun- nímu princovi jen tak odpustit, ale kvůli snaze netříštit hlasy v rámci stejného elektorátu se lídr Solidárního Polska na podzim 2015 ocitl na kandidátce Práva a spravedlnosti ve volbách do Sejmu. Ziobro sice dostal poněkud nedůstojné poslední místo v nepříliš prestižním okrsku ve městě Kielce, ve volbách však uspěl a v nové vládě Beaty Szydło se po osmi letech vrátil na post ministra spravedlnosti. Odtud v souladu s koncepcí Jarosława Kaczyńského zahájil útok na nezávislé soudnictví, kvůli čemuž Evropská komise vede proti Polsku několik řízení ve věci porušení zásad právního státu.

Dějiny se rády opakují, a tak se spolu s funkcí Ziobrovi vrátily i ambice. V současné době z něj roste hlavní hráč vládního tábora, tedy takzvané Sjedenocené pravice. Jeho konflikt s Kaczyńského favoritem, premiérem Mateuszem Morawieckým, je veřejným tajemstvím. Ke konci letošního září (a v době uzávěrky tohoto textu) vládní koalici dokonce hrozil rozpad, když Ziobrova formace nepodpořila v parlamentu dva zákony. Jeden z nich zakazoval kožešinové farmy (na čemž hodně záleželo Jarosławu Kaczyńskému) a druhý de facto zaváděl beztrestnost státních úředníků, pokud jednají s cílem zabránit šíření nemoci covid-19. Ziobrovu stopku „koronavirové“ legislativní předloze si mnozí vysvětlovali jako útok na Morawieckého, jenž by mohl mít problémy kvůli porušení zákona při snaze uspořádat nakonec neuskutečněné květnové prezidentské volby pomocí Polské pošty. Záříjová krize vyvolala spekulace o formálním návratu Jarosława Kaczyńského do vlády, kde by pro něj byl vytvořen speciální post.

Demonstrace síly

Ačkoli Ziobrovi pravomoci ministra spravedlnosti a generálního prokurátora dávají značné možnosti vytvářet mediálně atraktivní situace a útočit na opozici, jeho strategie spočívá v něčem jiném. Lídr Solidárního Polska je totiž pozorným žákem Jarosława Kaczyńského. Techniku „rozděl voliče a panuj“ ovládl dokonale. Právě proto se jeho novou politickou trampolínou má stát ideologie.

Už více než deset let se to podstatně na polské politické scéně odehrává napravo. Mdlé výstupy levice nesklázejí ani věrné příznivce, ani větší aplaus. O dalších úspěších současného vládního tábora může tak rozhodnout nikoli slabé zastoupení levice a levého středu v parlamentu, ale síla a koaliční potenciál krajní pravice. Ta podle posledních průzkumů roste, může počítat až s deseti procentní podporou.

O tom, že Zbigniew Ziobro kráčí právě tímto směrem, svědčí několik věcí. První a nejdůležitější je úzká spolupráce s představiteli katolické církve. Přízeň redemptori-

stického kněze Tadeusze Rydzyka, stvořitele mediálního impéria v čele s *Rádiem Maryja*, který je proslulý svými podnikatelskými aktivitami, si ministerstvo spravedlnosti zajistilo přidělením několika veřejných zakázek. Ještě v roce 2019 získala Rydzikova Vysoká škola sociální a mediální kultury v Toruni téměř tři miliony zlotých (asi osmáct milionů korun) za vzdělávání soudců. V roce 2020 zase organizovala školení pro prokurátory a právní čeka- tele zaměřené na zlepšení komunikačních dovedností.

Jako demonstrace síly Ziobrova bloku a zároveň efektivní způsob jak přilákat pozornost nacionalistických a ultrakatolických kruhů bezpochyby posloužil také ministrův červencový návrh na vypovězení Istanbulské úmluvy o prevenci a potírání násilí vůči ženám. Ještě větší mediální dosah měl boj s komunitou LGBT+ sváděný ruku v ruce s katolickou církví.

Sázka na netoleranci

Koncem srpna totiž konference polského episkopátu schválila stanovisko, které jasně ukazuje na naprostý nedostatek byt' jen elementárního porozumění situaci neheteronormativních lidí. „Osoby, u nichž se projevují takové sklony, vyzýváme k životu v čistotě (...). Tuto volbu musí doprovázet také neustálá snaha bojovat proti vtíravému obrácení pozornosti na otázky pohlaví,“ prohlásili polští biskupové. Téměř ve stejnou dobu ministr spravedlnosti pochválil za odvahu a osobně podpořil místní samosprávy, jež na svém území vyhlásily „zónu bez LGBT“.

Tento vývoj musel nakonec vyvolat reakci Evropské unie. V souvislosti s vyhlásováním zón informovala na konci července unijní komisařka pro rovnost Helena Dalli o zamítnutí šesti žádostí polských obcí o prostředky v rámci programu Partnerství měst. Tuto příležitost objevit se v médiích si Zbigniew Ziobro rovněž nemohl nechat ujít. V září reflektorů předal obci Tuchów šek na čtvrt milionu zlotých (asi jeden a půl milionu korun) z Fondu spravedlnosti, tedy – jak prohlásil – částku třikrát vyšší, než jí „sebrala paní Dalli“. Fond, který má pomáhat obětem trestných činů, se tak otevřeně proměnil v nástroj podpory netolerance, sociálního vyloučení a s tím souvisejícího psychického násilí.

Spojení Zbigniewa Ziobra s církevními hierarchiemi je samozřejmě stejně tak pragmatické jako poněkud náhodné. Vsadit téměř vše na homofobní kartu mu nařídil jeho solidní politický instinkt poháněný čím dál hůře maskovanými ambicemi. Samotný okamžik, kdy tuto kartu vyložit na stůl, je ale třeba spojit s prudkou reakcí na čím dál častěji zaznívající hlasy, že církev musí konečně převzít odpovědnost za ukrývání sexuálních zločinů, což pro ni může být potenciálně mimořádně drahé.

Polští katoličtí hierarchové tak v dnešní době potřebují společenskou nevraživost koncentrovat a zaměřit mimo církev. Solidární Polsko zase musí rychle zvýšit svou voličskou podporu. Pokud převezme kontrolu nad ultrapravicovými kruhy, získá konečně účinný nástroj, jak zatlačit na Jarosława Kaczyńského i celý vládní tábor. Aby se to mohlo podařit, jak církev, tak Zbigniew Ziobro potřebují totéž – získat ideologickou převahu.

Wojciech Hofmański

Z polštiny přeložila Anna Plasová.

Končí státník a politik, který jako první porazil Roberta Fica

Po loňském odchodu z prezidentského paláce začala popularita Andreje Kisky klesat. Pár měsíců po letošních parlamentních volbách oznámil, že po šesti letech v aktivní politice končí. I když se nakonec jeho ambice a cíle po založení vlastní politické strany nenaplnily, je jedním z nejvýznamnějších a nejvýraznějších slovenských politiků posledních roků.

Když podnikatel a zakladatel charitativní organizace Dobrý anděl Andrej Kiska oficiálně potvrdil, že je připraven kandidovat v prezidentských volbách, čelil pochybovačným otázkám deníku *SME*, zda si opravdu myslí, že má šanci porazit Roberta Fica. Odpověděl, že „tato možnost existuje“. Od první chvíle tak jeho politický život poznamenal souboj s předsedou strany Směr-SD a v té době i premiérem Ficem.

Kiskovou nevýhodou bylo to, že ho velká část voličů neznala. Navíc nebyl zvyklý vystupovat na veřejnosti a ještě k tomu pod tlakem. Lidé více znali značku Dobrý anděl než jejího zakladatele, který se do té doby příliš nezviditelňoval. Paradoxně to však byla výhoda. Když se k ní Kiska začal veřejně hlásit, jeho kredit vzrostl. A to, že neměl doposud zkušenost s aktivní politikou, bylo v kontextu znechucení z vlády Směru a jeho předsedy taktéž výhodou. Tyto skutečnosti vyvažovaly Kiskovu počáteční rétorickou nemotornost a těžkopádnost i opakování frázevitých hesel.

Americké probuzení

Důležitou část příběhu Andreje Kisky představuje pobyt ve Spojených státech na začátku devadesátých let, kde pracoval čtrnáct hodin denně bez volných víkendů v obchůdku jedné malé čerpací stanice na předměstí Filadelfie. Půl roku neměl den volna. Z týdenního výdělku 400 dolarů šla značná část na mizerné ubytování a telefonáty manželce na Slovensko. Potom byl zaměstnaný jako dělník u soustruhu. Nakonec se však ze svého amerického snu probudil. Naděje, že si najde práci ve svém oboru (získal inženýrský titul na bratislavské elektrotechnické fakultě), prorazí a rodina přiletí za ním za oceán, se nenaplnila. Navíc vlastní chybou přišel takřka o vše, co si našetřil.

Navzdory tomu své zámořské zkušenosti nikdy nelitoval. Dodnes má schovanou bílou košili s krátkými rukávy, v níž v Americe umýval dlaždičky. Má mu připomínat nejen to, čím vším si prošel, ale i pokoru, které se podle svých vlastních slov tehdy naučil.

Po návratu do Popradu začala další etapa jeho života, v níž se vrhl do podnikání. Tentokrát si už své sny splnil. Nejprve v roce 2006 založil Dobrého anděla a po

pár letech zvítězil v prezidentských volbách. Jednalo se o úspěch, na který by si o pár měsíců dříve vsadil málokdo.

Zpráva o stavu republiky

V prvním kole prezidentských voleb v březnu 2014 vyhrál podle očekávání premiér Fico, který měl v rukou moc a za sebou silnou stranou. A vedl tvrdou kampaň, přičemž při útocích na Kisku neměl žádné zábrany. Označil ho například za scientologa, načež provládni veřejnoprávní televize okamžitě zařadila do programu dokument o scientologii, čímž prodloužila dosah Ficových nesmyslných tvrzení. Kiska však navzdory podobným atakům Fica ve druhém kole porazil a z politického nováčka se stal prezidentem.

Andrej Kiska se během kampaně vyhýbal konfrontačnímu stylu a nenechal se vyprovokovat. I po nástupu do funkce naznačil, že si přeje mít s Ficovou vládou korektní vztahy, nikoliv s ní bojovat. Jenže pro šéfa Směru se jednalo o potupnou prohru, se kterou se nedokázal vyrovnat. Bylo jen otázkou času, kdy se prezidentovi začne mstít.

Kiska se stal nejoblíbenějším politikem na Slovensku, což byla pro Roberta Fica další rána. V létě 2016 vyslovovalo v průzkumech spokojenost s prezidentem až

Ačkoliv nebyl na počátku žádným velkým řečníkem, v prezidentských volbách nad favorizovaným premiérem Ficem zvítězil.
Foto: Wikimedia Commons/Pavol Frešo

75 procent voličů Směru. Proto musel Fico být při útocích proti hlavě státu zpočátku velmi opatrný. Strategicky opakoval, že Kiska má okolo sebe výlučně lidi nepřátelské vůči jeho straně, čímž se snažil pomalu nabourat důvěru svých příznivců k prezidentovi.

Kiskovy pravidelné zprávy o stavu republiky byly po každé zároveň diagnózou vládní politiky. Jasně zastával prozápadní, respektive euroatlantické směřování země.

Pojmenovával defekty slovenské demokracie a nedemokratické způsoby vládní moci. V čase migrační krize se vymezil proti šíření nenávisti. Podobně jako svého času prezident Michal Kováč i Andrej Kiska se stal oporou všem, kdo ctíli demokracii a její pravidla.

Ficova ofenzíva

Frontální útok proti Kiskovi zahájil Směr takticky a promyšleně. Jeden z jeho nevyrazných poslanců v parlamentu v březnu 2017 navrhl, aby tehdejší ministr vnitra Robert Kaliňák informoval o využívání vládní letky. Ten pak v rámci požadované zprávy obvinil Kisku, že ji zneužívá při soukromých cestách domů do Popradu. Paradoxně mu přitom využívání jejích služeb sám předtím navrhl se zdůvodněním, že piloti beztak musejí létat. Prezidentská kancelář nakonec Kaliňáka usvědčila z nepravdivých výroků a klamání veřejnosti.

Jedním z nejtěžších sporů mezi předsedou vlády a prezidentem byl ten o jmenování dvou nominantů Směru ústavními soudci. Šlo o poslankyni a exposlance této strany. Kiska je kvůli pochybnostem o jejich odbornosti a politické nestrannosti nejprve odmítl jmenovat, avšak po rozhodnutí Ústavního soudu, že tak učinit musí (jejich nominaci posvětil parlament), ustoupil.

Další vážná pře nastala, když se premiér Fico chtěl stát předsedou Ústavního soudu. Rána z prohry v prezidentských volbách byla stále ještě živá a různé skandály postupně oslabovaly jeho pozici. Po volbách na jaře 2016 ztratil Směr většinu v parlamentu a Fico s obtížemi sestavil koaliční vládu. Únik na Ústavní soud by byl pro něj východiskem. To by však znamenalo, že by strana Směr tuto klíčovou instituci úplně ovládla, což by byla pro fungování demokracie na Slovensku hrozba.

Později tehdejší místopředseda Směru Peter Pellegrini v esemesce Kiskovi napsal, že „jediné řešení“ pro Fica představuje pozice předsedy Ústavního soudu, přičemž „na oplátku nabízí velmi konstruktivní dialog a snahu o uklidnění situace na všech frontách“. Ale pokud mu to nevyjde, „tak mu asi nezbude nic jiného než tvrdě bojovat až do konce“. Ficovi to nevyšlo, takže Kisku nadále nešetřil a zaséval v jeho voličích zrnka pochybnosti.

Za všemi těmito spory se skrýval zásadní hodnotový svár, a sice nesoulad mezi liberální demokracií na jedné straně (Kiska) a demokracií s tendencí k autoritářství a oligarchii na straně druhé (Fico a strana Směr-SD). S tím souvisela i geopolitická pře o ukotvení Slovenska, přičemž hlava státu zastávala jasně prozápadní postoje.

Otřesená společnost

Po šokující brutální vraždě novináře Jána Kuciaka a jeho přítelkyně Martiny Kušnírové v únoru 2018 se ve slovenské politice mnoho změnilo. Byť s tímto zločinem vláda Směru nebyla přímo spojena, vyplynuly na povrch další informace o jejích kontaktech s mafií a oligarchií.

Už několik dní po zavraždění mladého páru Kiska naznačil, že Fico musí odejít. Prezident mluvil o dvou možnostech: o předčasných volbách, nebo o rekonstrukci vlády, která by pak získala důvěru parlamentu. Ten signál byl jasný. Vláda žádá o důvěru po změně premiéra, a ne když se jen vymění pár ministrů. Po silném tlaku veřejnosti Ro-

bert Fico z čela kabinetu nakonec odstoupil (ale post šéfa Směru si do dnešních dnů ponechal). Byla to pro něj další potupa učiněná s přispěním Andreje Kisky.

Když Kiska hovořil o mafiánském státu, zaznívaly reakce, že je to přehnané a prezident by neměl takto o své zemi mluvit. Jistěže mohl zvolit i mírnější tón, avšak tato metafora byla přiměřená a pravdivá. Měl na mysli napojení zločinu na úřad vlády či na resort spravedlnosti. Chapadla této chobotnice de facto zasáhla celý stát, přičemž někteří zločinci se chovali jako jeho majitelé.

Otevřený boj Fica proti Kiskovi pokračoval i potom, když se druhý jmenovaný rozhodl neobhajovat prezidentskou funkci a založil si politickou stranu Za lidi. Toto nové uskupení mělo vysoký potenciál důvěryhodnosti a zdálo se být vážným soupeřem Směru v blížících se parlamentních volbách. A tak přišel silný útok. Fico zpochybnil financování Kiskovy prezidentské kampaně a brzy se objevily i informace o jeho pochybných převodech pozemků v minulosti.

Popularita a důvěryhodnost bývalého prezidenta byly pošramocené. Kiska Ficovy ataky výstižně komentoval slovy: „Jeho (Ficova) osobní nenávist vůči mně je obrovská, neboť jsem ho porazil v prezidentských volbách, nejmenoval předsedou Ústavního soudu a přispěl jsem k tomu, že není premiérem.“

Odchod se zdviženou hlavou

Jenže během kampaně se k Ficovi v útocích na Kisku přidal i šéf hnutí Obyčejní lidé a nezávislé osobnosti (OLANO) Igor Matovič, jenž potřeboval brát voliče všech stran a zároveň oslabit Kiskovu pozici jakožto do té doby nejsilnějšího opozičního lídra. Matovič jednal podle a nechutně, v čemž se dnešní premiér vyrovnal Ficovi. Kiska však vystupoval nepřesvědčivě a neskrýval znechucení. Mnozí mu také vyčítali, že se nedohodl na předvolební koalici se stranami Progresivní Slovensko a Spolu, čímž došlo ke tříštění opozičních sil.

Pokles Kiskovy popularity byl zákonitý i kvůli tomu, že silná pozice prezidenta se zpravidla nepřenášá do stranické politiky, kde se preference voličů dělí mezi více subjektů. Volební výsledek z konce února 2020 sice dostal Kiskovu stranu do parlamentu, ale zůstal daleko za očekávanými jejího předsedy i členů. Popravdě řečeno za daných okolností a vzhledem k tomu, čemu všemu Andrej Kiska čelil, lze vnímat těsné překonání povinné pětiprocentní hranice přece jenom jako úspěch.

Při hodnocení politické dráhy Andreje Kisky bychom mohli být v pokušení se až příliš zaměřovat na jeho ne úplně přesvědčivé závěrečné období spojené se stranou Za lidi a zapomenout na to, co bylo jeho mimořádným přínosem pro demokracii na Slovensku. Proto je třeba při bilancování jeho činů zdůraznit zejména to, že vrátil prezidentskému úřadu důstojnost a prestiž.

Andrej Kiska se voláním po slušnosti a zodpovědnosti a odsuzováním nenávisti a agresivního stylu politiky opakovaně projevoval jako státník a prokazoval cit pro rozpoznání nebezpečných trendů. V čase nejasné zahraničněpolitické orientace Slovenska zastával jednoznačně demokratické a prozápadní, respektive euroatlantické směřování. Za to vše mu patří dík.

Marián Balázs

Vypískaný diktátor se zbraní v ruce

Běloruský prezident Aljalexandr Lukašenka, přezdívaný poslední evropský diktátor, čelí po srpnových prezidentských „volbách“ doposud největší krizi za více než čtvrtstoletí své vlády. Ačkoliv oficiálně měl získat přes osmdesát procent hlasů při více než osmdesátiprocentní volební účasti, je jasné, že ho většina Bělorusů už nepodporuje. U moci se tak zatím drží pouze díky loajalitě silových složek a podpoře Ruska. V této situaci stojí za to si připomenout, kým vlastně Aljalexandr Lukašenka je a jakým způsobem své zemi vládne.

snímcích z prezidentské rezidence i Nikolaj.

Referendum jako nástroj

Do politiky vstoupil Lukašenka již v roce 1989, kdy kandidoval do Sjezdu lidových poslanců SSSR. Tehdy ale ještě prohrál s budoucím běloruským premiérem Vjačaslavem Kebičem (1990–1994), a tak se v roce

Dnes šestašedesátiletý Aljalexandr Lukašenka (rusky Alexandr Lukašenko) vyrůstal na venkově ve Vitebské oblasti na severu Běloruska. Vzděláním je historik a ekonom v oblasti zemědělství. Od mládí působil v Komsomolu. V pětadvaceti se stal členem Komunistické strany Sovětského svazu, přičemž během vojenské služby působil v armádním politickém oddělení. Na konci osmdesátých let se Lukašenka stal ředitelem jednoho z sovchozů v Mohylevské oblasti a byl jedním z prvních, kdo začal zavádět inovace související s reformami období perestrojky.

Zároveň se ale také zapsal do paměti surovým chováním, když vůči svým zaměstnancům užíval i fyzické násilí, za což byl vyšetřován. Lukašenkův charakter v tomto směru ilustruje situace z roku 2011, kdy vzal svého tehdy sedmiletého syna Nikolaje (identita jeho matky nikdy nebyla oficiálně potvrzena) na místo teroristického útoku v minském metru, při kterém zemřelo patnáct osob.

1990 stal „jen“ poslancem běloruského parlamentu. Kebičovi vrátil porážku ve druhém kole prvních (a posledních svobodných) prezidentských voleb v roce 1994, kdy získal přes osmdesát procent hlasů. Po svém zvolení Lukašenka přistoupil ke změnám ve třech klíčových oblastech. Hned od počátku si začal upevňovat svoji moc, když si postupně skrze zmanipulovaná referenda nechal schválit právo na rozpuštění parlamentu (1995), výrazné posílení pravomocí včetně možnosti vydávat dekrety se silou zákonů, prodloužení svého prvního volebního období až do roku 2001 (obě otázky v plebiscitu v roce 1996) a nakonec i možnost kandidovat na neomezený počet volebních období (2004).

Zároveň také zastavil ekonomickou transformaci Běloruska, a proto většina ekonomiky setrvala ve státních rukách a se strukturou zděděnou ze Sovětského svazu. Tím Bělorusko zůstalo zcela závislé na Rusku, a především pak

na levných dodávkách jeho surovin. V neposlední řadě se Lukašenka také velmi rychle vrátil k sovětské symbolice, která nahradila národní symboly platné v první polovině devadesátých let, a přijal ruštinu jako druhý oficiální jazyk země. Především bílo-červeno-bílá vlajka a státní znak Pahoňa (polsky Pogoń, litevsky Vytis), jenž odkazuje k dědictví Litevského velkoknížectví, byly nahrazeny lehce zmodifikovanými sovětskými symboly.

Nutno poznamenat, že vzhledem ke kulturní blízkosti a takřka absolutní rusifikaci země, nenarazily tyto změny na jakýkoliv

výrazný odpor Bělorusů. Zajímavé nicméně je, že se v tomto směru Bělorusko od Ruska poměrně zásadně liší. Zatímco druhý uvedený stát do značné míry rehabilitoval Ruské impérium (SSSR považuje za jeho pokračovatele) a ruský nacionalismus, Bělorusko se prakticky vrátilo výhradně k sovětským narativům. Jejich nedílnou součástí je historie druhé světové války, která se v Minsku

Běloruský prezident Lukašenka během zářijové schůzky se svým ruským protějškem Vladimírem Putinem.

Foto: Wikimedia Commons/kremlin.ru

Výmluvné jsou i nedávné záběry z protestujícího Minsku, na nichž se Lukašenka nechal natočit se zbraní v ruce (ale bez zásobníku), jak říká policejním těžkooděncům: „My si s nimi poradíme.“ Tuto zbraň má mimochodem na

připomíná takřka na každém kroku. Zabývá se jí především v roce 2014 otevřené minské muzeum Velké vlastenecké války, jež se nese zcela v sovětském duchu a nechybí v něm například interpretace paktu Molotov-Ribbentrop jako pouhé „dohody o neútočení“ či útoku na Polsko v září 1939 jako „sjednocení“ Běloruska a Ukrajiny.

Podobně v zemi nedošlo takřka k žádné dekomunizaci, a tak v hlavním městě Minsku nechybí monumentální pomník Vladimira Iljiče Lenina před sídlem vlády. To sice stojí na náměstí Nezávislosti, ale pod ním je dodnes stanice metra nazvaná Leninovo náměstí. Jen o kousek dál se pak nachází centrála tajné služby KGB, naproti níž je malý park s pomníkem Felixe Dzeržinského.

Tržní socialismus

Pokud jde o ekonomiku, lukašenkovské Bělorusko se částečně vrátilo k plánování, kontrole cen a zavedlo systém, který sám prezident nazval „tržním socialismem“. Ačkoliv tím zajistil oficiálně nízkou nezaměstnanost a jakousi stabilitu, stát zároveň dodnes dotuje řadu velkých nerentabilních podniků a dlouhodobě se potýká s vysokou mírou inflace. Kvůli ní musel už dvakrát provést měnovou reformu a škrtat u běloruského rublu nuly. Naposledy se měnilo deset tisíc starých rublů za jeden nový v roce 2016 a ten jen za poslední dva roky ztratil vůči euru zhruba čtvrtinu své hodnoty. Běloruská ekonomika je navíc jednostranně silně zaměřená na státy bývalého SSSR a velká část příjmů státního rozpočtu závisí na exportu petrochemických produktů. Již za Sovětského svazu totiž v Bělorusku vznikly velké rafinerie zpracovávající ropu na export, které fungují dodnes. Ale protože země nemá téměř žádné vlastní zásoby ropy, musí ji dovážet z Ruska.

Dlouhou dobu Lukašenka vydělával na tom, že dostával suroviny za ruské domácí ceny a prodával je dál zpracované na Západ za ceny světové. Moskva ale v poslední době přistoupila například k zavedení takzvaného daňového manévru spočívajícího v postupném snižování exportních cel na ropu (která Bělorusko neplatí) a jejich souběžném nahrazování daní, na čemž Minsk velmi silně trpí. Podle vyjádření dnes už bývalého běloruského premiéra Sjarheje Rumase činily jen loni tyto ztráty okolo 330 milionů dolarů.

Podobně se Bělorusko dostalo do velkých problémů, když na začátku letošního roku Rusko zastavilo dodávky ropy, což vedlo ještě před vypuknutím pandemie koronaviru k poklesu běloruské ekonomiky. Kromě toho Bělorusko v poslední době prohloubilo svou závislost na Rusku výstavbou své první jaderné elektrárny, která je financována z ruských úvěrů a stavěna společností Rosatom.

O úzkých a až patologických vazbách na mocného souseda svědčí i to, že se Bělorusko za vlády Lukašenky velmi ochotně účastnilo Ruskem vedené integrace v postsovětském prostoru. Už na konci devadesátých let byl vytvořen svazový stát Běloruska a Ruska, v jehož rámci měl vzniknout jeden ekonomický, celní, měnový, politický, vojenský, právní a kulturní prostor. V praxi ale Lukašenka dlouhodobě spolupráci sabotoval a velká část postulátů včetně zavedení společné měny nikdy nebyla uvedena do praxe.

Přes to ale Bělorusko přistoupilo do společné celní unie, která se v roce 2015 transformovala v Eurasijský ekonomický svaz. Lukašenka sice poslední pokusy o výrazné prohloubení integrace ustál (nepřiměřeným tlakem si Rusko mimochodem odcizilo významnou část běloruské veřejnosti, což je vzhledem ke vzájemnému provázání obou států a obrovské kulturní rusifikaci Běloruska takřka husarský kousek) a na návrhy Kremlu nepřistoupil, ale ve světle současných protestů má jeho režim čím dál tím méně možností, jak ruskému tlaku čelit.

Jednou z taktik, kterou se Lukašenka v minulosti pokoušel svou jednostrannou závislost na Moskvě vyvažovat, bylo otevírání se Evropské unii, jež ale logicky mělo své velké limity, a v posledních letech také navazování vztahů s Čínou, vůči níž se země silně zadlužila. Právě Čína nyní v Bělorusku poměrně masivně investuje a mimo jiné vybudovala obří průmyslový park u minského letiště. V rámci iniciativy Páso a stezky (nové Hedvábné stezky) představuje totiž Bělorusko pro Čínu „bránu do Evropy“. To však nic nemění na ekonomické závislosti na Rusku, které má v tomto směru na běloruský režim veškeré páky.

Někdejší ostrov stability

Na druhou stranu je ale nutné zmínit, že v období od druhé poloviny devadesátých let až do světové hospodářské krize v roce 2008 se Bělorusko mohlo pochlubit velmi vysokým ekonomickým růstem překračujícím v některých letech hranici deseti procent a s tím souvisejícím dramatickým snížením úrovně chudoby. S postsovětskými molochy, jako je například ikonický Minský traktorový závod, také kontrastuje v poslední době velmi dynamicky se rozvíjející IT sektor. Ten sice poněkud oživil zkostnatělou běloruskou ekonomiku, nyní jej ale ohrožují současné protesty, protože celá řada firem zvažuje kvůli režimním represím odchod ze země. Je třeba dodat, že pozitivní konjunktura nebyla ani tak důsledkem úspěšné politiky Lukašenkova režimu jako spíše souhrou příznivých vnějších faktorů.

Ve srovnání s problémy sousedního Ruska, jež v roce 1998 vyhlásilo státní bankrot a potýkalo se s dvěma válkami v Čečensku a s nimi souvisejícími teroristickými útoky, i obtížemi Ukrajiny, kterou v devadesátých letech mnohem víc zasáhla ekonomická krize a masové rozkrádání státního majetku v rámci privatizace a v první polovině nultých let byla místem masových protestních hnutí vrcholících oranžovou revolucí, Bělorusko skutečně působilo jako vcelku pozitivní příklad ostrova stability v postsovětském prostoru.

Není proto divu, že Aljalexandr Lukašenka měl po dlouhou dobu autentickou podporu svých spoluobčanů a volby by vyhrával – byť bezpochyby ne s takovou převahou – i kdyby nedocházelo k jejich falšování. Oficiálně vysokých výsledků dosahoval kvůli tomu, aby opozice vůči němu nezískala jakoukoliv legitimitu a nemusel na ni brát ohled. Opozice navíc byla dlouhodobě rozdrobená a marginalizovaná, což se potvrdilo po tvrdých zásazích režimu, které provázely protesty po prezidentských volbách v roce 2010. Tehdy došlo dokonce k zatčení sedmi z devíti Lukašenkových vyzyvatelů.

V poslední dekádě ale Bělorusko ekonomicky stagnuje a běžným lidem toho může nabídnout čím dál tím méně. Nic na tom nemění ani skutečnost, že se režim pokoušel trochu ekonomicky otevřít, posílit soukromý sektor, výsledkem čehož je zmíněný kvetoucí IT sektor, a nechat část Bělorusů zbohatnout. Ti jsou však po čtvrtstoletí Lukašenkovy vlády z něj do značné míry unaveni. Obzvlášť pro mladou generaci, která nezažila v čele státu nikoho jiného, působí Lukašenka v roce 2020 se svým sovětským stylem jako člověk z jiného světa. Důsledkem toho je evidentní odcizení obyvatelstva prezidentovi, které ještě posílila jeho takřka nulová reakce na pandemii koronaviru doprovázená zastrašováním ze strany KGB. Ta mimo jiné vyhrožovala členům rodin obětí, aby mlčeli ohledně skutečných okolností smrti svých blízkých. Proti pandemii měli Bělorusové podle Lukašenky válčit prací s traktorem, saunou a vodkou.

Lukašenka není Janukovyč

V této atmosféře se v srpnu konaly prezidentské „volby“, ve kterých kandidovala místo svého zatčeného manžela jako hlavní opoziční kandidátka Svjatlana Cichanouskaja. Ta během kampaně přilákala na svá setkání na běloruské poměry nevídané davy. Po jejím boku vystupovaly žena dalšího nezaregistrovaného kandidáta Valerije Capkaly, jenž byl donucen utéct do Ruska, a koordinátorka kampaně zatčeného Viktora Babaryky Maryja Kalesnikava. Zcela absurdní oficiální výsledek „voleb“ doprovázený velkým množstvím zdokumentovaných manipulací a následné brutální potlačení prvních demonstrací s několika oběťmi na životech rozpoutaly největší protestní hnutí za celou dobu Lukašenkovy vlády.

Velmi brzy se ale ukázalo, že protesty mají své limity. Lukašenka se nedopustil tak fatálních chyb jako někdejší ukrajinský prezident Viktor Janukovyč, jenž by bez vět-

ších problémů Euromajdan v roce 2014 přečkal a vydržel by až do řádných voleb (které by ovšem s největší pravděpodobností prohrál), kdyby neeskaloval násilí. Zatím se tedy běloruskému vládci i přes pokračující protesty víceméně podařilo stabilizovat situaci a udržet si loajalitu klíčových opor režimu v čele se silovými složkami.

V době uzávěrky tohoto textu proto v Bělorusku panuje víceméně patová situace, kdy Lukašenka zcela evidentně definitivně ztratil podporu dříve lhostejné většiny Bělorusů, což snad nejvýrazněji ilustrovaly záběry z jedné z minských továren, kam si prezident přijel pro podporu, ale dělníci ho, podobně jako Miroslava Štěpána v ČKD v roce 1989, vypískali. Ale protestní hnutí zároveň není natolik silné, aby „posledního diktátora v Evropě“ svrhlo. Například pokusy o vyhlášení generální stávky a ekonomický nátlak na režim zcela jednoznačně selhaly, protože zaměstnanci mají přece jen pořád co ztratit.

Zároveň nelze současné protestní hnutí chápat jako čistě prodemokratické a už vůbec ne jako protiruské. Protestující spojuje především nechuť k Lukašenkovi a nemají žádný výraznější pozitivní program ani lídra. Nicméně už jen fakt, že se samotné protesty rozpoutaly proti zfalšovaným volbám a došlo k masové rehabilitaci národních symbolů nespojených se současným režimem, je velkým posunem a jasným signálem toho, že v běloruské společnosti dochází k větší změně, která dává zemi určitou naději. V delším horizontu má totiž potenciál, podobně jako se tomu stalo na Ukrajině, zpochybnit momentálně stále dominantní ruský (sovětský) narativ a tím i ruskou kulturní dominanci. A i kdyby nedošlo k nějaké demokratické transformaci, tak už jen jakékoliv otevření se Běloruska světu a vznik byt i jen trochu pluralitnějšího prostředí bezpochyby sehraje svou roli.

Michal Lebduška

Proč Češi nehrají v Bruselu první housle

Občas se lze setkat s názorem, že takzvané nové členské země jsou v přístupu k vrcholným úřednickým postům v institucích Evropské unie cíleně znevýhodňovány. Není to pravda, stačí se podívat na sotva dvoumilionové Lotyšsko. O obsazení těchto pozic rozhoduje hned několik faktorů, přičemž řadu z nich mohou vlády jednotlivých unijních států svým aktivním přístupem ovlivnit.

Veřejnost je nezná, ale jejich vliv je značný. Vysocí úředníci Evropské komise, ale i Evropského parlamentu a Rady EU rozhodují o pokročilé podobě návrhů legislativy, zpráv, rezolucí, postihů a dalších výstupů. Ty se pak projednávají a schvalují na politické úrovni, a utvářejí tak legislativní činnost a další agendu Evropské unie. Právě tito úředníci do detailů znají svěřenou problematiku a zároveň mají z titulu svých vysokých funkcí vyvinutý politický cit. Ovlivňují tak významně jak chování členských států a vztahy mezi nimi, tak vlastně nepřímo i každodenní život stamilionů Evropanů. Po šestnácti letech od rozšíření EU o deset vesměs postkomunistických zemí včetně ČR sedí zástupci „nových“ států na omezeném počtu těchto

významných židlí, což neodpovídá jejich relativní „váze“ v rámci Unie.

Základní povinností „eurokratů“ je zcela se oprostit od své státní příslušnosti, hájit evropské zájmy a měřit všem stejným metrem. Proč je tedy důležité sledovat zastoupení jednotlivých zemí v aparátu EU? Za

prvé proto, že do něj přinášejí z domova jedinečné a potřebné znalosti. Je totiž klíčové, aby unijní orgány rozuměly specifikům každé země, ale i její mentalitě, mají-li předkládat ta nejlepší řešení. Takže čím větší je povědomí o národních specifikách, tím lépe budou nastaveny normy či programy a o to lepší budou dopady. Funguje to ovšem i v opačném směru – úředníci zajisté nemohou prosazovat zájmy své vlasti v unijních orgánech, ale kontakty s nimi jsou pro vládní exekutivy členských států žádoucí a užitečné. Umožňují přinejmenším lépe pochopit „evropské“ důvody různých iniciativ, legislativních kroků či administrativních rozhodnutí, s jejichž dopady se budou země potýkat.

Budova Evropské komise v Bruselu.

Foto: Pixabay/dimitrisvetsikas1969

V aparátu Evropské komise pracuje kolem 32 tisíc lidí. Asi 7500 zaměstnanců má sekretariát Evropského parlamentu a přibližně 3500 jich působí v sekretariátu Rady EU. V těchto úřadech jsou zaměstnání občané všech členských zemí, přičemž není přípustná jakákoli diskriminace na základě státní příslušnosti. Neexistují žádná směrná čísla pro jednotlivé státy. Má se sice teoreticky dbát na jejich rovnoměrné zastoupení, vždy ovšem převládají odborná hlediska. Pokud se tedy na nějakou funkci hlásí dva stejně dobří uchazeči, měl by dostat přednost ten z méně zastoupené země. Rozhodování zároveň ovlivňuje ještě požadavek, aby polovinu důležitých pozic obsadily pokud možno ženy.

V Evropské komisi, jež je nejdůležitější unijní institucí, pochází pouze čtrnáct procent vysokých manažerů – tedy generálních ředitelů, jejich náměstků a ředitelů – ze států, které se k Unii připojily v roce 2004 a později a představují v dnešní evropské sedmadvacítce přes dvacet procent obyvatelstva. Když se zaměříme pouze na generální ředitele a jejich náměstky z „nových“ členských zemí, napočítáme jich patnáct z celkového počtu zhruba osmdesáti postů v čele dvaatřiceti generálních ředitelství.

Úzké hrdlo

Příčin tohoto neuspokojivého stavu je celá řada. Normálně by po šestnácti letech měli do ranku vysoce po-

stavených manažerů dostoupat ti úředníci, kteří po vstupu svých států do EU uspěli v konkurzech do středního článku řízení, tedy vesměs do funkcí vedoucích oddělení. Jenže v této kategorii je za prvé málo lidí, protože těchto pozic bylo tehdy nabídnuto jako šafránu, a za druhé zde působí efekt úzkého hrdla. Vedoucích oddělení je totiž v Evropské komisi 1120, zatímco vysokých manažerů pouhých 355. A z Čechů pracujících v Komisi splňuje formální předpoklady pro tyto vrcholné posty čtrnáct úředníků – ve srovnání třeba s 3222 Němci, ale také pětasedmdesáti Rakušany, kdybychom hleděli na podobně velké země. Konkurence je tedy obrovská.

Na samém začátku, po roce 2004, dostaly vstupující země možnost do určitého počtu vysokých pozic nominovat politicky své kandidáty – tehdy se stal na pár let generálním ředitelem dnes již zaniklého ředitelství pro zahraniční vztahy český diplomat Karel Kovanda. Byli to velmi zkušené lidi, postarší, a odešli časem do penze. Tím úlitba nově vstoupivším skončila. Navíc ani zde neexistovaly nějaké národní kvóty, ale soutěžilo se formou „regaty“, když navržení manažeri z deseti zemí usilovali o každý post jeden proti druhému ve výběrovém řízení. I dnes se výjimečně objeví místo dostupné i kandidátům zvenčí, tedy nikoli kmenovým úředníkům Komise. Pak o ně ovšem soupeří nominanti ze všech sedmadvaceti zemí.

Do soutěže o vysoké pozice logicky zasahují komisaři, tedy politikové nominovaní do Evropské komise národními vládami na pět let, kteří mají v gesci jednotlivá gene-

rální ředitelství, a pak také napřímo instituce jednotlivých zemí, tedy ministerstva, úřad vlády či stálá zastoupení při EU. Úspěšný kandidát na úřad ředitele a vyšší by za sebou měl mít zkušenosti alespoň ze dvou resortů, přinejmenším jeden úvazek v některém z kabinetů komisařů a podporu stávajícího komisaře své země a také její vlády. Právě tuto pomoc oficiální místa v České republice zatím neumějí generovat, ačkoli je k tomu jasně zavazuje vládní Strategie podpory Čechů v institucích EU.

Jak jinak si vysvětlit, že mezi patnácti vysoce postavenými manažery z nových zemí jsou tři Bulhaři, po dvou Lotyších, Estoncích a Kypřanech a po jednom z ostatních států s výjimkou Česka a Maďarska? Tyto dvě země nemají v dané kategorii nikoho, jsou zastoupeny pouze mezi „obyčejnými“ řediteli. Jaký rozdíl v porovnání se sotva dvoumilionovým Lotyšskem, jehož Normunds Popenš stojící v čele generálního ředitelství pro regionální rozvoj, které rozděluje většinu kohezních peněz. A Lotyška Ilze Juhansonová dokonce řídí veškerý aparát Komise jako její generální tajemnice, což je vůbec nejvyšší meta, které lze v této instituci dosáhnout.

Chybějící podpora

Rádo se spekuluje o tom, že „odstrkávání“ Maďarů, Čechů a Poláků (po odchodu generálního ředitele pro zemědělství Jerzyho Plewy má tato čtyřicetimilionová země jediného náměstka) je jakýmsi projevem nedůvěry, ba nevlídnosti vůči zemím, které nejenže odmítají euro a mají spoustu výhrad k tomu či onomu, ale jsou důvodně podezřelé z nedodržování základních pravidel a hodnot. V případě Polska a Maďarska jde o narušování zásad právního státu, u Česka pak o tolerování střetu zájmů premiéra Andreje Babiše.

Irena Moosová, jediná česká ředitelka (pro rovné příležitosti a občanství EU) v Evropské komisi a vlastně ve všech klíčových institucích, si nemyslí, že by zástupci zmíněných zemí byli nějak cíleně znevýhodňováni. Spíše považuje současný stav za důsledek souběhu několika okolností – v aparátu je málo Čechů splňujících podmínky pro relativně rychlou kariéru. Těm, kteří je splňovali a měli ambice, se dlouho po vstupu do EU nedostávalo adekvátní pomoci z domova. Taková podpora musí být podle ní dlouhodobá a strategická. „Jestliže chceme mít za několik let pár špičkových manažerů, musíme se už dnes starat, aby se schopní čeští odborníci dostávali na vlivná místa vedoucích oddělení, aby rotovali, aby našli uplatnění v kabinetech komisařů, aby se o nich vědělo. Od přijetí nové Strategie podpory Čechů v institucích EU se situace pomalu zlepšuje, ale je to běh na dlouhou trať.“

Proč čeští ministři nežhaví telefony, aby prosadili toho či onoho člověka? Podle bruselských pozorovatelů je třeba hledat odpověď v mnohdy vlažném a odtažitém vztahu našich politiků k EU i v nedostatku chuti se angažovat a investovat do dobrých vztahů v Bruselu. Tón kdysi udal Václav Klaus, jenž českým eurokratům vyčetl, že se ocitli na „špatné straně barikády“. „Pokud je ta země vnímána jako spolehlivý partner a ministr jedná konstruktivně, může pak uspět při lobbování za českého kandidáta. Ale pokud ho nebo ji nikdo nezná, protože je při jednáních pasivní, nebo má pověst věčného kverulanta, pak se s po-

mocí nebude nikdo namáhat,“ vysvětluje mimo záznam zdroj z Evropské komise.

Dodává, že bez aktivní podpory své vlády se úředník ze žádné země na vysoký post nedostane. „Staré“ členské státy to vědí a dávno to dělají, přičemž si pečlivě vybírají, ve kterých resortech potřebují nejvíce zatlačit. Není náhoda, že v generálním ředitelství pro finance ECFIN se to na manažerských postech hemží Němci, zatímco Francouzi drží silné pozice například v generálním ředitelství pro hospodářskou soutěž (COMP) nebo pro finanční stabilitu, služby a kapitálové trhy (FISMA). Tedy v klíčových úřadech, kde se manažerů z nových zemí vyskytuje jako šafránu. Je tedy nezbytné, aby ministři s Čechy v unijských institucích pracovali, aby je znali a byli připraveni se za ně postavit. V poslední době se s nimi alespoň začali scházet při služebních cestách do Bruselu, které ovšem koronavirová pandemie přerušila.

Náročné prostředí

Ukazuje se také, že někteří komisaři mohou mít větší páku na posun kariéry svých spoluobčanů než jiní. Řízení lidských zdrojů v Evropské komisi měli v minulých letech na starosti postupně komisaři Siim Kallas, Kristalina Georgijeva a Maroš Šefčovič. Nemusí být tedy náhoda, že právě Estonci, Bulhaři a Slováci dosahují velmi dobrých čísel. Slovensko mělo donedávna vedle náměstkyně generálního ředitele pro rozšíření Kataríny Matheronové také Vladimíra Šuchu v čele Společného výzkumného střediska EU (JRC). Tedy o 200 procent lepší skóre než Česko.

Lobbování je samozřejmě důležité, ale musí být za koho. Prostředí evropských institucí je nesmírně náročné a konkurenční a ne každý se vyšplhá vysoko. Z mnohaletého pozorování autor těchto řádků ví, jak častá bývají přepracování, vyhoření či pokles motivace. Ne všichni mají chuť neustále bojovat. Mnozí hodí flintu do žita, odvádějí základní penzum a těší se z velmi dobrého platu. Jako v každé obrovské organizaci mohou kariéry ztroskotat na špatných mezilidských vztazích a problémech s nimi spojenými nebo na administrativních překážkách. V aparátu Komise je dnes například dost těžké najít uplatnění mimo resort, kde úředník pracuje mnohdy celá desetiletí.

Estonec Henrik Hololei vede v Evropské komisi generální ředitelství pro dopravu, je to tedy mocný muž. Také on konstatuje, že Komisi citelně chybějí vysocí manažeři z východní části EU a že by bylo dobře to napravit. Za podstatnější než národnost však považuje výkonnost a manažerské kvality. „Není tak důležité, odkud lidi jsou, ale to, aby byli profesionálové, zanícení a pracovití,“ podotýká. Za nejtěžší pokládá „schopnost pracovat s lidmi z velmi rozdílného kulturního a jazykového prostředí, být schopen je spojit ve výkonný tým“. Svou mimořádnou kariéru v Komisi vysvětluje uměním hledat a nalézat funkční kompromisy, ochotou tvrdě pracovat, naslouchat ostatním a věřit v evropský projekt. „No a navrch k tomu ještě potřebujete trochu štěstí.“

Karel Barták

Autor byl dlouholetým zpravodajem ČTK v Bruselu. Poté až do začátku loňského roku působil na generálním ředitelství Evropské komise pro vzdělávání a kulturu.

Babiše Němci moc neznají. Orbána ano

Ti, kdo říkají, že německá média v uprchlické krizi selhala, nejspíš vycházejí z příkladu jedné či dvou redakcí, je přesvědčený Niklas Zimmermann z německého deníku *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (FAZ). „Třeba FAZ byl vůči kancléřce Angele Merkelové a její migrační politice kritický. Stejně tak deník *Welt* nebo magazín *Cicero*. A například šéfredaktor *Zeitu* později přiznal chybu s tím, že jeho noviny o takzvané vítací kultuře psaly příliš euforicky. Tvrdit ale, že všechno bylo špatně, to je příliš,” říká Zimmermann v rozhovoru.

■ Vládní čtvrtí v Berlíně nově plouvá loď, která má na palubě plně funkční redakci. Vede ji Gabor Steingart, někdejší šéfredaktor ekonomického deníku *Handelsblatt*. Svým novým online médiem chce podle svých slov obnovit v Německu tradici kritické žurnalistiky, která v zemi ztratila vliv. Souhlasíte s takovým hodnocením?

Steingart je bezpochyby talentovaný obchodník, za důležitý hlas mediální scény bych ho ale nepovažoval. S čím nicméně souhlasím, je to, že se teď v německé novinařině příliš mluví z pozice názoru, vlastního ideologického přesvědčení. I s názorem se dá dělat seriózní novinařina, ale myslím, že bychom se měli vrátit k tomu původnímu, co kdysi pěkně zformuloval první vydavatel týdeníku *Spiegel*. Psát to, co je.

■ Když říkáte, že se nyní novinařina stává příliš názorovou, co znamená to "ted"? Posledních pár let?

Ano. Posledních pár let bylo velmi bouřlivých. Uprchlíká tematika, pravicově extremistické útoky v Halle nebo Hanau, vražda politika v Kassel, teď koronavirus... Tato témata jsou velmi jítřící, a my novináři bychom měli usilovat o to, abychom k tomu nepřispívali. Některé noviny už ale začaly měnit svůj přístup. Například deník *Zeit*, který považuji za spíše levicově liberální, začal v posledních týdnech nabízet prostor velké pluralitě názorů na stejné téma. To vnímám velmi pozitivně. A tímto směrem by se média měla vydat: více empirických textů, více pohledů.

■ Žurnalistika po celém světě začíná těžké časy. Noviny se snaží

digitalizovat, zastavit úbytek předplatitelů, experimentuje se s placeným obsahem na internetu. Němečtí čtenáři jsou poměrně dost konzervativní, tamní mediální trh je pak největší v Evropě. Myslíte si, že ho čeká zásadní proměna?

Niklas Zimmermann se narodil ve Švýcarsku v roce 1989. Jako student německé univerzity si zamíloval střední a východní Evropu, naučil se česky a rusky, krátce žil v Praze. Regionu se věnuje při svém doktorském studiu v Mnichově a píše o něm také pro německý list *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. V Česku rád chodí na pivo, v Praze má nejradši jídelnu Havelská kucha.

Foto: FAZ Helmut Fricke

Ano, bezpochyby. Budeme muset vydělávat peníze na internetu, protože bude ubývat předplatitelů papírových vydání, zatímco náklady na provoz rostou. Zároveň je to potřeba čtenářům hodně vysvětlovat, protože řada z nich není vůbec připravena platit za obsah na internetu. Dělán to i já ve svém nejbližším okolí.

■ Vydělávat dost peněz je jednou z podmínek, aby si noviny udržely například také hustou síť zahraničních korespondentů, kterých FAZ i další velké německé listy mají – na rozdíl od těch českých – desítky po celém světě. Vy píšete o střední Evropě, ale z pohledu Německa, žijete ve Frankfurtu. Jak jste se k takovému zaměření dostal?

Před jedenácti lety jsem byl na Erasmusu v rakouském Grazu. Potkal jsem se tam se spoustou Čechů, Slováků a dalších lidí ze střední a východní Evropy. Bylo mi tehdy devatenáct a neměl jsem tušení o ničem, co leží na východ od Bodamského jezera. Tento pobyt mi ale otevřel dveře do nového světa. Byla mi sympatická mentalita lidí z vašeho regionu, s Čechy i Slováky jsem se vždy cítil velmi dobře.

■ Co máte na mysli tou mentalitou, čím jsme vás okouzlili?

Takovou uvolněností. Neberete všechno hned vážně, mám rád vaši ironii. Je s vámi sranda, ale ne tak, že hned létají židle na ulici nebo že se musí volat hasiči. Povídání u piva, to je moje.

■ Jak dlouho už o Česku píšete jako novinář?

Vlastně to začalo s mojí disertací. Už skoro pět let studuji v Mnichově a píšu o organizaci Ackermann-Gemeinde. Původně ji založili sudetští Němci, dnes ale slouží jako spojka mezi Čechy a Němci. Zkoumám původní zdroje v českém Archivu bezpečnostních složek. S novinařinou jako takovou jsem pak začal na podzim roku 2017. Žil jsem v Praze a psal jsem blog o české politice, turismu. Dost lidí to četlo, tak jsem začal spolupracovat s *Landes Echo*, médiem pro Němce žijící v Česku. No a před rokem a půl jsem se přihlásil o práci ve FAZ, a vyšlo to. Jsem tam teď jako novinářský učeň (volontář, pozn. red.).

■ Vaše disertace se tím pádem věnuje odsunu Němců. Je to u vás ještě téma? Nemyslím teď pro akademickou sféru, ale pro ně-

meckou politiku nebo společnost. V Česku se o tom naposledy hodně hovořilo před sedmi lety ve druhém kole prezidentských voleb mezi Milošem Zemanem a Karlem Schwarzenbergem.

V devadesátých letech, nebo když Česko vstupovalo do Evropské unie a bavorská Křesťansko-sociální unie se tomu kvůli Benešovým dekretům snažila zabránit, se o tom ještě mluvilo, teď už skoro vůbec. A myslím, že i v české společnosti došlo za poslední roky k nějaké reflexi, posunu.

■ **Polsko naopak Berlín čas od času oslovuje s žádostí o splacení válečných reparací za druhou světovou válku. Kde se to bere, v čem je rozdíl mezi Polskem a Českem?**

Pro česko-německé vztahy byla velmi důležitá vzájemná deklarace z roku 1997. Obě strany se tam vyjádřily k minulosti, a tahle deklarace je postupně více a více přijímaná. Dokonce i váš prezident Miloš Zeman před pár lety řekl, že reparace odmítá a že s deklarací souhlasí.

■ **Říkal jste, že jste na studijním pobytu v Grazu potkal lidi z celé střední a východní Evropy, rozhodl jste se ale zrovna pro Česko. Proč?**

Čistě z osobních důvodů. Nejsem jedním z těch, co by se zamilovali do Karla Čapka, Milana Kundery nebo Jaroslava Rudíše. Poznal jsem ale v Česku spoustu lidí, nejen v hlavním městě, ale všude po republice. Z toho dodnes velmi těžím i pracovně. Rád se pohybuji po venkově.

■ **Dokonce jste se naučil česky, což je obdivuhodné. Pokud bychom se ale zeptali běžného Němce, kde leží Poděbrady nebo kdo je český premiér, jaká je pravděpodobnost, že by to věděl?**

Doufám, že by nikdo neřekl, že českým premiérem je Vladimír Putin. Správnou odpověď by ale znala jen menšina. Andrej Babiš je výrazná osobnost, ale není to Viktor Orbán, kterého zná v Německu už skoro každý. A to je vlastně pozitivní.

■ **Když se vrátíme k médiím v Německu, píšete pro deník, který**

bývá považován za spíš praviceový a konzervativní. Pozorujete rozdíly v tom, jak o stejných tématech píšete u vás a jak je pojímají třeba liberálnější *Spiegel* nebo *Süddeutsche Zeitung*?

Bezpochyby. Zrovna *FAZ* je však celkem zajímavý příklad, protože si myslím, že i v rámci redakce jako takové máme velmi široké názorové spektrum. A nezřídka se děje, že politická redakce zaujme k nějakému tématu jiný postoj než ta ekonomická. Řekl bych ale, že zejména mladí novináři *FAZ* už tak úplně pravicoví a konzervativní nejsou.

■ **To je část kritiky, kterou směrem k německým médiím vyjadřují někteří čeští komentátoři zejména z konzervativních kruhů. Že mediální scénu v Německu ovládá dominantní, doleva nakloněný diskurs. A že mladí novináři jsou pouze levicoví a progresivní, liberální, což vytlačuje z veřejného prostoru konzervativní postoje. Souhlasíte s tím?**

Určitě existují i mladší konzervativní novináři, například v deníku *Welt*, časopise *Cicero* nebo v berlínské redakci *Neuer Zürcher Zeitung*. Ani jeden z těchto titulů rozhodně není levicově liberální. Na druhou stranu ale vnímám, že kolegové, zejména ti z politické a kulturní rubriky, mají všichni velmi podobný životní styl, který by takový Orbán asi označil za liberálně progresivní. Je problém, když člověk nezná životní realitu lidí z venkova. Já sám nejsem zase tolik jiný než kolegové, ale objevil jsem si v tomhle pro sebe něco jako díru na trhu. Píšu reportáže z periferií. Jezdím na místa, kde se žije jinak. Skutečně bych si v Německu přál více empirickou novinařinu. Aby autoři jezdili za lidmi, poslechli si jejich perspektivu a až poté si udělali názor.

■ **Již jste zmínil, že jednou z hybridních sil toho, kde je dnes německá novinařina, byla uprchlická krize. Obrátila pozornost na témata jako rasismus, xenofobie a pravicový radikalismus. Diskutujete v redakci o tom, jakou roli by ve vašem psaní měla hrát empatie nebo naopak snaha bránit některým tendencím ve společ-**

nosti? Jak vypadá debata o rovnováze mezi empirií, jak říkáte, a vlastním názorem?

FAZ se samozřejmě hlásí k německé ústavě, demokratickým základům státu, proevropské orientaci, a stojí tedy stoprocentně proti pravicovému extremismu. Základním východiskem ale zároveň zůstává, že demokracii sloužíme nejlépe tím, když se o jakémkoliv tématu snažíme psát co nejobjektivněji. Bez postranních úmyslů.

■ **Ptám se proto, že třeba když německý veřejnoprávní rozhlas vysílal sérii takzvaných letních rozhovorů s čelními představiteli politických stran, řešilo se, zda a proč do nich zahrnout například některé představitele Alternativy pro Německo (AfD). Ta je sice demokraticky zvolenou parlamentní stranou, u některých jejích zástupců mají ale bezpečnostní složky státu podezření z pravicového radikalismu.**

To je velmi zajímavá otázka. Ale nejsou rozhovor s Björnem Höckem, šéfem AfD v Durynsku, nebo názorový příspěvek redaktorky veřejnoprávního rozhlasu z Meklenburska-Předního Pomoranska, která tvrdila, že bychom neměli přijímat žádné uprchlíky z vyhořelého tábora Moria v Řecku, naopak argumentem proti tvrzení, že veřejnoprávní média v Německu jsou ovládána nějakým levicově liberálním nebo "politicky korektním" diskursem?

■ **A jak ke zmíněnému problému přistupujete ve vašem listě?**

I u nás v redakci existuje samozřejmě pluralita názorů. Moje osobní pozice je taková, že bych s lidmi z AfD mluvil. Možná to souvisí i s tím, že jsem v Německu taky tak trochu přistěhovalec. Vyrostl jsem ve Švýcarsku, kde už nějakou dobu máme rovněž pravicové populisty. Ano, Alternativa pro Německo je radikálnější, avšak něco jako „kulturu bojkotu“ ze Švýcarska neznám. Ostatně zástupci AfD, ale třeba také účastníci protestů proti koronavirovým opatřením se často nejlépe zdiskreditují sami.

■ **Systém veřejnoprávních médií je v Německu velmi komplikovaný, což souvisí i s tím, že jde o fe-**

derální stát. Věříte, že tento systém dokáže plnit funkci strážce demokracie, což je jeho ambicí?

Ano, a nijak bych ho neměnil. Veřejnoprávní média musejí dodržovat pravidla vyváženosti i zachovávat určitou kvalitu. To je potřeba kontrolovat, ale systém bych ponechal tak, jak je.

■ **U nás se veřejnoprávní média těší velké důvěře, někteří lidé přesto považují třeba Českou televizi za lživou. V Německu se v posledních letech objevuje nádržka z nacistické éry, Lügenpresse, česky lživý tisk. Jak z vašeho pohledu mohou média získat zpět důvěru, když o ni přijdou?**

Jezdit do regionů a mluvit tam s lidmi, s těmi takzvanými poraženými globalizace. Samozřejmě, že absolutní objektivita neexistuje, ale myslím, že je důležité se snažit o její největší možnou míru. V Německu i v Česku.

■ **Vrátím se k tomu, co jste řekl na samém začátku, tedy že empirii nahrazují názory. Týká se to konkrétních témat, událostí, lidí, u kterých to jde pozorovat nejvíce, nebo to platí obecně?**

Nejprominentnější téma je migrační politika. Řekl bych, že politický diskurs u nás je celkově velmi korektní. V posledních letech jsme ke svému zděšení zjistili, že tu jsou lidé s názorem proti migraci, kteří kvůli tomu mají potenciál páchat násilí. Rád v tomhle případě udělám srovnání s Českem. Řada lidí u vás má sklony oslavovat politickou nekorektnost, ale na druhou stranu zůstává jen u nadávek. Doufám, že to tak bude i nadále.

■ **Řekl byste, že německá média v souvislosti s migrací selhala?**

O celku se to nedá říct. Co jsou to ta média? Existuje jich u nás velmi mnoho. A ti, kdo to říkají, nejspíš vycházejí

z příkladu jedné či dvou redakcí. Třeba FAZ byl vůči kancléřce Angele Merkelové a její migrační politice kritický. Stejně tak deník *Welt* nebo magazín *Cicero*. A například šéfredaktor *Zeitu* po uprchlické krizi přiznal chybu s tím, že jeho noviny o takzvané vítací kultuře psaly příliš euforicky. Tvrdit ale, že všechno bylo špatně, to je příliš.

■ **Ted' se všude mluví o koronaviru, vy sám jste psal o politické reakci na pandemii v Česku. Jaká další témata od nás v poslední době v Německu rezonovala?**

Obrovský ohlas měla debata o Číně a cestě předsedy Senátu Miloše Vystrčil na Tchaj-wan. O premiéru Babišovi se čas od času píše, ale jeho kauzy jsou příliš komplikované. Případ zavražděného slovenského novináře Jána Kuciaka nás zasáhl mnohem více.

Helena Truchlá

Ve stínu se skrývá spořádaný občan

Nový film Bohdana Slámy Krajina ve stínu je po své premiéře prezentován jako zásluhový příspěvek k nelichotivé kapitole českých dějin. Epická freska vykresluje život v jedné vesnici za druhé světové války a těsně po ní, ale apel snímku se nevztahuje jen k oněm tragickým historickým peripetiím. Funguje totiž i jako nadčasové podobenství o zlu v nás, které se probudí, když mu splašené dějiny dají k tomu příležitost.

Onou titulní krajinou ve stínu je hraniční oblast Vitorazska, která až do roku 1920 patřila k Rakousku a která se po Mnichovu dostala pod německou správu. Klíčovou událostí, jež producenta Martina Růžičku podnítila k dlouholetým snahám o vznik snímku, je dobře zdokumentovaný masakr v obci Tušť (dříve Schwarzbach), při němž místní občané za asistence Revolučních gard zabili čtrnáct svých sousedů, kteří se před válkou přihlásili k německé národnosti.

Geneze díla byla velmi dlouhá a složitá, ale už od prvních verzí scénáře se rýsovala jasná vize natočit film s takzvaným kolektivním hrdinou. Scenárista Ivan Arsenjev se rozhodl nedat do popředí dva tři ústřední charaktery, ale vtisknout přibližně patnácti postavám relativně stejnou váhu a pokusit se tak zobrazit mikrokosmos fungování celé vesnice. První půlhodina tak na diváka klade trochu větší nároky na to, aby se v síti lidských vztahů zorientoval.

Děj filmu začíná symbolicky na křtinách, které slaví celá ves, ale už na nich se objevují trhliny ve vzájemném sousedském soužití. Je rok 1938 a nedaleké obce obsadila německá armáda. Hospodská (Petra Špalková) iniciuje petici o připojení k Říši a v ironické scéně ji s kolegy

odnáší vojákům Wehrmachtu, kteří se chudým vesničanům vysmějí a na cestu domů jim dají štangli salámu. Při následném protektorátním sčítání obyvatel si přihlášením k německé národnosti podepíše budoucí ortel smrti řada etnických Čechů – třeba sedlák Veber (Stanislav Majer) se svou ženou Marií (Magdalena Borová), jež se ovšem jen neochotně podřídí manželovi. Film jasně ukazuje, že se tito papíroví Němci nezajímali o politiku a vůbec nedomýšleli důsledky svého rozhodnutí.

Atmosféra snímku sugestivně podpořená eklektickým hudebním podkresem Jana Kudláče postupně houstne. Na vratech stodol se objevují nápisy typu „česká svině“. Manžel židovky Jan Pachtl (Csongor Kassai) je při záhadném incidentu potupně svázán a vyválen v exkrementech a peří. Posléze skončí v Osvětimi, aby se po konci války zjevil ve vsi jako spravedlivý agent pomsty s obrovskou nenávistí v srdci. Na čas satisfakce za celoživotní ponižování čekají také vesnický otloukánek a děvečka pro všechno v podání Jiřího Černého a zbabělý dezertér v kreaci Roberta Mikluše.

Poválečné protiněmecké řádění v podání samozvaných gard ztvárnili v uplynulé dekádě Juraj Herz v *Habermannově mlýnu* a Jiří Chlumský ve snímku *Sedm dní hříchu*. Oba filmy spojuje postava scenáristy Josefa Urbana a v jeho osobě i promarněná šance. Jsou to snímky přepjatě hysterické, sentimentální a v rovině příběhu bohužel skoro až béčkové.

To Ivan Arsenjev odvedl na *Krajíně ve stínu* opravdu dobrou práci, i když to divákům nijak neulehčuje. Z filmu nevystupují žádní kladní hrdinové. Snad až na postavu Marie Veberové, ze které se stane hrdá a sveřepá žena vzdorující tragickému osudu, má každý ve snímku nějaké máslo na hlavě. Zároveň ale zlo nemá žádnou metafyzickou povahu, těch největších krutostí se v nejhorších dějinných chvílích vždy dopouštějí spořádaní občané.

Některé recenze vyčítají filmu jistou schematičnost ve vykreslení postav: scénář skutečně své hrdiny málokdy nechává prožívat nějaké banální lidské radosti a starosti. Většina dějových epizod zobrazuje vypjaté situace,

v nichž se lidé musejí tak či onak rozhodovat a při nichž se lámou a upevňují charaktery. Frenetické tempo vyprávění trochu zklidňuje nízká frekvence střihu a dlouhé jízdy kamery Diviše Marka. Na rozdíl od jisté konejšivé obrazové lyričnosti v *Nabarveném ptáčku* Václava Marhoulů je poetika *Krajíně ve stínu* zemitá, syrová a surová. Přístup Bohdana Slámy je překvapivě nekompromisní. Takhle nepříjemný fyzický pocit jste dost možná u českého porevolučního filmu ještě nezažili. Pokud se poddáte hypnotické atmosféře Slámovy mistrovského opusu, zřejmě vás emočně rozloží na hodně dlouhou dobu.

Jan Gregor

Brigitte Schwaiger a její španělské vesnice

Na konci července uplynulo deset let od předčasné smrti Brigitty Schwaiger, jedné z předních postav rakouské poválečné literatury. Není bez zajímavosti, že zasvětila část své tvorby Česku, kde na začátku devadesátých let žila.

ké prozaické dílo. Na druhou stranu život v přibližně stejně velkých městech v Dolních Rakousích, Korutanech nebo Burgenlandu vypadal v té době dost podobně.

„Přes hřbitovní horu vede cesta dolů do španělské vesnice. Když přijedeš z Lince přes Gallneukirchen a Neumarkt, nebo z Říma přes Linec, Gallneukirchen a Neumarkt, nebo z Curychu přes Linec, Gallneukirchen, Neumarkt a Lest, tak sklouzneš přes hřbitovní horu dolů do španělské vesnice.“ Těmito větami začíná sbírka krátkých próz *Mein spanisches Dorf* (Moje španělská vesnice) rakouské spisovatelky Brigitty Schwaiger. Jedná se o její druhou knižní publikaci vydanou poprvé v roce 1978. Výraz španělská vesnice má v němčině stejný metaforický význam jako v češtině. Označuje cosi neznámého, nepochopitelného. Ve zmíněné knize však znamená blízké místo (viz slovo „moje“ v titulu), ve kterém ovšem vždy zůstává něco zvláštního, cizího. Cosi, s čím se nedokážeme ztotožnit. Takto pojatá španělská vesnice představuje jakýsi motiv prostupující autorčiným dílem.

Výše citovaný úvod zní skoro jako nějaká navigace, jak se dostat do té přenesené, nezmapovatelné španělské vesnice. Setkáváme se zde s názvy, které se na mapě najít dají: Linec, Gallneukirchen, Neumarkt a Lest. Všechna tato místa se nacházejí v blízkosti autorčina rodného Freistadtu. Toto malé, ale zároveň důležité okresní město v hornorakouském regionu Mühlviertel leží čtyřicet kilometrů od Lince a necelých dvacet kilometrů od českých hranic. Je právě Freistadt onou spisovatelčinou španělskou vesnicí? Ano i ne. Bezpochyby jde o místo, ze kterého autorka čerpala inspiraci pro svoje realistic-

Jak se boří tabu

Brigitte Schwaiger přišla na svět v dubnu 1949 do rodiny praktického lékaře. Ve Freistadtu navštěvovala základní školu v klášteře, kde učily jeptišky, a potom i osmileté gymnázium. Po maturitě z rodného města odešla a většinu svého života až do předčasné smrti v létě 2010 strávila ve Vídni. Nějakou dobu pobývala však rovněž v zahraničí, a to ve Španělsku (1968–1972) a v Česku (1991–1994). Se druhou jmenovanou zemí pojí autorku nejen geografická blízkost k jejímu rodišti, ale také minulost předků z matčiny strany, kteří kdysi žili v severních Čechách. Zároveň je to země, kde v koncentračním táboře Terezín zahynula spisovatelčina židovská prababička.

Brigitte Schwaiger.

Zdroj: Mühlviertler Schlossmuseum Freistadt

Španělská vesnice v prototypu milieu rakouského maloměsta je častou kulisou v knihách Brigitty Schwaiger. Její próza čerpá z každodenních zkušeností a líčí stav a vývoj rakouské poválečné společnosti. Nežřídko porušuje to či ono tabu, které nám dnes přijde dávno minulé, ale při pohledu zpět zase tak staré není. Rakouská společnost byla ještě několik desetiletí po válce pořád dosti autoritativně, katolicky a patriarchálně založená. Znamenalo to například, že až do reformy rodinného práva v roce 1975 vdaná žena nemohla bez souhlasu svého manžela pracovat. Znamenalo to dále třeba i to, že opravdová debata o nacistické minulosti země začala

poměrně pozdě, totiž až v osmdesátých a raných devadesátých letech.

Denacifikace po vzoru Německa se tak Rakousku dlouho vyhýbala, přičemž místo ní převažovala takzvaná teze oběti (Opferthese), pomocí níž bylo snadné se zbavit pocitu jakékoliv viny. Relativizace nacismu i antisemitismus byly v sedmdesátých letech v této převážně „gutbürgerliche“ společnosti časté. Slovo gutbürgerlich je pro dílo rodačky z Freistadtu vcelku klíčové. Do češtiny se dá přeložit jako měšťanský, solidní, konzervativní, dobře situovaný, zároveň má ale v sobě něco hanlivého, měšťáckého.

Pravidla hry

Předsudky a omezenost této společnosti, stejně jako otázku, jak z ní uniknout, najdeme v autorčině prvotině. Jedná se o příběh mladé ženy z maloměsta žijící v nefungujícím, nešťastném manželství. Román *Wie kommt das Salz ins Meer* (Jak se sůl dostane do moře) vyšel v roce 1977 ve Vídeňském nakladatelství Zsolnay a hned se stal bestsellerem. Proдалo se ho 150 tisíc exemplářů a byl přeložen do více než deseti jazyků. Co způsobilo tak velký úspěch, který tehdejší tisk označil dokonce za největší od vydání románu Güntera Grasse *Plechový bubínek* (*Die Blechtrommel*)?

Především kniha pojednává o roli a identitě ženy v soudobé společnosti. V té době se v konzervativním Rakousku začalo o tématech spojených s emancipací žen teprve pořádně mluvit. Tato témata se sice už objevovala v literárních textech – zde máme na mysli tvorbu rakouských spisovatelek Ingeborg Bachmann nebo Marlen Haushofer – ale nebyla tolik přítomna ve veřejném povědomí.

Pozoruhodný je knižní debut Brigitty Schwaiger určité i díky svému výjimečnému stylu: příběh vyprávěný v první osobě je líčen s ironickou naivitou. Způsob, jakým hlavní hrdinka prezentuje v nepřímé řeči například názory své rodiny, říká už tolik, že veškerá další vysvětlení, co si o nich vyprávěčka myslí, jsou nadbytečná. V neposlední řadě virtuozita románu vzniká skrze velkou míru humoru, který jednak demaskuje, jednak odlehčuje tuhé, konzervativně měšťácké poměry. „Zelinář se ukloní. Paní inženýrová, prosím, děkuji, paní doktorová, rukulíbám, na shledanou! Smím milostpaní podržet dveře? Já nejsem já. Jsem Rolfova žena. Dřív mi nikdo nepodržel dveře. Dříve jsem také nekoupila zeleninu. Mé matce také všude podrží dveře. Babička říká, že to tak je, když jste manželka nějaký capacity.“

Nesmíme si ale myslet, že se hlavní postava stylizuje do pozice oběti. Uvědomuje si, že se její chování řídí určitými pravidly, čímž se vlastně účastní jakési hry, ve které ovšem není úspěšná: „Hloupá husa. Ano, jsem tak hloupá! Nikdy nepochopím vaše herní pravidla.“ Z tohoto konfliktu vzniká zvláštní napětí jejího příběhu a jejího vyprávěckého přístupu. *Wie kommt das Salz ins Meer* je komplexní i satirické pojednání jednoho nešťastného osudu, jenž vyplývá ze silně autoritativních struktur.

Doma cizinkou

Realistický, demaskující a humoristický způsob vyprávění se objevuje též v již zmíněné knize *Mein spanisches Dorf*, která se skládá z krátkých vyprávění o dětství v povalečném venkovském Rakousku. Z naivní perspektivy žákyně základní školy (a pozdější studentky gymnázia) jsou zde skicovány její zkušenosti ve světě dospělých – rodičů, učitelů a dalších lidí z okolí.

Dívčino vyprávění působí drze, nestoudně, přitom vlastně opakuje „pouze“ to, co slyšela od dospělých. Slyší, že za hranicí, v Československu, „mají taky takhle žlutou travu, protože pánbůh u komunistů nenechá nic vyrůst“, jak říká Sestra Dorothea, jeptiška a učitelka na klášterní základní škole. Slyší, že je něčím lepším než ostatní děti a že žije v lepší rodině: „Nejsi dítě ulice! Nejsi uličnice! Že jsem byla s Anneli v kině, to nesmím říct. Říkám jen, že to bylo moc

krásné. Nechceme, aby sis s ní hrála, její rodiče jsou proletáři, a tomu ještě nerozumíš! Ta Anneli do našeho domu chodit nebude. A běda ti, když tě táta zase uvidí s ní na ulici.“

Pozorování dospělého světa z hlediska dítěte přináší velkou komičnost, která se udržuje i tam, kde začíná vyprávět patnáctiletá dívka. Střet dětského/mladistvého a dospělého světa jako kolize různých hodnot zobrazuje směšnost měšťáckých tradic, před kterými se ale přesto nedá jen tak uniknout. Podobá se to situaci, v níž se nachází hrdinka z autorčiny prvotiny. Svět kolem je cizí, ale přesto neexistuje snadná cesta, která by vedla z toho ven. Být někde cizí a zároveň doma, stát se cizím v zabydleném prostředí, nebo se naopak zabydlet v cizím prostředí – tím se Brigitte Schwaiger neustále a z různých uhlů zabývá. Například její román *Lange Abwesenheit* (*Dlouhá nepřítomnost*) pojednává o složitém vztahu dcery k antisemitickému otci, který pomalu umírá.

Dvě díla vytvořila Schwaiger ve spolupráci s dalšími osobnostmi. V knize *Die Galizianerin* (*Haličanka*) sepsala životní příběh Židovky Evy Deutsch – opravdu „jen“ sepsala, a to tak, jak jí ho Eva Deutsch vyprávěla v nespisovné němčině, kterou se mluvilo v časech rakousko-uherské monarchie. *Malstunde* (*Lekce malby*) je zase sbírkou rozhovorů, jež autorka vedla s rakouským malířem Arnulfem Rainerem nejen o malování. Její pozdější knihy se sice už nestaly bestsellery, ale prodávaly se dobře a zajistily autorce stabilní příjem.

Česká vesnice

V roce 1994 vyšlo *Jaro heißt Frühling* (*Jaro znamená Frühling*), sbírka povídek, které pojednávají mimo jiné o španělských vesnicích za rakouskou hranicí – totiž o českých vesnicích krátce po sametové revoluci (jinak česká vesnice – böhmisches Dorf – má v němčině stejný metaforický význam jako již zmíněná španělská vesnice). Vystupují tam postavy jako Jaro Synák, učitel ruštiny

„židovského vzhledu“ z východních Čech, který se bez jasného plánu toulá po rakouském maloměstě, aby si našel práci a skrze ni lepší život. Nebo paní Dvořáková, vdova po lékaři, jež trpce vzpomíná na změny a hrůzy, které přinesl komunistický režim, a vyjadřuje velkou sympatii k Rakousku i k bývalé habsburské monarchii. Číšník Franta zase navazuje milostný poměr s rakouskou spisovatelkou, se kterou vede spor o nacismus a komunismus a společně s ní navštíví Osvětim.

Hlavním tématem povídek je cizost mezi dvěma vlastně blízkými kulturami, konfrontace s dlouho nepřístupnou druhou zemí a jejím prostřednictvím i s jinými dějinami a odlišnou každodenností. I v těchto povídkách najdeme pro autorku typické jevy, totiž vyprávění z naivní perspektivy a komiku. Rovněž v této sbírkě narazíme na autofikci, tedy na vložení autobiografických prvků do textu. Na jednom místě je vypravěčkou rakouská spisovatelka, která se jmenuje Brigitte, jinde se nacházíme ve městě Freistadt nebo v obci Zliv u Českých Budějovic, kde autorka se svým synem Michaellem několik let sama žila.

V memoárech, které vyšly posmrtně pod titulem *Wenn Gott tot ist (Když Bůh je mrtvý)*, se o svém rozhodnutí pro bydlení ve Zlivi zmíní: „Jedna z ulic byla pojmenována po Čapkovi, cítila jsem se zde dobře a v bezpečí. (...) I skutečnost, že prezident Václav Havel byl spisovatel, mě uklid-

nila. Byla to Havlova spolupracovnice, s níž mě seznámil Karel Schwarzenberg, která mi radila se usadit s dítětem ne v tomto velkoměstě, ale na nějakém maloměstě. Tam bych poznala Čechy lépe než v Praze.“

Srovnáváme-li biografii autorky s jejím psaním, ukazují se určitá překryvy. Avšak její dílo nelze celkově označit jako autofikci nebo autobiografické psaní. Autobiografický základ je daný, avšak je důsledně a silně přetvářený a do velké míry zkreslený, což z bližšího srovnávání biografie Brigitte Schwaiger s příběhy postav v jejích textech jasně vyplývá. Například na rozdíl od hrdinky své románové prvotiny *Jak se sůl dostane do moře* nikdy nežila v manželství na rakouském maloměstě.

Brigitte Schwaiger, která nepochybně patří mezi přední osobnosti rakouské poválečné literatury, zemřela v létě 2010. Sama si vzala si život, protože dlouhodobě trpěla depresemi, které se nakonec staly nesnesitelnými. O svém psychickém stavu mluvila i psala otevřeně. V roce 2006 vyšly její zápisky *Fallen lassen (Nechat padnout)*, na jaře 2010 s ní natočila režisérka Koschka Hettzer-Molden krátký film *Leben zwischen den Welten (Život mezi světy)*. Schwaiger tam mimo jiné říká: „Chtěla bych umřít slušným způsobem, co nejdříve.“

Julia Miesenböck

Proč se z hvězdy stal kruh

S pokorou a úctou k místu, v němž se nachází, i artefaktům, které vystavuje, otevřel Památník národního písemnictví v letohrádku Hvězda v Praze výstavu nejkrásnějších knih Česka, Německa, Polska, Slovenska a Švýcarska. Půjďte-li kolem, zalistujte v nich!

Královský letohrádek Hvězda s přilehlou oborou, či dnes spíše parkem, patří sám o sobě k nejkrásnějším pražským památkám. Jistě najdeme výstavnější a spektakulárnější stavby, jeho kouzlo však spočívá v symbióze architektury a velkoryse načrtnuté plochy lesoparku se spleť cestiček, alejí a průhledů na esteticky čisté linie renesanční stavby. Obora prochází rekultivací, najdete v ní dětská hřiště i místa, kde budete sami. Pražané, především ti z přilehlých čtvrtí, se v ní procházejí, běhají a při dobrých sněhových podmínkách i běžkují.

Často se stává, že letohrádek k tomu všemu tvoří jen půvabnou kulisu. A to je škoda. Pokud jste Hvězdu ještě neobjevili, máte teď dobrou příležitost. Do začátku listopadu můžete navštívit výstavu *Z hvězdy kruh*. A najde se ještě jeden důvod. Letos na podzim to bude přesně 400 let od jedné památné a osudné bitvy, o které Karel Kryl zpívá: „Osmého listopadu 1620 u letohrádku Hvězda na Bílé hoře zůstal z vojsk Království českého poslední praporec, moravský praporec Šlikův. U zdi letohrádku padl do posledního muže...“

Renesanční princezna unesená vojáky

Lovecký letohrádek vznikl v polovině 16. století na půdorysu šesticípé hvězdy. Pochlubit se může třeba

první štukovou výzdobou kleneb v zaalpských zemích – najdeme na ní motivy z antické mytologie. Lusthaus v lese, který od nedalekého břevnovského kláštera zakoupil císař Ferdinand I., měl sloužit k zábavě pro tehdejší šlechtu typické – v oboře se lovalo, v letohrádku konverzovalo a odpočívalo. Stavbu po smrti svého otce (který nám v Praze zanechal jinou renesanční památku, Letohrádek královny Anny) zahájil Ferdinand II. Tyrolský. Svému účelu stavba nesloužila dlouho a může za to nejen bitva na Bílé hoře, ale také racionální panovník Josef II., který zde zřídil vojenský sklad a původně optiky štíhlejší stavbě nechal snížit střechu a vstup upravit tak, aby byl praktičtější pro armádní účely. Přibyla třeba stříška.

Jak už to bývá, přítomnost vojsk památkám nesvědčí. Hvězda chátrala, a to poměrně dlouhou dobu. Opravy se dočkala až v minulém století. Architekt Pavel Janák při mohutné rekonstrukci na přelomu čtyřicátých a padesátých let josefinskou dispozici zachoval a přidal také bíločervené okenice. Poté se zde zabydlela expozice věnovaná dílu Aloise Jiráska a Mikoláše Alše. Současná podoba je spojena s projektem Praha – Evropské město kultury 2000. Na začátku milénia byla budova po dalších rekonstrukcích otevřena veřejnosti. V podzemí je model bitvy na Bílé hoře, v přízemí se dozvíte o historii stavby a v prvním patře se pořádají výstavy. Dřevěný sál pod otevřeným dřevěným krovem slouží jako slavnostní prostor – konají se zde svatby a letos

se zde také pořádala ceremoniál předávání cen v rámci 55. ročníku soutěže o nejkrásnější české knihy. Objekt spravuje Památník národního písemnictví, organizátor klání.

Pět cípů se spojilo do kruhu

Samotný letohrádek je protká geometrickou a kosmickou symbolikou – od tvaru stavby přes mozaikové dlažby až po další motivy výzdoby. A výstava, která se v něm v těchto měsících nachází, nemohla tuto strukturu zcela ignorovat. Kurátorky Eliška Boumová, Klára Voskovcová a Zdeněk Freisleben k ní přizvali čtyři další země. Proč právě Německo, Polsko, Slovensko a Švýcarsko? Vysvětlení je prozaické, porotci z těchto států zasedají či zasedali v porotě českého klání o nejkrásnější knihu.

Ve Hvězdě se tak sešly knižní publikace ze soutěží Die Schönsten Deutschen Bücher, Najpiękniejsze Książki Roku, Najkrajšie knihy Slovenska a Les plus beaux livres suisses de l'année, a to ze dvou ročníků, 2018 a 2019 (v důsledku covidové pandemie některé zúčastněné země domácí výstavu dosud nezorganizovaly). Proti geometrii hvězdy ale kurátorky postavili kruh. Nerozdělili knihy podle zemí původu, ale položili je vedle sebe k prolískání. Nečekejte tedy vitríny, na každou z knih si můžete sáhnout a podrobně ji prozkoumat. Případně se do ní začíst, pokud vládnete příslušným jazykem. Výstavu doplňuje pět výtvarných děl od Jana Hendrycha, Krištofa Kintery, Petry Peškové, Michala Pustějovského a Jindřicha Zeithammla. Každé z nich se určitým způsobem vztahuje k procesu čtení nebo hodnocení přečteného textu.

Zrcadlo, kdo je na světě nejkrásnější?

Přestože sledujeme „nejkrásnější“ knihy z pěti států, je nutné si uvědomit, že u většiny z nich o tom, zda budou vůbec hodnoceny, rozhoduje nakladatel – právě on je musí do soutěže přihlásit. Mezi prezentovanými a oceněnými publikacemi najdeme samozřejmě výstavní katalogy, ale i romány, básnické sbírky a – jak dnes již asi nikoho nepřekvapí – literaturu pro děti. Na nejmenší čtenáře myslí i organizátoři výstavy. Po celou dobu jejího trvání je pro děti otevřený samoobslužný ateliér, kde si mohou vyrobit a vyzdobit „památníček“, v neděli také probíhají doprovodné dílny.

Mezi česká díla se dostalo i jedno polské, a to díky tomu, že nakladatelství Labyrint vydává letos publikaci *Archihistorie. Vyprávění o architektuře* Magdaleny Jeleňské. Kniha v překladu Martina Veselky vyjde na začátku října. V neděli 18. 10. v letohrádku povede workshop sama autorka. Samozřejmě pokud jí to covid-19 dovolí. A pokud ne, vždycky je možné si knihu prolískat alespoň v karanténě. Magdalena Jeleňská svoje dějiny architektury pojala netradičně. Nepostupuje chronologicky, ale upozorňuje na používané materiály, techniky a změny funkcí. A tak se kapitoly jmenují třeba *Kámen*, *Dům* nebo *Oblouk* a vedle sebe se ocitají starověké, barokní nebo moderní stavby z různých koutů světa. Z českých zemí je zastoupena třeba vila Tugendhat nebo Dům U kamenného zvonu.

Zahájení výstavy proběhlo během vyhlášení cen o nejkrásnější českou knihu. Ministr kultury Lubomír

Zaorálek mimo jiné řekl, že konečně může všem sdělit svůj osobní názor: jezdí hodně do zahraničí, ale v Česku podle něj vznikají nejhezčí knihy a můžeme na to být pyšní. V kuloárech vzbudilo toto prohlášení trochu rozpaky. Neměli bychom se samozřejmě podceňovat, ale na druhou stranu grafici, ilustrátoři i nakladatelé potvrdí, že do zahraničí jezdí pro inspiraci. Možná by bylo vhodnější říct, že po propasti devadesátých let jsme opět zpátky mezi světovou špičkou. Dvojnásob to platí u dětské literatury. V této oblasti za totality působila řada umělců, kteří měli zakázanou tvorbu pro dospělé. Po levných disneyovských knihách typických pro porevoluční období nyní opět přichází domácí kvalita spojující to nejlepší z domácí tradice se světovou inspirací. A když se díváme na vystavené knihy, nemůžeme se ubránit dojmu, že kurátorky výstavu koncipovaly proti smyslu ministerských slov: nejde o rivalitu, ale harmonické sousedství.

Lucie Zakopalová

Z hvězdy kruh nejkrásnějších knih Česka, Německa, Polska, Slovenska a Švýcarska

16. 7. – 1. 11. 2020, letohrádek Hvězda

18. 10. od 15.00, workshop Archihistorie s Magdalenou Jeleňskou (pro děti), následuje křest knihy

www.pamatniknarodnihopisemnictvi.cz

Světové dědictví UNESCO

aneb Česko jako středoevropský lídr

Některou z českých památek kulturního dědictví UNESCO by asi dokázal vyjmenovat každý, ale už málokdo ví, že naše země patří v jejich počtu mezi premianty. Momentálně jich má zapsaných čtrnáct, což ji v přepočtu na množství obyvatel i rozlohu řadí mezi památkové velmoci nejen v Evropě, ale také na celém světě.

památky z jiných, méně zastoupených kontinentů. I proto nyní řada nominací probíhá ve spolupráci s dalšími zeměmi, aby se zvýšily šance i vliv na jejich schválení. Bohužel však kvůli tomu narůstá náročnost celého procesu.

Seznam památek UNESCO (Organizace OSN pro vzdělání, vědu a kulturu) vznikl v roce 1972 na základě Úmluvy o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví a sdružuje celosvětově jedinečné pamětihodnosti. Aktuálně je jich 1121 (ve 167 státech), z čehož 869 představuje kulturní dědictví, 213 přírodní dědictví a 39 smíšené kulturní i přírodní dědictví. Každý stát nominuje památky, které jsou pod jeho nejvyšší ochranou, přičemž si od zápisu vedle prestiže slibuje také zvýšení turistického ruchu.

Když byly v roce 2019 na seznam zařazeny Národní hřebčín Kladruby nad Labem a ve spolupráci s Německem i Hornická krajina Erzgebirge/Krušnohoří, zvýšil se počet českých památek kulturního dědictví UNESCO na čtrnáct, což nás v rámci podobně velkých a lidnatých zemí řadí mezi evropskou, a tím i světovou špičku. Už předtím uspěla v roce 1992 historická centra Prahy, Českého Krumlova a Telče následovaná po dvou letech geniálním Santiniho poutním kostelem svatého Jana Nepomuckého na Zelené hoře u Žďáru nad Sázavou.

Na jejich úspěch navázaly historické centrum Kutné Hory s chrámem svaté Barbory a kostelem Nanebevzetí Panny Marie v Sedlci (1995), Lednicko-valtický areál (1996), zámek se zahradami v Kroměříži (1998), vesnická památková rezervace v Holašovicích (1998), zámek v Litomyšli (1999), Sloup Nejsvětější Trojice v Olomouci (2000), Vila Tugendghat v Brně (2001), židovská čtvrť s bazilikou svatého Prokopa v Třebíči (2003) a později i zámek Třebíč (2018).

Pozornému čtenáři neunikne, že právě trebíčské zápisy ohraničují dlouhých patnáct let, kdy UNESCO neposvětilo jedinou českou kulturní památku, což bylo dáno mimo jiné politickými důvody. Výbor totiž raději upřednostňoval

Česko lepší Itálie?

Že si Česko se čtrnácti kulturními památkami nevede vůbec špatně, ukazuje srovnání s dalšími státy. Kolébka Západu Řecko s větší rozlohou než my a mnohonásobně staršími dějinami civilizace má šestnáct zapsaných pamětihodností, stejně jako Portugalsko oplývající rovněž mimořádně dlouhou a bohatou historií. Belgie a Nizozemí, které jsou sice výrazně menší než Česko, ale v obou zemích žije více lidí, zapsaly dvanáct, respektive sedm kulturních památek. V porovnání s ČR polovičním a trochu méně lidnatým Švýcarsku se jich vyskytuje devět.

Česko je v tomto směru na podobné úrovni jako úspěšné skandinávské země, neboť o hodně větší a podobně lidnaté Švédsko má zapsáno třináct památek (a jednu kombinovanou s přírodním dědictvím), velké Norsko s oproti ČR poloviční populací jich má sedm a stejně je na tom Dánsko (včetně Grónska). Pro zajímavost dodejme, že v přepočtu na rozlohu má nyní Česko více památek než kulturní gigant Itálie, jež jich v absolutních číslech vykazuje nejvíce na světě, a to padesát. To je pro naši zemi, která historicky patřila jen málokdy mezi hlavní centra světového dění, značný úspěch. Svou roli samozřejmě sehrálo i relativně menší poškození jejího území během druhé světové války.

Pokud se na kulturní památky UNESCO podíváme z hlediska střední Evropy, je Česká republika v tomto regionu nejúspěšnější. V přepočtu na rozlohu za ní následují Německo a Rakousko, v přepočtu na počet obyvatel pak Slovensko a Rakousko. Maďarsko má podle obou kritérií velký odstup a Německo paradoxně výrazně ztrácí pozici v přepočtu na obyvatele.

Suverénně nejmeně zapsaných kulturních památek však má podle obou přepočtů Polsko. Jeho nynější území ostatně patřilo za druhé světové války mezi nejvíce zničené. Stačí se jen podívat, co zbylo z kdysi půvabného historického města Malbork. Zachoval se „jen“

Tabulka: Koncentrace zapsaných památek UNESCO ve střední Evropě

Stát	Počet kulturních památek UNESCO	Počet km ² v tisících na 1 kulturní památku UNESCO	Počet obyvatel v milionech na 1 kulturní památku UNESCO	Počet přírodních památek UNESCO
Česko	14	5,6	0,8	0
Slovensko	5	9,8	1	2
Polsko	15	20,86	2,56	1
Maďarsko	7	13,3	1,4	1
Rakousko	9	9,3	1	1
Německo	43	8,3	1,9	3

Zdroj: UNESCO - World Heritage List (<https://whc.unesco.org/>)

stejnomený křižácký hrad, který byl mezi světové kulturní dědictví UNESCO zařazen v roce 1997. A například u Německa se zase můžeme zamyslet nad tím, zda by dnes nebýt války mezi tyto zapsané památky nepatřila kdysi nádherná historická centra Frankfurtu nad Mohanem a Norimberku, z nichž nezůstal kámen na kameni.

Želízka v ohni

Vrátíme-li se do Česka, seznam čtrnácti zapsaných kulturních památek rozhodně nemusí být konečný. V tomto roce měla velkou šanci mezi národní kandidatura měst západočeského lázeňského trojúhelníku, jimiž jsou Karlovy Vary, Mariánské Lázně a Františkovy Lázně. O nominaci usilují spolu se třemi německými lázeňskými sídly (Baden-Baden, Bad Ems a Bad Kissingen), belgickým Spa, francouzským Vichy, italským Montecatini Terme, rakouským Baden u Vídně a City of Bath z Anglie. Rozhodnutí však zatím na neurčito oddálila pandemie nemoci covid-19.

Dalším horkým kandidátem je město Žatec a jeho regionální chmelařská tradice. V roce 2018 bylo ČR doporučeno rozšířit nominační dokumentace o příklady pěstování chmele na Žatecku, přičemž původně měla být znovu předložena v roce 2021. Jenže i v tomto případě kříží české plány koronavirus.

Tuzemských zájemců existuje ale více. Na takzvaném indikativním (předběžném) seznamu českých položek navrhovaných pro zápis do světového dědictví UNESCO je nyní patnáct aspirantů v oblasti kulturního dědictví a dva další v oblasti dědictví přírodního. Mezi ty slibnější patří treboňské rybníkářství anebo přeshraniční památky Velké Moravy zahrnující lokality Mikulčice, Pohansko u Břeclavi, Staré Město u Uherského Hradiště a slovenské Kopčany.

Dalšími aspiranty jsou ruční papírna ve Velkých Losinách, horský hotel a vysílač na Ještědu, některé významné pražské stavby, o něž by se rozšířilo již zapsané historické centrum města (Müllerova vila, Břevnovský klášter nebo letohrádek Hvězda), renesanční domy ve Slavonicích, Lázně Luhačovice, industriální soubory v Ostravě, pevnost Terezín, Betlém v Novém lese u Kuksu nebo hrad Karlštejn. Ve hře zůstává ještě snaha o společné zapsání architektury Jože Plečnika v Praze (kostel Nejsvětějšího Srdce Páně na Vinohradech) a slovinské Lublani, avšak Slovinci se na počátku roku 2018 rozhodli jen pro národní nominaci. Je tak možné, že Plečnikův unikátní pražský kostel bude součástí zmíněného úsilí o rozšíření již zapsaného historického jádra Prahy.

Středoevropský modrotisk

Zatímco kulturní dědictví UNESCO je v České republice zastoupeno mimořádně silně, přírodní dědictví nemáme jako jediný středoevropský stát zaregistrováno žádné. To ovšem neznamená, že by naše země neměla z tohoto hlediska co nabídnout. Na indikativním seznamu položek

Český Krumlov za časů pandemie neztratil nic ze své až pohádkové krásy.
Foto: Tomáš Fošum

navrhovaných pro zápis do světového dědictví UNESCO se nacházejí dvě přírodní památky – Skalní města v Českém ráji a Jizerskohorské bučiny.

Druhá zmíněná lokalita, u níž se předpokládá vyšší pravděpodobnost úspěchu, se navrhuje jako rozšíření již existující mezinárodní položky Staré bukové lesy a bukové pralesy Karpat a dalších oblastí Evropy. Tvoří ji nyní sedmdesát osm oddělených přírodních oblastí na území dvanácti evropských zemí. O výsledku by se mělo rozhodnout v nejbližších letech a šance se podle dostupných informací odhadují asi „padesát na padesát“.

Vedle toho byl v roce 2001 vytvořen také nový seznam UNESCO nazvaný Mistrovská díla ústního nehmotného dědictví lidstva. Figuruje v něm 549 položek ze 127 zemí světa. V tomto směru náleží Česká republika spíše ke světovému průměru, což lze mimo jiné přičíst společenským otřesům 20. století, během nichž bohužel leccos cenného zaniklo. Zapsáno je celkem šest položek: lidový tanec Verbunk (2005), masopustní průvody s maskami na Hlinecku (2010), lidová slavnost Jízda králů (2011), spolu se Slovenskem loutkářství (2016) a s řadou dalších zemí sokolnictví (2010) a modrotisk (2018). Právě modrotisk je výraznou středoevropskou tradicí, protože ho Česko sdílí se Slovenskem, Maďarskem, Rakouskem a Německem.

Pro porovnání: Slovensko a Rakousko mají na listině nehmotného dědictví celkově sedm položek, Maďarsko šest, Německo čtyři a Polsko jednu. Ze srovnatelně lidnatých států mimo střední Evropu lze zmínit například Belgii s třinácti zápisy nebo Portugalsko a Řecko s osmi. Co se týče výhledů do budoucna, plánuje se nominace vamberecké krajky z Královehradeckého kraje a slavnostních hodů v Uherském Hradišti. Druhý pokus se chystá v případě tradiční krkonošské výroby vánočních ozdob z dutých skleněných perliček v Poniklé na Semilsku, která v roce 2018 neuspěla. Jedno je jisté, bez ohledu na to, zda výše uvedené památky, místa nebo tradice cennou značku UNESCO získají, se za nimi vyplatí vypravit.

Jan Holovský

Tragédie v Horním Slezsku: když se z oběti či osvoboditele stane utlačovatel

Rok 1945 se pojil s pocitem úlevy po šesti těžkých válečných letech, jež navždy změnilly svět. Ne všude však osvoboditelům padaly šeráky k nohám. Pro obyvatele Horního Slezska, národnostně velice specifického území, temné období ještě několik roků pokračovalo.

Jako Hornoslezská tragédie (Tragedia Górnośląska) bývá označována nikoliv jedna pohroma, ale celá série nešťastných událostí, které Slezsko na sklonku války a v následujících letech zasáhly. Zahrnovaly masové vraždění, znásilňování, rabování, nucené deportace na Sibiř a internace v pracovních táborech. Zatímco v Evropě ještě několik měsíců doutnala válka s nacistickým Německem, zdánlivý osvoboditel neváhal jeho praktiky v mnohém následovat. Jakkoliv klíčový podíl Sovětského svazu na pádu Hitlerova režimu nelze rozporovat, nemůžeme ani přehlížet zločiny, k nimž docházelo bezprostředně po osvobození, ať už ze strany sovětské NKVD, či polského Ministerstva veřejné bezpečnosti.

První ukrajinský front, jemuž velel maršál Ivan Koněv, postupoval v Horním Slezsku velmi rychle. Po osvobození prvního hornoslezského města Lubliniec 19. ledna se za čtyři dny rudoarmějci ocitli v prvním větším sídle, jež již před válkou patřilo k třetí říši, a sice v Gliwicích (Gleiwitz). Právě zde se odehrál jeden z největších masakrů, který nepřežilo minimálně 800 civilistů. Vzhledem k tomu, že se nemalá část místního obyvatelstva striktně neidentifikovala s konkrétní národností, mnoho z místních Němců,

Takto dnes vypadá bývalý klášter alžbětinek v Nyse.

Foto: Paweł Szymkiewicz

zvláště pak těch ovládajících slezské nářečí, a Poláků, jejichž menšina zde po rozdělení Horního Slezska v roce 1922 zůstala, se domnívalo, že se není čeho obávat.

Některé obyvatele i přesto zachvátila panika. K evakuaci ale často již bylo pozdě. Ráno 23. ledna se podle historika Bogusława Tracze ve městě sloužila mše, při níž kněží udělovali hromadná rozhřešení. Mnozí lidé se do posledních vlakových spojů mícíých za Odru snažili protlačit alespoň své děti. Mezi lidmi na gliwickém nádraží se ocitla i tehdy šestiletá Maria Bołkotowicz s maminkou, proniknout do vlaku se jim ale nepodařilo. Spolu se sousedy se skrývaly ve sklepě činžovního domu, když 26. ledna hodinu před půlnocí do jejich úkrytu vtrhli rudoarmějci požadující hodinky. Dostali je, ale zhruba za hodinu se objevili jiní a chtěli totéž. Vyděšení lidé jim už však neměli co dát, a tak vojáci spustili palbu. Mariina matka byla zasažena do břicha sedmi ranami, když zakrývala svou dceru. Zemřela ve velkých bolestech následujícího dne. Na hřbitov ji musela vézt její vlastní matka na saních.

Mrazivý leden

Scénáře zvěstí si byly navzájem velmi podobné: muži vytažení ze sklepů a zabití úderem do zátylků, lidé náhodně zastřelení na ulici, nespočet znásilněných žen (včetně sedmileté holčičky, osmdesátiletých stařenek i žen v pokročilém stadiu těhotenství), vyrabované a vypálené domy. Ve výjimečně mrazivém lednu 1945 prožívali gliwičtí obyvatelé peklo. Avšak ani lidé v dalších slezských městech, zejména v těch patřících již před válkou ke třetí říši, na tom nebyli o mnoho lépe.

Po gliwickém běsnění se sovětská armáda přesunula dále do Bojkowa (Schönwald, dnes část Gliwic), kde utrpení pokračovalo. Poté se ocitla ve vesnici Przyszowice. Ta se sice nacházela blízko předválečné hranice, avšak ne na německé, ale na polské straně. Franciszek Brzóska zde Sověty radostně vítal s bílou vlajkou. Očekávání místních, že s Rudou armádou přijde vytoužený mír, se nicméně nenaplnilo – Sověti se zřejmě domnívali, že jsou stále na území Německa, čemuž odpovídalo i jejich běsnění. Kromě Brzóska zde o život přišlo dalších nejméně šedesát civilistů včetně utečenců z pochodu smrti z Osvě-

timi nebo těch, kteří se aktivně zapojili do obrany Polska v roce 1939. Nejmladší oběti, Erwinu Bartoszkovi, bylo pouhých deset dnů.

V Miechowicích (Mechtal), dnes části města Bytom (Beuthen), se německá vojska vydržela bránit tři dny. Vedle jedinců zapojených do přímých bojů zde však o život rovněž přišlo minimálně 220 civilistů (některé zdroje, zvláště ty německé, hovoří až o pětinasobku). Výrazný počet obětí pak zaznamenala města Byczyna (Pitschen) či Racibórz (Ratibor) a vesnice Zabrze (Hindenburg), jež byla v předválečné éře rozdělena mezi Polsko a Německo. Výčet vypleněných sídel je však mnohem delší a počet civilistů, kteří v zimě a na jaře 1945 zemřeli rukou některého z rudoarmějců, daleko vyšší, jelikož čísla zemřelých se udávají v minimech. Nespočet těl se totiž nikdy nalezlo či neidentifikovalo. Symbolem naprosté morální zkázy se pak stalo vyvraždění sedmadvaceti a znásilnění zhruba 150 sester alžbětinek v klášteře svatého Jiří v Nyse (Neiße). Sestry odmítly z města odejít, neboť chtěly nadále opatrovat staré a nemohoucí.

V rámci objektivitu je zapotřebí zdůraznit, že ne všichni vojáci Rudé armády se chovali takto bezcitným způsobem. Svědkové popisují případy, kdy mnozí ze Sovětů pomáhali dětem a ženám, chránili jejich majetek apod. Většinou se jednalo o příslušníky bojových jednotek, jež podléhaly ostré armádní disciplíně. Naopak největších zvěstev se podle historika Dariusze Węgrzyna dopouštěli týlové jednotky a rekonvalescenti. Kromě frustrace, jež plynula z války a touhy po pomstě, historik jako důvod onoho bestiálního zacházení zmiňuje také sovětskou protiněmeckou propagandu, která veřejnosti podsouvala, že každý Němec je fašista.

Deportace na Východ

V únoru 1945 zhotovil známý slezský umělec Paweł Steller návrh jednoho z vůbec prvních pomníků Rudé armádě na území Polska. Za tento počín se mu však vděku nedostalo. Zhruba o dva měsíce později jej totiž čekala nedobrovolná třítydenní cesta do města Kemerovo na Sibiři. Jako důvod bylo uvedeno zřejmě smyšlené navázání kontaktu se zahraničním špiónem. Steller se tak stal jedním z desítek tisíc deportovaných z Horního a Dolního Slezska na území SSSR.

První svolení k využití německé pracovní síly dostala Moskva den před Jaltskou konferencí, která se konala v únoru 1945. Pokyn k mobilizaci mužů ve věku 17–50 let vešel poprvé v platnost na německé straně Horního Slezska. Pokud se dotyčný nedostavil na místo v určený termín, hrozila mu řada postihů, mezi jinými i internace na Sibiř. Ta mohla potkat všechny mobilizované, ačkoliv byli přesvědčení o tom, že budou vykonávat pouze krátkodobé sanační práce v týlu. Bylo jim totiž doporučeno vzít si příkrývkou, menší množství jídla a několik dalších nutností, které je měly utvrdit v přesvědčení, že nebudou pryč déle než několik týdnů.

Přesto se jednotky NKVD, které do Slezska přišly hned v závěsu za Rudou armádou, nespolehlily na to, že se všichni dobrovolně dostaví. Práceschopné muže doslova unášely z ulic či je braly přímo ze zaměstnání, jako tomu bylo v dole Bobrek v Bytomi, odkud se pracovníci ke svým

rodinám již nevrátili. Někteří byli zadrženi na základě donášení či „tipů“ jiných. Ve vsi Niegonowice se dokonce vyskytl případ, kdy jeden z místních byl vězněn gestapem a rok nato internován Sověty na Sibiř. V obou případech na základě udání těžce osoby.

Transporty probíhaly od března do poloviny května 1945. I poté však stále docházelo k vývozům strojů, pracovního vybavení, surovin, či dokonce celých továren. Nejnižší číslo uvádějící počet deportovaných činí 90 000 (z toho Poláků 25 000 až 30 000). NKVD si tedy počínala velmi rychle a obratně. Internovaní byli nejprve zavřeni poblíž bydlíště či práce a následně převezeni do sběrného tábora. K internaci se pak dokonce využívala i část čerstvě osvobozeného koncentračního tábora v Osvětimi. V případě té části Slezska, jež před válkou patřila Polsku, asistovali vojákům NKVD také příslušníci Úřadu bezpečnosti a Lidových milicí a členové lokální vlády, tedy polské síly. S největší pravděpodobností se ale domnívali, že vybraní lidé budou skutečně pouze čtrnáct dnů provádět sanační práce.

Mnoho z deportovaných však kvůli zničujícím podmínkám do sovětských pracovních zajateckých táborů vůbec nedojelo. Ve vagonech, jinak sloužících k přepravě dobytka, se tísnilo kolem šedesáti až sta mužů, jimž se nedostávalo jídla, topení ani základních hygienických standardů. Samotný transport nepřežilo až 15 procent z převážených. Jejich těla spočinula podél trati, ať už pod zemí, či jen tak pohozená. Nejvíce vyvezených skončilo na východě Ukrajiny a v Kazachstánu, deportováni byli ale také do Běloruska, Gruzie, Turkmenistánu a na Sibiř. Nejvzdálenější destinací se stala Kamčatka.

Útrpnou cestu vystřídalý trýznivé podmínky v samotném lágru: baráky bez oken a toalet, pouze malé dřevěné pryčny na spaní, zima, nedostatek vody, velmi těžká práce a nesnesitelný hlad, který půlkilový chleba po celodenní námaze rozhodně nemohl zahnat. Jedni padli vyčerpáním, další skolil břišní tyfus. Antoni Wuzik, jeden z bývalých vězňů, vzpomíná, že těla často nebyla ani řádně pohřbena, ale rozházená kolem. O mnohá torza se pak postarala divoká zvěř.

Vězni pracovali ve zbrojním, stavebním, dřevozpracujícím či těžebním průmyslu, ale také v kamenolomech nebo v zemědělství. Přestože výrazně převládali muži, ničím výjimečným nebylo ani nucené vystěhování žen. Z národnostního hlediska byla situace rovněž silně nevyhraněná. Obyvatel Horního Slezska, kteří měli německé občanství (Reichsdeutsche), se deportace dotkly mnohem výrazněji. Ve východní části hornoslezského území jednotky NKVD (nebylo to však pravidlem) ověřovaly, zdali se dotyčný za německé okupace zapsal do takzvané volkslisty (německá národnostní listina) nebo se přímo zaměřovaly na jazykové kompetence dotyčných. Ani jedna z metod však nemohla s určitostí prokázat polskou národnost, zejména proto, že do volkslisty se do roku 1945 zapsalo až 95 procent polských Hornoslezanů.

Ve výsledku tedy ani národnost nebyla kritériem, které v deportacích sehrálo výraznou roli. Větší zřetel se neklaď ani na povolání. Hornoslezská tragédie se často spojuje s hornickou profesí. Havíři skutečně představovali výraznou část deportovaných, zdaleka ne však jedinou.

Dnešní podoba gliwického nádraží, z něž v lednu 1945 odjížděly vlaky mířící za Odru. Foto: Wikimedia Commons/Scotch mist

V sovětských lágrech končili hutníci, zámečníci, elektrikáři, mechanici, ale také mnoho zástupců inteligence a specialistů, zejména vyškolených na práci v průmyslu. Rozhodujícím faktorem nebyl ani zdravotní stav, realizace zevrubnějších zdravotních prohlídek byla víceméně namátková. Obětí deportací se tak mohl stát takřka každý, kdo dosáhl šestnácti let.

Vedle dopadu na psychické i fyzické zdraví samotných vystěhovaných představovalo jejich odvezení nepředstavitelné trauma pro ty, kteří zůstali. Matky s několika dětmi se odchodem otce často ocitly bez jakéhokoli finančního zabezpečení. Nezřídka proto končily na ulici. Příkladem může být osud Krystyny Górniak z Łabęd, které krátce po deportaci otce zemřel její nejmladší, ani ne čtyřměsíční bratr a brzy nato i maminka. Patnáctiletá Krystyna byla se svými zbylými třemi mladšími sourozenci vyhozena z domu a nucena přespávat po sklepích. Nejmladší dvouleté sestry se ujala pěstounská rodina, Krystynu a jednoho z jejích bratrů nakonec z lítosti zaměstnali v tamních železárnách.

Druhou rovinou, na niž vystěhování mělo vliv, byla sféra ekonomická. Ztráta tak vysokého množství kvalifikované pracovní síly znamenala pro průmyslové Slezsko, stejně jako pro celý stát zotavující se z válečné vřavy, značný hospodářský problém. V dole v Miechovicích pracovalo v květnu 1945 asi 800 osob, z toho 75 procent tvořily ženy a zbytek lidé starší či částečně invalidní. Již od roku 1945 proto začaly vznikat spisy se jmény vyvezených Poláků. Deportovaní se vraceli od léta 1945 až do roku 1949. Mnohé z navrátilců, kteří se tak stali živou válečnou reparací, nepoznávala ani vlastní rodina. Ani po příjezdu do své domoviny nenašli klid, o svých zážitcích museli mlčet až do pádu komunistického režimu a neustále byli v hledáčku státní moci.

Vedle konferencí, filmů nebo publikací bylo v roce 2015 ve městě Radzionków slavnostně otevřeno interaktivní

Centrum dokumentace deportací Hornoslezanů do SSSR v roce 1945. V témže roce byl odhalen expresivní pomník v Miechovicích, který má formu vagonu určeného k přepravě dobytka, z jehož odsunutých dveří ční reliéf vyobrazující tísnící se postavy. Neocenitelnou úlohu sehrává polský Ústav národní paměti (Instytut pamięci narodowej), jenž usilovně dohledává chybějící jména, skutečnosti či vzpomínky a zároveň vede dlouhé vyšetřování týkající se zločinů proti lidskosti po skončení druhé světové války.

Poválečné pracovní tábory

Na území Polska fungovaly po válce dva typy táborů. Ten první představovaly ony výše zmíněné, které byly řízeny přímo sovětským aparátem: Łabędy, Bytom, Toszek či část koncentračního tábora Auschwitz-Birkenau. Internovaní zde pracovali a čekali na deportace na východ. Zařízení sloužila mimo jiné k uvěznění válečných zajatců, členů Wehrmachtu, Waffen SS, Volkssturmu a nacistických funkcionářů. V zemi však vznikaly rovněž tábory pod polským komunistickým patronátem, tedy pod Ministerstvem veřejné bezpečnosti a jemu podřízeným Úřadem bezpečnosti. Polsko se stejně jako Československo či Maďarsko rozhodlo pro vysídlení německého obyvatelstva (následně schválené na Postupimské konferenci). Tábory měly napomoci rychlejšímu, a hlavně lépe kontrolovatelnému transferu osob. Zároveň zde byl důvod ekonomický, tedy zisk bezplatné pracovní síly. Vojvoda Slezsko-dąbrowského vojvodství Aleksander Zawadzki v oběžníku doplňujícím detaily vysídlení zdůraznil „nutnost zadržet v pracovních táborech ty Němce, jejichž pracovní síla nám bude potřeba v průmyslu a zemědělství“.

Právně byl vznik táborů ukotven v dekretech Polského výboru národního osvobození (Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego, PKWN), dále se pak konkretizoval na úrovni vojvodství. V případě Opolského Slezska vydal již zmíněný Zawadzki v červnu 1945 důležitou vyhlášku č. 88, jež upravovala podmínky umístění do táborů. Kromě nepřátel polského státu, členů NSDAP, bývalých válečných zločinců a Němců, kteří nechtěli opustit území, měli do tábora nastoupit také lidé, jejichž obydlí bylo potřeba pro nově příchozí, a zdraví muži hodící se na práci. Ještě téhož měsíce byla možnost zatčení rozšířena na signatáře volkslisty II. stupně (většina Slezanů se vepsala do volkslisty III. stupně).

V praxi však pro umístění do tábora stačilo mnohem méně, například mluvit německy, mít německé příjmení nebo vlastnit německé knihy. Absurdní příkladem pak byla internace Erica van Calsterena (tábor Świętochłowice-Zgoda), jehož upozornění na to, že má holandské

občanství, bylo odmítnuto tvrzením, že Holanďané mají černé vlasy a mluví francouzsky, takže on jako modrooký blondýn musí být stoprocentním Němcem.

Historička Renata Kobylarz-Buła uvádí, že na nově vytvářeném polském území mělo existovat kolem 500 těchto míst represe, z nichž nejvíce se nacházelo právě na území Horního Slezska. Zároveň podtrhuje nepřehlednost a chaos, který vznik a fungování táborů doprovázel – chyběla úřední dokumentace, některá zařízení měla přechodně dvojí vedení (sovětské i polské), někdy i více názvů a mnohdy také nejasnou představu o tom, na jakou sortu vězňů se soustředit. Podobně nepřesný je údaj týkající se počtů vězňů a úmrtí. Odhady činí 200 000 až 250 000 vězněných v celém Polsku. Na Opolském Slezsku v průmyslových táborech jejich počet činil kolem 30 000, v blízkosti dolů zase bylo vězněno více než 40 000 osob.

Jedná-li se o samotnou lokalizaci, k internačním účelům sloužila většinou místa dobře izolovaná. Proto byly využity prostory, v nichž masy lidí trpěly již za války, tedy koncentrační tábory Auschwitz a Majdanek. Lágry také vznikaly u větších továren, dolů, či dokonce v klášterech a zámcích. Jak velitelé, tak ani strážníci ve většině případů neměli středškolské vzdělání a nepodléhali větší kontrole. Mučení, surové bití a znásilňování tak bylo na denním pořádku.

V červenci 1945 zahájil činnost nechvalně známý tábor v Łambinowicích (Lamsdorf), jenž se skládal ze šesti až osmi baráků, z nichž každý měl kapacitu tisíc osob. Kromě práce v dílnách byli vězni nuceni k činnosti, jež měly charakter represí (kupříkladu ženy musely bez jakýchkoliv ochranných prostředků exhumovat ostatky sovětských válečných zajatců).

Za dobu fungování tábora (do října 1946) zemřelo odhadem 1500 z 5000 osob, z toho někteří také při požáru v říjnu 1945, kdy dostali strážníci od velitele příkaz střílet do vězňů, kteří utíkali před plameny. Rozum pak zůstává stát nad „vynalézavostí“, s jakou dozorcí své vězně týrali, a to zejména v začátcích fungování tábora za působení pětadvacetiletého velitele Czesława Gęborského. Jednou z oblíbených praktik bylo přinutit jednu skupinu vězňů vylézt na strom, zatímco druhá skupina měla za úkol stromy kácet. Dozorcí se pak „bavili“ střelením do živých pohyblivých terčů.

Morelův tábor

Jako vůbec nejhorší z komunistických pracovních táborů bývá označován ten ve městě Świątchłowie (městská část Zgoda). Za pouhých devět měsíců jeho fungování (únor–listopad 1945) zde našlo smrt bezmála 2000 vězňů, to jest skoro třetina těch, co se do tábora dostali. Symbolem zkázy se stalo především jméno velitele Salomona Morela. Život tohoto polského Žida dodnes budí emoce. Morela válka připravila o oba rodiče, byl nucen skrývat se po lesích. Na sklonku roku 1942 pak vstoupil k partyzánům. S koncem války jeho kariéra stoupala strmě vzhůru. V roce 1944 působil jako strážník v lublinském vězení a navzdory stížnostem jeho nadřízeného se v roce 1945 šestadvacetiletému mladíkovi naskytla velká příležitost: vést tábor ve Zgodě, a zúčtovat tak s národem, který nesl zodpovědnost za utrpení jeho blízkých i celého židovského národa.

Morel o slezské národnostní problematice neměl zdání, v podstatě každý, kdo se dostal do tábora, byl pro něj nacistou. Ať už se jednalo o Němce, Poláky, Slezany, členy Hitlerjugend, Rakušanku, která jen přijela navštívit svého muže, či signatáře volkslisty. Podle dochované dokumentace přitom pouze hrstka z vězňů byla do tábora umístěna za přestupky související s nacistickou okupací. Sám Morel pak často zdůvodňoval svoji nenávist vůči Němcům vlastním vězněním v koncentračním táboře Osvětim. Toto tvrzení se však s největší pravděpodobností nezakládá na pravdě, neboť o jeho tamním pobytu neexistuje jediný důkaz.

Metody represí využívané v táboře se vyznačovaly neuvěřitelnou krutostí. Patřilo k nim slízávání uhelného prachu z podlahy, vynášení kýblu s výkaly z baráku v zubech, přejíždění dodávkou přes hlavy vězňů před zraky ostatních, kopání těhotných do břicha nebo stavění takzvaných pyramid, kdy vězni uléhali v několika vrstvách na sebe, přičemž ti ze spodních pater často pod tíhou utrpěli vážná vnitřní zranění. K tomu se přidávalo surové bití, kousání psy a další útrpné praktiky. Vysokou úmrtnost v táboře výrazně ovlivnilo nekontrolované šíření tyfu a úplavice, ale i hladovění. Mnoho vězňů ukončilo svůj život dobrovolně vrhnutím se na ostatní dráty pod napětím.

Brány posledních pracovních táborů se zavřely v roce 1954. Po propuštění museli bývalí vězni podepsat dohodu, že o tom, co v lágrech prožili, budou mlčet. Fakta o těchto zařízeních se komunistům s poměrně velkým úspěchem podařilo skrývat prakticky až do pádu režimu. Morelova kariéra však nadále pokračovala. Roku 1946 obdržel Řád znovuzrozeného Polska, později také Zlatý kříž za zásluhy. Od roku 1949 velel táboru v Jaworznu. Následně absolvoval Večerní univerzitu marxismu-leninismu a pokračoval v práci ve vězeňských službách. Svůj odchod do důchodu hodnotil slovy: „Tolik let s kriminálními živly mi úplně pocuchalo nervy.“ Toho, že by spáchal něco zlého, si nebyl vědom.

Když se po pádu režimu začal o jeho zločiny zajímat Ústav národní paměti, rozhodl se Morel v roce 1992 emigrovat do Izraele. Bylo však proti němu zahájeno stíhání za spáchání zločinů proti lidskosti a v roce 2005 ministerstvo zahraničních věcí zažádalo o extradici. Vydání však Izrael odmítl a Salomon Morel za dva roky, podle svědků s velkým steskem po své vlasti, v Tel Avivu zemřel. Texty týkající se jeho osoby, zejména pak publikace *Okolo* za oko amerického novináře Johna Sacka, otevřely diskusi na citlivé téma: jak vlastně vnímat mstu představitelů po léta utlačovaného národa.

Pro mnohé konec války neznamenal okamžitý příchod vytoužené svobody. Na území Horního Slezska se stejně jako v řadě dalších oblastí střední a východní Evropy ještě po mnoho let intenzivně účtovalo s viníky, ale také nevinými. Přestože hněv plynoucí z šest let trvajícího nepředstavitelného utrpení byl do značné míry pochoptitelný, ke spravedlnosti mnohdy míval na míle daleko. Události, jež se s koncem války v této oblasti odehrály, tak pro naši i budoucí generace představují výstražné memento a hrůzný příklad toho, když se oběť v touze po pomstě začne podobat svému utlačovateli.

Táňa Matelová

Svatý Bonifác jako jeden z porodníků střední Evropy

Téma střední Evropy rezonuje v českých zemích velice často. Tu se objeví s akcenty Milana Kundery považujícími tento prostor za vnitřně nesourodý a svévolně rozervaný mezi Východ a Západ, tu v koncepci Václava Havla, který v něm naopak spatřuje svébytnou kulturní jednotu na půdorysu bývalé podunajské monarchie. Jednou vyplave na povrch v kontextech kulturních, jindy v politických. Někdy má náboj integrační, podruhé zase emancipační, ať už se vymezuje vůči „dekadentnímu“ Západu, či „postsovětskému“ Východu. Za zmínku stojí i poněkud sebevražedný koncept střední a východní Evropy, který ze střední Evropy vylučuje pro ni tak konstitutivní prostor německojazyčný. Ten byl přitom prvním, jenž se střední Evropou stal a od nějž se pak odvíjelo veškeré dění v dalších oblastech považujících se dnes za součást středoevropského regionu.

Zatímco v geometrii je to střed, který je pevně dán a od něhož se vše měří, pomyslný střed Evropy tuto samozřejmost postrádá. Položme si otázku, zda musí být vlastně pevně určený. Musí být střední Evropa čímsi ohraničeným, jasně vydefinovaným? Naše dnešní představa o ní se zrodila zejména v polaritě Rusko–Západ, což je hledisko politické, transponované patrně ze zorného úhlu konfesního. K tomuto fatálnímu pojetí středoevropského prostoru však existuje alternativa, která vyplývá z odpovědi na následující otázku: Jak se střední Evropa zrodila a kde lze tyto počátky hledat? Oproti tradičně vnímané a všeobecně přijímané polaritě Východ–Západ navrhuje autor těchto řádků střed zasadit na diagonálu britské ostrovy – Řím.

K definitivnímu „poevropštění“ středu starého kontinentu došlo v 8. století díky šťastné souhře okolností a díky osobnosti, o níž u nás málo víme a již považujeme kvůli jejímu původu jaksi za cizí. Touto osobností byl mnich Winfrid (673/75–754), známý též jako svatý Bonifác, jehož svátek v římském kalendáři připadá na 5. června. Pocházel z britských ostrovů. Vyrůstal v benediktinských klášterech Exeter a Nursling, kde se mu pod vedením mnicha Wulfharta dostalo solidního latinského vzdělání. Připomeňme, že anglosaské kmeny byly christianizovány na přelomu 6. a 7. století přímo z iniciativy Říma a papeže Řehoře Velikého. V Anglii v souvislosti s pokřesťanstvím tamních obyvatel nastal rozkvet římské vzdělanosti a klášterní kultury a církevní organizace se upevnila podle římského vzoru.

A v tomto prostředí od malička žil i mnich Winfrid. Po vzoru iroskotských i anglosaských misionářů se rozhodl, že se zapojí do christianizace germánských kmenů na kontinentu, konkrétně kmene Frísů. Nejprve se o misi neúspěšně pokusil na vlastní pěst v roce 716. O tři léta později se odebral na dvůr papeže Řehoře II., od něhož se mu dostalo povolení. Z papežského listu *Exigit manifestata* z 15. května 719 je patrné, že v Římě o situaci na zbytku kontinentu (alespoň tedy ve střední Evropě) nevěděli zhruba nic. Bonifáce tento papežský list vyzýval, aby „pospíchal ke všem národům, které jsou v bludu nevěry“ a „aby bylo nevěřícím národům oznámeno tajemství víry“. O žádných konkrétních kmenech či Germánech zde nebylo ani zmínky, toto pověření bylo poměrně univerzální. Pro papeže bylo v listě rozhodující Bonifácovo (latinské) vzdělání, jímž se pro tento úkol kvalifikoval, a tak svítala naděje, že s ním

bude možné komunikovat. A to i díky římskému způsobu řízení církve, jaký tehdy v Anglii již panoval.

Tímto historickým krokem se (latinská) Evropa rozšířila o to, čemu dnes říkáme její střed. Ten se nerodil v pomyslné konfrontaci misí Franků a Byzantinců, ale stabilizoval se už v plodném kontaktu ostrovních misionářů s Římem. Střed vznikl tedy na této diagonální ose a do sporů mezi franskou církví a byzantskou misí se dostal až následně v 9. století.

Budování opěrných center

Jakkoli si Bonifác představoval, že bude šířit víru mezi germánskými kmeny, stal se z něj postupně souhrou okolností spíše církevní organizátor. Franskou církevní strukturu přetvářel po římském (kanonickém) vzoru, což mu ne vždy vyneslo přízeň světské, ale zejména církevní vrchnosti, která měla vysoké posty připravené pro své věrné. K nejzarputilejším odpůrcům patřila franská církevní hierarchie, jež ovládla významné metropole Kolín, Mohuč a Trevír.

Podle historika Theodora Schieffera vlastně anglosaská misie, jakkoli byla vedena pod hlavičkou Říma, nebyla dílem papežovým, ale spíše Bonifácovým, který dostal volnou ruku pro svou kreativitu. Byl to vlastně on, kdo roli papežství upevnil, ovšem ne jako reálnou moc nad církví ve střední Evropě. Toto pouto bylo totiž tehdy ještě ryze symbolické a Bonifác si důležitost této symboliky uvědomoval a obratně ji využíval. Bylo by ovšem mylné domnívat se, že se spoléhal sám na sebe a na svůj původní entuziasmus. Ten musel záhy přehodnotit a investovat své úsilí zejména do reorganizace církevní správy, aby misie měla nějakou oporu. Díky němu se stabilizovala a pořímštila důležitá opěrná centra Salcburk, Řezno, Pasov a Freising, odkud bylo později možné vést další misi směrem na východ. Při této práci se musel spolehnout i na své druhy. Častokrát se přitom obracel i na ostrovy o kompetentní rady ve sporných a Římu neznámých otázkách (například ohledně manželství a legitimacy potomků). Na misi se podílely i ženské komunity. Jména některých z těchto mnišek figurují v latinském kalendáři. Patrně nejznámější z nich byla Lioba, Bonifácova příbuzná z ostrovů, kterou apoštol Germánie na kontinent pozval, aby vzdělávala již existující ženské komunity v četbě bible. Část badatelů proto poukazuje na

feministický prvek v misii, což lze chápat jako anachronismus, každopádně ale můžeme tvrdit, že v systému klášterního vzdělávání si byli muži a ženy víceméně rovni.

Z hlediska střední Evropy bylo patrně nejdůležitějším Bonifácovým počinem založení kláštera v roce 744 v Eichlohu na řece Fuldě, jež tomuto místu posléze dala jméno. Jako představený v tomto klášteře působil Bonifácův žák a druh Sturmíus. Fulda se stala důležitým centrem vzdělanosti a benediktinské observance ve střední Evropě. Četné inspirace čerpala přímo z Monte Cassina, což je opět doklad toho, že se střední Evropa mimo jiné konstituovala na anglicko-římské diagonále. Zde se monasticismus ostrovní a italský protnul, což s sebou přineslo i snahy o asketický ideál iroskotského mnišství – například zákaz konzumace vína, k němuž ale nakonec nedošlo. Fulda dokládala nejen čilý rozmach písemnictví a průnik mnišských tradic, ale i zájem o to, co se děje kolem (snad podobně jako si ostrovní kláštery všimaly kontinentu). Ve zdejších letopisech je ke 13. lednu 845 doložen křest čtrnácti českých velmožů v Řezně, které více než sto let před tím prošlo reorganizací a bylo správně podřízeno Římu. Do symbolického Říma ztělesněného latinou, kanonickým právem, relativní stabilitou a benediktinskou vzdělaností bylo zkrátka z českých zemí blíže než do vzdálené Byzance.

Velký klad Bonifácovy misie představovalo i to, že benediktinské mnišství našlo ve střední Evropě svůj domov, a to nejen ve Fuldě. I když v říši přímo zavedl benediktinskou řeholi až císař Karel Veliký, díky Bonifácovi byla v klášteřích fakticky již přítomná. Stala se postupně normou, která přišla v 10. století i k nám. Personálně tento styk českých zemí s latinskou Evropou ztělesňoval pražský biskup Vojtěch, kterého by ovšem nebylo bez Bonifáce. Vojtěch jeho příběh jako benediktin snad znal a možná se i inspiroval Bonifácovou snahou christianizovat pohanské kmeny. Oběma mužům se toto úsilí nakonec stalo osudným. Buď jak buď, oba sázeli na latinskou, univerzální vzdělanost daleko přesahující lokální mocenské zájmy.

Pošlete mi knihy

Prameny o Bonifácově misii jsou několikerého druhu: jde o jeho básnické dílo a listy a v neposlední řadě také o legendy, jež začaly být komponovány bezprostředně po jeho násilné smrti v roce 754. Ze všech textů týkajících se přímo či nepřímo Bonifáce je patrná jeho láska k literatuře, písemnictví a knihám, o které v dopisech své kolegy na ostrovech často prosil a které dokázal docenit nejen jako artefakt, jenž by pomohl posílit jeho prestiž. Kniha znamenala pro Bonifáce zhmotnění tradice, kterou je třeba dále ve složitých podmínkách předávat. Díky univerzálním prvkům, římské vzdělanosti a benediktinské tradici bylo možné zapojit „střed“ do jednotného evropského kontinentu a jeho dějin.

Z pohledu dnešní morálky průběh christianizace v 8., 9. a 10. století a její leckdy pragmatické, či dokonce až násilné prostředky vnímáme jistě se správnou mírou pohoršení.

Z některých listů lze ale nepřímo vyčíst, že nikdo nebyl Bonifácovi a jeho druhům tak odporný jako křesťan, který se hlásí ke své víře pouze nominálně a jde si jen za světským prospěchem nebo si z ní dělá svůj vlastní byznys. To byl případ nejen vysoké franské církevní hierarchie, ale i některých dobových sekt budovaných zejména na kultu osobnosti. Pohané ve srovnání s nimi vycházejí často daleko lépe.

Když hledíme na Bonifácovo dílo, jeho původní přání pokřesťanstvovat Frísy mu příliš nevyšlo, ba se mu stalo nakonec osudným. Zato se zdařilo něco jiného – přispět ke vnímání jednotné Evropy, založit Fuldu a šířit křesťanství opřené o vzdělanost a benediktinskou spiritualitu. Díky tomu, že napjal lanko mezi britskými ostrovy a Římem, měla i střední Evropa možnost se zapojit do sdíleného bohatství latinské kultury. A na závěr jedna důležitá poznámka. Bonifác zde nemyslel zejména na to, jak konstituovat nový mocenský celek a legitimovat státní moc. Sice se o ni opíral, avšak s vědomím, že není ničím definitivně daným. Jeho přáním bylo duchovní bohatství sdílet se všemi. Nevytvářel tedy střední Evropu pro ni samu jako opevněný val, ale stanul jako prostředník v půli cesty mezi dvěma zmíněnými duchovními a kulturními centry.

Jak tedy sumarizovat tento dějinný počín? Účelem Bonifácovy snahy byla nepochybně christianizace, ale jeho význam pro dnešek spočívá v houževnaté snaze neizolovat se od kulturních center a čerpat od nich podněty, říkat si o ně například v podobě knih. A možná i tam, kde je poušť, temný les a kde se cítíme sami a ne úplně doma (není tohle střední Evropa ve vnímání dnešních kulturních a intelektuálních elit?), nakonec vzroste něco, co pomůže přežívání kultury dál. Nesměřoval tedy Bonifác k Evropě (tj. jednotě) bez přívlastků?

Možná jsme zde ve střední Evropě odsouzeni čerpat podněty odjinud a přestat lamentovat nad naším „údělem“. Bylo by mylné opírat její zrod jen o osobnost Bonifáce, ale není právě on dokladem, že střední Evropa není údělem, ale plodem lidské iniciativy a šťastných okolností? Bude-li tato dovednost upírat pohled mimo vlastní horizont živá i v nás, budeme-li schopni se učit od učenějších a zkušenějších, bude žít také (střední) Evropa.

Marek Lis

Kostel svatého Bonifáce v Dolním Hanychově na snímku z roku 2007.

Foto: Wikimedia Commons/Martin Veselka

Trochu jiné Vánoce ve Východním Prusku

Kaliningradská oblast nepatří zrovna mezi vyhledávané turistické lokality. Za časů Sovětského svazu sem cizinci kvůli jejímu strategickému významu ani nesměli. Navíc samotné město utrpělo za druhé světové války značné škody. Přesto si zde milovníci historie přijdou na své. A nejen oni.

sídlí několik historických muzeí. Některé křížácké budovy nejsou zrekonstruovány zrovna vkusně, s kýčovitým turismem se zde evidentně počítá čím dál tím víc.

Kdysi křížáci, dnes youtubeři

Příjezd do Kaliningradu vypadá stejně jako všude jinde: dálnice, obchodáky a autosalony. Silnice jsou kvalitní, necitli jsme se v žádné zácpě. Pouze nás odchytila dopravní policie kvůli kontrole dokladů. Auto má varšavskou espézetku, takže je vzhledem k častému pašování kradených aut z Polska a z jiných zemí Evropské unie podezřelé. Policisté působí profesionálně a zdvořile. Ostatně jako všichni ostatní zástupci uniformovaných složek, na které naše česko-polská pětičlenná výprava během prosincového putování po Kaliningradské oblasti narazí. Možná s výjimkou jedné ruské celnice, ale o tom až později.

Horší dojem dělá okolí našeho ubytování na malém sídlišti asi tak z přelomu 20. a 21. století. Příjezdové cesty jsou dost chaotické, děravé, s velkými loužemi. Několik v devadesátých letech nazdobených, dnes už ale sešlých paneláků odděluje od rodinných domků (včetně vilek z německé éry) nejen potok Golu-
boj, ale i brána.

Jinak je toto sídliště zastrčeno mezi Parkem kultury a odpočinku Junost', železniční tratí k nádraží Kaliningrad Se-
věrnyj a garážemi převážně s autoservisy. Před barákem se podle domluvy na WhatsAppu sejdem s pohlednou paní okolo čtyřicítky, která nám předá klíče. Přijeli jsme pozdě, je večer a v Rusku ještě panuje předvánoční shon, který my máme již za sebou. Zkrátka je mnoho důvodů chovat se našťavaně, neosobně a odbýt povinnosti s maximálním omezením komunikace. Ale nejsme v Česku. Paní je velmi milá, energická, usmívá se, dává nám tipy, kam vyrazit na výlet. Moje hodně kostrbatá ruština jí vůbec nevadí.

Cestou do města nakoupím v pivním obchodě místní ležák s názvem Němčekoje a k němu hrst zauzených kalamárů. Časem zjistíme, že jeden z projevů zdejší pivní revoluce představují právě takovéto krámky, kde jsou pípy uzpůsobené k točení piva do PET lahví na doma. Já si to pivo dávám na ulici, za což podle místních předpisů můžu dostat pokutu, ale na to jsem z Polska zvyklý. Za parkem, který se táhne podél rybníka, se nacházejí zbytky křížáckého opevnění, kde

Směrem do centra vede něco mezi korzem a nákupní zónou. Hlavnímu náměstí Vítězství (Pobědy) dominuje obří katedrální chrám Krista Spasitele se sousedním, roztomile menším kostelem svatých Petra a Fevronie. Katedrála má tvar typický pro východoslovanské pravoslaví, jenom je hodně vytažená nahoru. Jako by svou velikostí chtěla zastínit megalomanství stalinistických správních budov lemujících náměstí o kousek níže. Na tomto pozadí působí kostel zasvěcený Petru a Fevronii jako útulná kaple. Sice je také postaven

Vrchnísovět představuje brutalistní highlight Kaliningradu.

Foto: Wikimedia Commons/Haruka Iwao

Královec čili Königsberg byl založen ve 13. století Řádem německých rytířů a pojmenován na počest Přemysla Otakara II., který se zúčastnil jedné z křížových výprav do pohanských Prus. Po sekularizaci řádu v první polovině 16. století se Królewiec podřídil polskému králi, aby se o zhruba sto let později spojil s Braniborskem a stal se jedním z pilířů nově vznikajícího Pruského království, pod jehož žezlem se pak sjednotilo Německo. Königsberg byl během tažení proti Hitlerovi jakožto významné město nejvýchodnější říšské provincie (Východní Prusko, německy Ostpreußen) výrazně poničen a po druhé světové válce přešel pod vládu Sovětského svazu. Po jeho rozpadu se stal hlavním městem ruské exklavy obklopené Polskem, Litvou a Baltským mořem. Současné jméno získal v roce 1946 podle sovětského komunistického politika Michaila Kalina.

z divných, možná mramorových bloků, jejichž estetickou hodnotu neumím jednoznačně posoudit. Ovšem čelní zed, kterou tvoří dva protínající se kruhy symbolizující svatý manželský pár, vypadá rozhodně zajímavě.

Ve městě je ještě jedna katedrála, zasvěcená Panně Marii a svatému Vojtěchovi. Od 14. století stihla několikrát změnit vyznání, národnost vlastníků, skoro zaniknout, téměř půl století čekat na opravu a nakonec se stát koncertním sálem. Katedrální Kantův ostrov je příjemné místo s malým vánočním jarmarkem, na kterém muž u stánku s grilem přesvědčuje zákazníky, že platit kartou je přece pohodlnější pro všechny. Zdá se, že toto místo představuje turistickou vizitku města, což je vzhledem k proslulosti zdejšího rodáka Immanuela Kanta asi správný tah. Byť se zde třeba jednou dočkáme i naučné stezky po stopách Ludmily Alexandrovny Očeretné, jež byla v letech 1983–2014 chotí Vladimira Putina. Jinak, co se slavnějších osobností týče, se v Königsbergu narodilo několik dalších německých intelektuálů, a v pozdějším Kaliningradu o něco víc ruských sportovců a celebrit. Například internetová modelka Anastasija Kvitko, jejíž Instagram sleduje 11,5 milionu uživatelů.

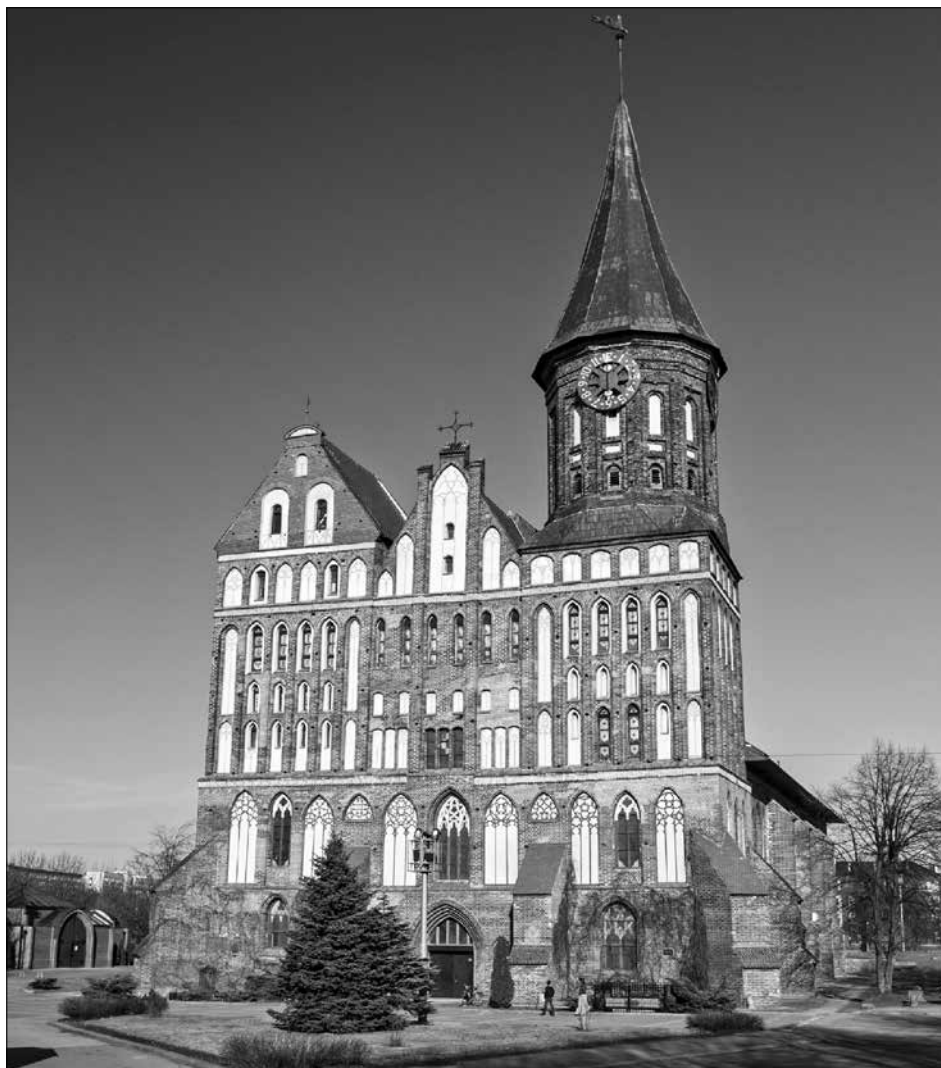
Během své návštěvy na jiné než německé nebo ruské epizody v historii města prakticky nenarážíme. Na jednu stranu místní v jedné z prvních vět rádi zdůrazňují, že jsou praví Rusové, protože sem v roce 1945 přišli s Rudou armádou jejich prarodiče, na stranu druhou se zdá, že město sází na turistickou značku Königsberg (v ruštině psáno spíše jako Kionigsberg). Vypovídají o tom nejen již zmíněné opravené křížácké (i kýchovité znovu postavené rádobykřížácké) budovy, ale i virtuální Muzeum města Königsberg pořádající tematické túry po Kaliningradu nebo muzeum Altes Haus připomínající život v německém období.

První večer trávíme v baru Bykov ve zmíněné nákupní čtvrti u náměstí. Připomíná dražší podniky, jaké známe spíše z Barcelony či Kyjeva než z Prahy. Uprostřed je velký vysoký společný stůl pro asi třicet hostů, což má usnadňovat seznamování, u zdi stojí jen pár stolků pro menší skupiny. Mezi oním velkým stolem a barem je volný prostor pro tancování a malinká konzole dýdžejky. Za barem kromě mládeže pracuje asi čtyřicetiletý hipster/lumbersexuál. Podle Facebooku to bude asi majitel. Pár servírek roznáší drinky ke stolům, většinou se ale obsluhuje u baru.

Leninova socha v Sovětsku. V pozadí hotel Rossiya.

Foto: Kasia Bednarowicz

Katedrála svatého Vojtěcha vznikla ve 14. století.

Foto: Wikimedia Commons/Zander Viktor

Dýdžejka hraje nelogickou směskou mezinárodních hitů, ale osazenstvo spíše ve věku majitele než zbytku obsluhy (my jsme někde mezi) i tak tancuje. Náš oblíbený ruský hit však u dýdžejky objednat však nejde – pouští se pouze zahraniční hudba, prý „politika baru“. Ta v podniku Ulicy našťěstí neplatí. Je zde narváno, na ruské šlágry včetně námi dříve požadované *Vitaminky* tancují mnohem mladší návštěvníci. Před vstupem se kontroluje úroveň opilosti. Na otázku vyhazovačů, jak se cítíš, stačí říct charašo a po kontrolním ohmatání jdeme dál i s českým kamarádem, který rusky neumí. Atmosféra je fajn, jeden polonofilní mladík má potřebu se objímat, druhý se chce hádat o Ukrajině.

Děd Moroz? Děd Pivko!

Baltijsk je zajímavý velkým množstvím pevností z různých období a donedávna to bylo úplně uzavřené armádní město. My chceme ale hlavně na pláž, podívat se na opačný (alespoň tedy z polského hlediska) konec Viseleské kosy. Uprostřed města na pozadí brutalistní správní budovy stojí Leninova socha. Cestou k nábřeží zjistíme, že tu zbylo hodně německé kasárenské zástavby. U moře hrozně fouká, je konec prosince, takže koupání oželíme.

Zvlášť když cedule u velkého vlnolamu, nad kterým se vznáší socha Petra Velikého na koni, varuje před příbojovým prouděním. Paní z dodávky, v níž se prodávají snacky a teplé nápoje, s definitivní platností maří naši naději, že by zde na pláži mohly být nějaké sauny či baně jako na litevské straně Kurské kosy.

V přístavu kotví rozmanitá vojenská plavidla. Vlastně jen stěží lze usoudit, zda se jedná o činné lodě, nebo muzejní exponáty. V kavárně v přístavu nebylo místo, což je nakonec ku prospěchu věci, neboť se nám podaří objevit malinkatou nonstop hospodu u nádraží s roztomilým názvem Děd Pivko, což je o to vtipnější, že jsme tu těsně před Novým rokem, kdy ruské děti napjatě čekají na příchod Dědy Mráze. Děd Pivko sice náš příchod asi nečekal, ale hned se uvelebíme u jednoho ze tří stolů. Objednávám sušené kalamáry, točený litevský cidre a vepřový šašlik. Platím kartou. V Kaliningradské oblasti je to větší samozřejmostí než v Praze. Všechno chutná výborně.

Tři pánové u vedlejšího stolu popíjejí nejspíše nějaký místní koňak, láhev mají schovanou v papírovém pytlíku. Po chvíli to nejstaršímu z nich nedá. Rozzumí polsky, je podle svých slov

inženýr a sedí tam s velitelem a politickým důstojníkem. „FSBšník,“ upozorňuje nás šepem Ruska znalá členka výpravy na to, že důstojník zřejmě pracuje pro Federální službu bezpečnosti. Kdo je čeho inženýrem či velitelem nebo v jaké instituci působí důstojník, se ovšem neupřesňuje. Provokačně míněný dotaz, kde mají své manželky, žádný rozruch nezpůsobí. Jsou přece doma, velitel je vdovec. Za chvíli do něj u baru vrazí mladý chlápek, co si přišel koupit pivo s sebou. Zdá se, že bude rvačka. V pohodě, mávne rukou inženýr. Po chvíli je už zase klid, velitel sedí u našeho stolu. Nevěří další člene výpravy, že je Polka. Vyndá pas a žádá to samé po ní. Je to lehce děsivé, ale dopadne to dobře. Myslel si prý, že je Ukrajinka nebo Moldavanka. Nakonec se velitel, jehož otec byl Žid a matka Ukrajinka, pochlubí, že ten den, co se stal pravým Rusem, brečeli, jak Židáci, tak chocholové“ (chochol je pejorativní ruský výraz pro Ukrajince).

Na chvíli zmizí a vrátí se s láhvou šampaňského a čokoládou „pro holky“, k tomu vodkou a balením sledů „pro frajery“. Úspěch mají především právě sledi. Takže už víme, že se zítra budeme v obchodě shánět po značce Ruskoje more. Vodka se, když to zrovna není ta česká, většinou dá v pohodě pít, ale stejně se nám uleví, když se

po chvíli v hospůdce objeví inženýrova žena a sotva načatá láhev zmizí spolu s ní, inženýrem i oficírem. Zůstává jen velitel. Hovor s ním se stává čím dál tím náročnějším. Chce nám za každou cenu organizovat program, jet s námi na výlet nebo aspoň jít na disko. Nakonec kouří s nějakým týpkem venku a my vyrážíme zpět do Kaliningradu. Později jsme zjistili, že cizinci pro vstup do Baltijsku potřebují kromě víza i speciální povolení, nicméně nám tam nikdo nedělal problémy. S výjimkou jednoho nameteného mužíka, kterému vadilo, že jsem se pokoušel vyfotit buchanku upravenou na vojenskou sanitku.

Czech porn the best

Vrchní sovět představuje brutalistní highlight Kaliningradu. Dovnitř se jít nedá, budova je ale stejně prázdná. Kvůli projektové chybě ve statice se ostatně nikdy nevyužívala. Povzdechne si, že dělat zde hlídače musí být skvělá práce, ale kvůli zimě si u tohoto naprosto zbytečného kolosu nedáme ani kafe, i když stánek vypadá lákavě. Raději jdeme do jedné doporučené pelmeňárny. Zase je co do designu přehnaně hipsterská. Je to řetězec s pobočkami v různých ruských městech a dokonce i v Kazachstánu. Nabízí netradiční kombinace pelmeňů, polévek a salátů. Holky mají podezření, že je jejich vývar lehce zkyslý. Ostatní jídlo je v pořádku, ale zase nic extra.

Pak jdeme podle plánu do baru Jelcin. Tento podnik vypadá podle zasvěcené členky naší výpravy přesně tak, jak si lidé na Východě představují Západ. Sedíš v drahých

hadrech u stolku, hraješ Jengu a piješ drahé pivo. Nejlevnější pivo tu stojí v přepočtu přes padesát korun, ale my si oblíbíme ještě výrazně dražší Planet Ocean. Jde o ovocné gose s vodním melounem a okurkou od pivovaru Sobotage v Permu. Ujelo tedy kus cesty a chutná skvěle. Nápis na záchodě ale varuje: Drahé pivo tě nedělá krásnějším. Jinak je na toaletách spousta portrétů Borise Jelcina a také několik vyobrazení jeho manželky. Vstupní dveře zdobí protiputinovské samolepky.

Bar se pomalu vyprazdňuje. Námořník v důchodu, muž kolem čtyřicítky, se s námi dává do řeči poté, co naši mluvu identifikoval jako češtinu. „České porno je nejlepší na světě,“ prohlásí na úvod hodně jednoduchou angličtinou s těžkopádným přízvukem. Přesvědčuje nás, že Rusové jako on jsou v pohodě, protože osvobodili Polsko a porazili fašismus. Zprávy o přepadení Polska v roce 1939 a nedostatku svobody v současném Rusku jsou prý západní fake news a na důkaz zařve do sálu: „Putin je pederast!“ Dále předvádí fotky z ponorky, na které sloužil. Český kamarád ji k překvapení všech zúčastněných identifikuje (mimochodem mezi největší kaliningradské atrakce patří muzeum v ponorce). Po chvíli diskuse na téma vojenské techniky se ale stejně jako v Baltijsku hovor stává čím dál tím obtížnějším. O to víc, že jediná dobře rusky mluvící členka výpravy už šla spát. Další z účastnic našeho výletu později dostává od námořníka nabídku k sňatku: „Davaj poženimsja!“

Pláž u obce Lesnoj.

Foto: Kasia Bednarowicz

Druhý den se vydáváme na úzký písečný poloostrov Kurská kosa. Konkrétně jedeme do obce Lesnoj, kde je na mapě značený maják a vedle něj hospoda. Před vjezdem do národního parku nás trochu překvapí malá kolona. Platí se tady vstupné, ale také budka uprostřed lesa bere karty. Pokračujeme po docela široké silnici a těší nás vědomí, že po obou stranách za lesem máme moře. Dopřejeme si kratší procházku po pláži. Míjíme dva rybáře. Je tu krásně, prázdně a čisto, i když sem tam narazíme na prvky zpevňující lesem porostlé duny. Zmíněný maják pochází z roku 1982 a vypadá docela divně, ale hospoda s vyhlídkou na moře vcelku ujde. Dáváme si ryby a slunce zapadá zrovna v místě, kde na obzoru přechází pevnina v moře. Ani zde o žádné sauně na pláži nevědí.

Syra už nět

Pokračujeme do Sovětsku, jenž kdysi nesl německý název Tilsit (česky Tylže). Vcelku dobrá silnice vede přes několik vesniček, ostřejší zatáčky občas nejsou dobře značené. Ve městě Polessk vidíme jediné pouliční prostitutky během celého výletu. Je pro nás pozitivním překvapením, že je později nepotkáme ani na kamiony využívaných silnicích u polsko-litevské hranice, které byly tímto „byznysem“ ještě před pár lety nechvalně proslulé.

V Sovětsku jsme až za tmy. Docela obtížně hledáme náš hotel, protože na baráku vedle autobusového nádraží nejde moc poznat, že by mohl být právě tady. Pomůžou nám pokladní ze samoobsluhy v témže domě. Zvonek vydává docela strašidelné zvuky. Poměrně početné formální úkony související s ubytováním cizinců zvládá milá paní docela v pohodě. Ukazuje nám pokoj, jsme spokojeni.

Středem města vede relativně dlouhá pěší zóna. Na jejím začátku stojí na pozadí hotelu Rossija Leninova socha, vedle je z lampiček jako na vánoční stromek udělaný nápis Я ♥ COBETCK (Miluji Sovětsk). Dále je tam zaparkovaná stará tramvaj MC-4 jakožto památník tylžským tramvajím, které zde jezdily v letech 1901 až 1944. U pěší zóny se nachází parčík s poměrně velkou venkovní expozicí sovětské vojenské techniky, další tank je k vidění u nádraží.

Už před příjezdem do města v jednom supermarketu

zjistíme, že se slavný tylžský/sovětský sýr už nevyrobí, což nám přijde škoda. Místo toho se ale dají v Sovětsku nakoupit suvenýry s pruskou královnou Luisou, po které je pojmenován secesní most přes řeku Němen. Ten se stal proslulým hlavně díky fotografii Adolfa Hitlera, pořízené během jeho návštěvy města krátce před druhou světovou válkou. Jinak na německou minulost svým názvem a částečně výzdobou odkazuje též restaurace Prussia. Objednáváme si v ní pivo, naši oblíbenou polévku soljan-ka, vareniky a talíře syrových ryb (v menu popsanych jako červená a bílá). Později si dáme pochutiny k pivu, které prokládáme koňakem. Do pozdních nočních hodin je ve městě otevřený zřejmě jen jeden podnik, kam mládež chodí hrát konzolové hry a kouřit vodní dýmku. Naštěstí se nám podařilo uspořádat večírek s jedním ruským párem v hotelové kuřárně.

Zatímco do Kaliningradské oblasti jsme přijeli z polské strany, zpátky se vracíme přes Litvu. Trochu nás zdržují Rusové, kteří zjišťují, jestli nemáme nějakou dodatečnou nádrž na benzin. Asijsky vypadající celnice buší pěstí do pultu, když jí někdo nerozumí. Přejíždíme onen slavný tylžský most. Celý spadá do areálu hraničního přechodu mezi ruskou a litevskou celnicí. Proto máme pocit, že turistické prohlížení si mostu, natožpak jeho focení, nebude zde rozmístěnými bezpečnostními složkami zrovna vítáno, a raději zůstáváme v autě.

Litevská hraniční kontrola probíhá v pohodovém duchu. O to víc, že část posádky našeho auta zdraví celníky v litevštině. Po třiceti minutách strávených na rusko-litevském hraničním přechodě jsme opět v EU. Nicméně zbytek výpravy, který se rozhodl jet přímo do Polska, čekal na hranici asi sedm hodin, a to s pocitem, že celý proces Poláci schválně zpomalují, aby Rusům znepříjemnili novoroční a vánoční (ano, v tomto pořadí) nákup v Polsku. Že je to jinak velmi příjemný a kvalitní zážitek, zpívá v jedné ze svých písniček kaliningradská hudební skupina Parovoz. Naše část výpravy je ale ráda za rychlou cestu a doplnění zásob pochutin z Ruska a oblíbenými delikatesami z Litvy. Přestože jich máme plný kufr, budeme na tento výlet rádi vzpomínat mnohem déle, než nám tyto zásoby vydrží.

Wojciech Bełch

Jak skloňovat maďarská jména v češtině

V Demokratickém středu se často vyskytují maďarská jména. Při redigování jednoho nedávného článku vyvstala diskuse mezi redakcí a autorem-hungaristou, jak dané maďarské příjmení v češtině skloňovat. Na základě toho došlo k rozhodnutí, že časopis dá prostor pro příspěvek na toto téma. Následuje stručný přehled, který pokrývá základní případy skloňování maďarských rodných jmen a příjmení.

Pro skloňování cizích osobních jmen v češtině platí pravidlo, jež říká, že se primárně řídíme jejich výslovností. Podle jejich zakončení ve výslovnosti je přiřazujeme k příslušnému skloňovacímu typu. Výslovnost maďarských slov se dá vlastně velmi dobře vyčíst z jejich psané podoby.

by. Podíváme se proto nejprve na to, která písmena maďarské abecedy se výrazně liší od písmen českých. Jak je tomu v lingvistických textech zvykem, budeme výslovnost uvádět v hranatých závorkách. V případě písmen *d*, *t* a *n* v kombinaci s *i* pak použijeme takový zápis, ve kterém například měkké

české *di* přepíšeme jako [d̥i], tvrdé *dy* jako [dy].

Nebudeme zde představovat to, jak maďarské hlásky vyslovují rodilí mluvčí, nýbrž se soustředíme především na výslovnost počestelou. Ta je totiž základem toho, jak maďarská slova v češtině skloňujeme. Základní princip,

Malá písmena maďarské abecedy. U písmen, u nichž je to nutné, jsou v hranatých závorkách uvedeny české hlásky, které jim odpovídají

a	é	l	p	ü [i]
á	f	ly [j]	q	ű [i]
b	g	m	r	v
c	gy [dʰ]	n	s [š]	w
cs [č]	h	ny [ň]	sz [s]	x
d	i	o	t	y
dz	í	ó	ty [tʰ]	z
dzs [dʒ]	j	ö [e]	u	zs [ž]
e	k	ő [é]	ú	

který se při výslovnosti slov cizího původu (taktéž cizích vlastních jmen) v češtině uplatňuje, je následující: hlásky cizího jazyka, jejichž výslovnost se odlišuje od české výslovnosti, jsou nahrazovány nejbližšími, nejpodobnějšími hláskami českými.

Pokud jde o samohlásky, je nejnápadnějším rozdílem mezi češtinou a maďarštinou to, že druhý jmenovaný jazyk má navíc dva páry samohlásek přehlasovaných: *ö* a *ő*, *ü* a *ű*, jež se vyslovují jako [e], resp. [i], ale se zaokrouhlenými rty. Takové hlásky v češtině nemáme. Ve shodě s pravidlem uvedeným výše nahrazujeme ve výslovnosti *ö* českou hláskou [e] a *ő* [é], *ü* nahrazujeme hláskou [i] a *ű* [í]. Příjmení nejznámějšího maďarského básníka 19. století *Petőfi* tedy česky vyslovujeme [petéfi].

Přes některé rozdíly jsou ostatní maďarské samohlásky v zásadě velmi podobné obdobným samohláskám českým. I v maďarštině platí to, že každá samohláska má svoji podobu krátkou a dlouhou.

Písmeno *y* se v dnešním maďarském pravopise používá pouze v několika spřežkách. Je to spřežka *gy*, která označuje hlásku [dʰ], spřežka *ty* [tʰ], spřežka *ny* [ň] a spřežka *ly*, která označuje hlásku [j] (jež může být zapsána i písmenem *j* – ve kterém slově se píše jedno z těchto dvou písmen, je dáno historicky, a maďarské děti se to musejí naučit ve škole). Měkké *i* po *d*, *t*, *n* v maďarštině nezměkčuje, tedy například *ni* bude s [n], nikoli s [ň]; pokud chceme v maďarštině zapsat slabiku [ňi], musíme ji napsat *nyi*.

Velký pozor je třeba dávat na dvojici písmen, jež označují přesně opačné hlásky než třeba v polštině: v maďarštině písmeno *s* označuje hlásku [š], spřežka *sz* pak hlásku [s]. Další spřežky pak jsou: *cs* [č], *zs* [ž], *dzs* [dʒ].

Pokud vás zajímá reálná maďarská výslovnost některého maďarského slova, doporučujeme jej vyhledat na portálu *Forvo* (<https://forvo.com/languages/hu/>), na který rodilí mluvčí umísťují audionahrávky výslovnosti různých slov.

Při skloňování maďarských rodných jmen a příjmení vyjdeme ze zakončení jména v 1. pádě. Nejprve projdeme zakončení na samohlásková písmena, poté zakončení na souhlásková písmena.

Jména zakončená na samohláskové písmeno

Končí-li jméno na *-a* [a], nebývá s ním problém. Mužská jména se skloňují podle vzoru předseda, např. *Attila*, 2. pád *Attily*; stejně tak příjmení, například *Varga*, 2. pád *Vargy*; ženská jména podle žena, kupříkladu *Piroska* [pi-

roška], 2. pád. *Pirosky*. Při přechylování odpadne koncové *-a* a ke zbytku přidáme *-ová*, tedy *Varga* > *Vargová*, popřípadě lze příjmení utvořit i od plného základu, *Katona* > *Katonaová*.

Při zakončení na *-e* [e] skloňujeme mužská jména podle takzvaného zájmenného skloňování, tj. *Imre*, 2. pád *Imreho*. To samé platí pro příjmení, například *Fekete*, 2. pád *Feketehe*; ženská jména se nesklonují *Tünde* [tynde], 2. pád *Tünde*. U přechylování lze použít obojí řešení, tj. odloučit *-e* nebo jej ponechat: *Feketová* i *Feketeová*.

Obdobně je třeba zacházet také se jmény končícími na *-ő*, neboť jak bylo uvedeno výše, v češtině vyslovujeme *ő* jako [é], tedy *Erő* [erné], 2. pád *Erőho* [erného]. Je ovšem třeba dodat, že pokud přece jen zachováme maďarskou výslovnost, pak se skloňuje podle *pán*, tj. 2. pád *Erőa* [ernóa]. To, co bylo v tomto odstavci řečeno, platí i pro příjmení: *Fenyő*, 2. pád *Fenyőho* [feňého] nebo *Fenyőa* [feňóa].

Mezi maďarská jména, respektive příjmení zakončená na *-i* [i] patří také – z hlediska jejich skloňování v češtině – asi ten nejproblematictější typ, totiž jména zakončená na *-ai* nebo *-ei* (např. *Márai*, *Jókai*). Celý problém spočívá v tom, že zatímco v češtině máme tendenci takovou skupinu hlásek vyslovit jako dvojhlásku, jako jednu slabiku (jako třeba v příjmení českého původu *Rataj* [ra.taj] – tečka zde a dále označuje hranici slabik – tudíž *Márai* [má.raj]), v maďarštině představují *-a-* a *-i* vrcholy dvou samostatných slabik, tedy [má.ra.ji]. Odtud dva způsoby skloňování takových jmen: podle muž (2. pád *Máraie* [má.ra.je]), nebo podle zájmenného skloňování (2. pád *Máraiho* [má.ra.ji.ho]). České příručky se tomuto jevu věnují spíše okrajově a lze říci, že v úhrnu nejednotně. Zatímco obecněji zaměřená *Akademická příručka českého jazyka* (s. 385) zařazuje jméno *Kolochai* do kategorie jmen zakončených na samohláskové písmeno a ve výslovnosti na souhlásku, což by odpovídalo skloňování typu *Máraie*, příručky *Naše a cizí příjmení v současné češtině* (s. 68) a *Výslovnost a skloňování cizích osobních jmen v češtině 6* (s. 67), jež se specializují právě na skloňování jmen, doporučují skloňování typu *Máraiho*, které je bližší původní maďarské výslovnosti těchto jmen.

Se zbylými jmény na *-i* pak není problém. U mužských jmen, respektive příjmení se uplatňuje zájmenné skloňování *Józsi* [jóži], 2. pád *Józsiho*, resp. *Szilágyi* [siládi], 2. pád *Szilágyiho* [siládiho]; přechýlení od plného tvaru *Szilágy-*

iová; ženská jména jsou nesklonná, např. *Lili*, 2. pád *Lili*. Obdobně jsou na tom jména zakončená na -ú, vyslovované v češtině jako [i], *Szekfű* [sekfí], 2. pád *Szekfűho* [sekfího]; *Szekfűová*.

V případě, že jméno končí na -y, se může jednat pouze o dvě možnosti. Buď je součástí spřežky (viz výše; pak to ale znamená, že ve výslovnosti je jméno zakončeno na souhlásku), nebo je to pozůstatek historického pravopisu (což je v případě příjmení možné), ve kterém písmeno y označuje stejnou hlásku jako písmeno i, tedy [i]. V některých případech ale nelze bez znalosti reálií tyto dva případy odlišit (tady může pomoci třeba Wikipedie v angličtině, kde je často u jmen uvedena i výslovnost jména ve fonetickém přepisu).

Pokud jde o spřežku (-gy, -ty, -ny, -ly), je skloňování následující: *Karácsony* [karáčon], 2. pád *Karácsonye* [karáčone]; *Nagy* [nat], je 2. pád *Nagye* [nađe]; *Király* [kiráj], 2. pád *Királye* [kiráje]; přechylování *Aranyová* [araňová] apod.

Pokud jde o pozůstatek historického pravopisu, u většiny příjmení písmeno y prostě označuje hlásku [i], včetně případů -ay, -ey, jež se chovají stejně, jako by tato příjmení byla zakončena na -ai, -ei, o čemž byla řeč výše. Je tedy *Kölcsey* s výslovností [kel.čej] a skloňováním *Kölcseye*, nebo s výslovností [kel.če.ji] a skloňováním *Kölcseyho*.

Pokud v historickém pravopise končí příjmení na -hy, např. *Karinty* [karinty], 2. pád *Karintyho* [karintyho]; *Csepregy* [čepregi], 2. pád *Csepregyho* [čepregiho]. V případě -chy je třeba dodat, že spřežka ch v historickém pravopise označovala hlásku [č]. Tudíž výslovnost tohoto zakončení je [či], například *Zichy* [ziči], 2. pád *Zichyho* [zičiho].

Další podskupinu představují příjmení slovanského původu zakončená na -szky, např. *Vidnyánszky* [vidňánski]. Takový příjmení doporučují české příručky skloňovat jako přídatná jména, tedy 2. pád *Vidnyánszkého* [vidňánského].

Příjmení nespádající do těchto případů či do případu o odstavci níže se skloňují zájmenně, tj. *Bródy* [bródy], 2. pád *Bródyho* [bródyho]; přechylují se od plné formy, tj. *Bródyová*.

V některých případech není historické užití písmene y prostě rozlišitelné od spřežky, takových příjmení je ale poměrně malé množství: *Batthyány* [batáňi], 2. pád *Batthyányho* [batáňiho]; *Thököly* [tekeli], 2. pád *Thökölyho* [tekeliho]; *Áprily* [áprili], 2. pád *Áprilyho* [ápriliho]; *Szily* [sili], 2. pád *Szilyho* [siliho] apod.

V maďarštině se setkáme také se jmény, jež jsou zakončena na -ó. (Mimochodem mezi vlastnosti maďarštiny patří to, že slova ani slovní tvary nemohou končit krátkým [o]. Takže maďarská výslovnost třeba názvu města *Brno* je [brnó].) Podle českých příruček se taková mužská jména skloňují podle vzoru *pán*, přičemž koncovky se přidávají za celé jméno, tj. *László* [lásló], 2. pád *Lászlóa* [láslóa]; *Szabó* [sabó], 2. pád *Szabóa* [sabóa]. Stejně tak se za celé jméno přidává přípona při přechylování, tj. *Szabóová*. Ženská jména se používají jako nesklonná, například *Ildikó*, 2. pád *Ildikó*. A to přestože některé mluvnické uvádějí, že je lze skloňovat podle vzoru *žena*.

Rovněž mužská jména končící na -u či -ú se skloňují

podle vzoru „pán“ a koncovky se přidávají za celé jméno, například *Hajdú* [hajdú], 2. pád *Hajdúa* [hajdúa]. Ženská jména jsou nesklonná, kupříkladu *Miu*, 2. pád *Miu*; přechylování je *Hajdúová*.

Jména zakončená na souhláskové písmeno

Při skloňování jmen zakončených na souhláskové písmeno je třeba dávat pozor na spřežky a v jejich případě nevycházet jen z posledního písmene, ale z výslovnosti hlásky, kterou spřežka reprezentuje. V případě spřežky **cs**, jež označuje hlásku [č]: *Kovács* [kováč], 2. pád *Kovácsce* [kováče]; v případě spřežky **zs** [ž]: *Balázs* [baláš], 2. pád *Balázse* [baláže].

Spřežka **cz** je pozůstatkem starého maďarského pravopisu a označuje hlásku [c]. Příjmení *Rácz* [rác] se tedy skloňuje ve 2. pádě *Rácze* [ráce].

Ještě jednou zdůrazňujeme, že velký pozor je třeba dávat na dvojici písmen **s** [š] a **sz** [s]. Příjmení *Juhász* se tedy vyslovuje [juhás] a skloňuje se v 2. pádě *Juhásze* [juháse]. Taková rodná jména a příjmení jako *Lajos* [lajoš] (zde upozorňujeme, že oproti zažitě české výslovnosti s dlouhým [á] je jediná možná maďarská výslovnost tohoto jména s krátkým [a]) nebo *Kis* [kiš], se pak tedy skloňují *Lajose* [lajoše], *Kise* [kiše]. V historickém pravopisu se pak můžeme setkat i se zápisem -ss [š], např. *Kiss* [kiš], 2. pád *Kisse* [kiše]; případně se spřežkou -ts [č], například *Babits* [babič], 2. pád *Babitse* [babiče].

Historickou spřežkou je také již zmíněné -ch [č], tedy *Madách* [madáč], 2. pád *Madáche* [madáče].

Písmeno -h na konci příjmení je ve většině případů také historický pozůstatek. Vystupuje v kombinaci s jiným souhláskovým písmenem a neoznačuje žádnou hlásku: -th [t], např. *Tóth* [tót], 2. pád *Tótha* [tóta]; -gh [g], např. *Balogh* [balog], 2. pád *Balogha* [baloga].

Uvedená doporučení se týkají toho, jak zacházet s jednotlivými rodnými jmény a příjmeními. Když však použijeme zároveň rodné jméno i příjmení, může se to první chovat jako nesklonné. To se týká jmen zakončených jinak než na souhlásku nebo na -a, zejména pak těch končících na -o (stejně jako v případě českých výrazů 2. pád *Oto/Otto Nováka*, *Ivo Ševčíka*): *Bence Czinkóczi* [bence cinkóci], 2. pád *Bence Czinkócziho*; *László Németh* [lásló német], 2. pád *László Németha*.

Jiří Januška

Použité příručky:

Knappová, Miloslava. 2002. *Naše a cizí příjmení v současné češtině*. Liberec: Tax Az Kort.

Pravdová, Markéta, a Ivana Svobodová, ed. 2019. *Akademická příručka českého jazyka*. 2., rozšířené vydání. Praha: Academia.

Strahl, Vlastimil. 1999. *Klíč k výslovnosti cizích vlastních jmen v češtině: podle původních jazykových pramenů a prací českých lingvistů*. Praha: Univiverzita Karlova v Praze – nakladatelství Karolinum.

Výslovnost spisovné češtiny. Výslovnost slov přejatých. Praha: Academia, 1978, s. 28, s. 57.

Zeman, Jiří. 2006. *Výslovnost a skloňování cizích osobních jmen v češtině 6: polská, maďarská, estonská a latinská osobní jména*. Hradec Králové: Gaudeamus.

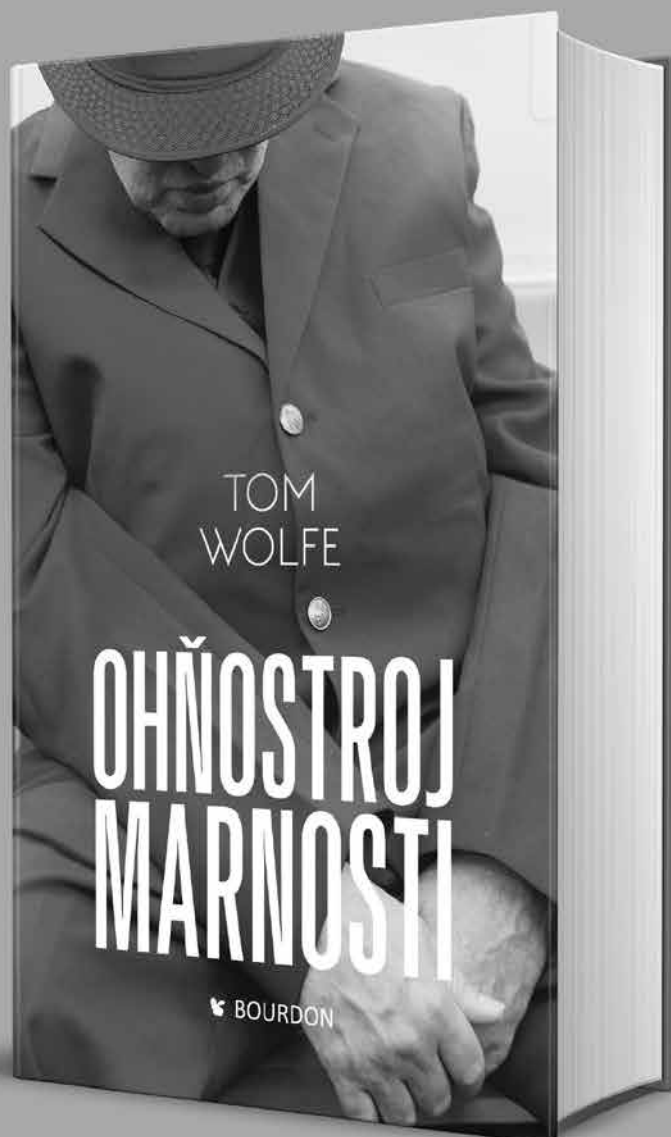
VÝJIMEČNĚ POVEDENÝ ROMÁN

**ZAČTETE SE A ZJISTÍTE,
ŽE JE JEŠTĚ LEPŠÍ,
NEŽ JSTE ČEKALI.**

Novinka

**Starý dobrý Wolfe.
Hlasitá smršť
literárního umění.**

**Nestydatá, satirická
a dokonale akurátní sonda.**

"Přesně v tom okamžiku, právě v takovém luxusním bytě na Park Avenue, kterými byl starosta tak posedlý... čtyřmetrové stropy... dvě oddělená křídla, jedno pro bílé anglosaské protestanty, kterým to patří, a druhé pro služebnictvo... ve vstupní hale klečel Sherman McCoy a snažil se připnout jezevčíka na vodítko. Podlaha haly z temně zeleného mramoru se zdála nekonečná a vedla dál a dál až k téměř dva metry širokému schodišti z ořechového dřeva vzpínajícímu se okázalým obloukem do hořejšího patra. Přesně ten typ bytu, u něhož jen při pouhém pomyslení vzplanou v srdcích obyvatel celého New Yorku, a potažmo celého světa, plameny závidy a chamtivosti. Sherman však planul pouze naléhavým nutkáním ze svého super fantastického bytěčku na půl hodiny vypadnout."